

sociaino delo

S

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

letnik 50 – december 2011 – št. 6

CLANKI

Spela Urh – **ETNICNOST IN SPOL: POLOZAJ ROMINJ V ZASEBNEM IN JAVNEM PROSTORU** – 357

Ana Marija Sobočan – **ENOSTRANSKE POSVOJITVE V ISTOSPOLNIH DRUŽINAH V PRAKSI SOCIALNEGA DELA** – 369

Ana Gajšek – **PRIMERJAVA PRAVNE UREDITVE REJNIŠTVA MED SLOVENIJO IN AVSTRIJO** – 379

POROČILO O RAZISKAVI

Manca Kaliman, Tadeja Knez, Nino Rode – **SAMOPOSKODOVANJE: TELO KOT SREDSTVO SPOROČANJA IN PREMAGOVANJA STISK MLADOSTNIKOV** – 389

POROČILO IZ PRAKSE

Erna Zgur – **PREDSTAVITEV AKCIJE »POSTANI MOJ PRIJATELJ«** – 403

RECENZIJE

Romana Židar – **Alan R. Andreasen (2006), *Social marketing in the 21st century*** – 411

Tamara Rape Žiberna – **Larry Gonick, Woollcott Smith (1993), *The cartoon guide to statistics*** – 415

Borut Petrovic Jesenovec – **René Girard (2011), *Grešni kozel*** – 419

POVZETKI

SLOVENSKI – 421

ANGLEŠKI – 423

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Urednik
Bogdan Lešnik

Uredniški odbor
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Pomočnik uredništva
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Uredniški svet
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 75,00
za fizične osebe € 36,22 (študentje € 31,69)

Oblikovanje
Jaka Modic

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Časopis izhaja dvomesečno, začenši s februarjem.

Navodila, kako pripraviti in predložiti prispevek
za objavo, in s tem povezane informacije so na
spletnih straneh časopisa
(www.fsd.uni-lj.si/sd – Pisanje za SD).

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor
Bogdan Lešnik

Editorial Board
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Assistant Editor
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Advisory Board
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd/eng

Subventions
Slovenian Book Agency

The Journal is issued bimonthly.

Instructions and information to foreign authors
may be found on the Journal's web pages
(www.fsd.uni-lj.si/sd/eng – To authors).

SOCIALNO DELO, Vol. 50, Issue 6
(December 2011)

SELECTED CONTENTS

- 357 Špela Urh – Ethnicity and gender:
The situation of Roma women in private
and public sphere
- 369 Ana Marija Sobocan – Second parent
adoptions in same-sex families in social
work practice
- 379 Ana Gajsek – Comparative view of
foster care arrangements between
Slovenia and Austria
- 423 English abstracts

Špela Urh

ETNIČNOST IN SPOL

POLOŽAJ ROMINJ V ZASEBNEM IN JAVNEM PROSTORU

KDO JE ROMSKA ŽENSKA?

Najpogostejše asociacije o »tipični« romski ženski so: ženska srednjih let, pisana dolga oblačila, dolgi temni lasje, obkrožena s kopico majhnih otrok. Gre za izraz javnega mnenja, ki temelji na stereotipni podobi. Vendar pa je področje romskih žensk dokaj neraziskano, nevidno področje, tako v teoretskih disciplinah in strokovnih praksah kot tudi v kulturnem okolju, ki ga najbolje ponazarja navedeno prepričanje.

Tudi če pogledamo dostopno teorijo o romskih ženskah, bomo našli bore malo knjig, ki bi neposredno razpravljale o tej specifični tematiki. »Slepota za ženske« v teoretizacijah o etničnosti se kaže tako, da se moške postavi v središče diskurza ali pa se o etničnosti govori na splošno. Glas žensk, pripadnic etničnih manjšin, je zato neslišen, še posebej glas tistih, ki prihajajo iz zelo marginaliziranih skupnosti.

Izkušnje raziskovalcev so pokazale, da so pripadnice etničnih skupnosti manj pripravljene sodelovati v raziskavah zaradi velikih obremenitev (domačega in zunanjega okolja) in tudi zaradi večjega nezaupanja v vrednost raziskav (Liamputtong 2007). Zato raziskovalci težje dostopamo do njih, saj jih pogosto zaznamujejo negativne izkušnje in torej nezaupanje do vseh tistih, ki prihajamo »od zunaj«, oz. do tistih, ki ne pripadamo njihovi skupini.

Eden od razlogov za »slepoto do Rominj« je tudi v navidezni politiki enakih možnosti. Sklicevanje na enake možnosti in enakost pred zakonom v odnosu do ranljivih manjšin, ki imajo manj družbenopolitične moči in so v neenakem izhodiščnem položaju, povzroča namreč prav nasproten učinek od pričakova-

nega, torej ohranja neenakosti ali pa jih še dodatno poveča.

Znan je denimo primer s področja izobraževanja: razširjeno je prepričanje učiteljev v slovenskih šolah (Peček, Lesar 2006), da je treba romske otroke že od začetka poučevati pod enakimi pogoji kot slovenske učence. To na prvi pogled deluje sprejemljivo, a v kontekstu učenčevega napredovanja deluje izključujoče, poudarja neenakost, saj otroci, ki imajo šibkejšo predznanje, ne morejo slediti pouku tako kot vrstniki.

Enaka ambivalenca je vidna v donosu do Rominj, ki, čeprav so na številnih področjih prikrajšane, izključene, po nobeni slovenski zakonodaji niso prepoznane kot posebej ranljiva družbena skupina, saj jih javni diskurzi vidijo kot povsem enakopravne, enakovredne vsem drugim ženskam. Tako na primer kljub slabšemu zdravstvenemu stanju in slabši dostopnosti do zdravstvenih storitev Rominj – na to so opozorile številne raziskave (Ambrožič 1998, Neuvirt-Bokan 1997, Janhar 2007, Klopčič 2010, Belović 2010) – v Sloveniji ni posebnega programa v zdravstvu, ki bi temeljil na poznavanju etnične realnosti Rominj in bi opredeljeval etnično občutljivejše pristope.

Zato je delo na področju zdravja Rominj nekaj, kar je prepuščeno zgolj osebni občutljivosti posameznih zdravstvenih delavcev, ki prepoznavajo specifične ovire Rominj in pri zagotavljanju zdravstvenih storitev pristopajo z večjim občutkom – na primer, ginekologinja v čakalnici, kjer je stranišče, uredi umivalnico za ženske, ki doma nimajo tekoče vode; patronažna sestra organizira predavanje za Rominje v

romskem naselju o pomenu cepljenja otrok ipd.

V praksi se tako dogaja razizem in to je realnost številnih Romov po Evropi, kljub temu pa so razsežnosti in manifestacije razizma pogosto prikrite, neznane, nedokumentirane. Posledica vsega tega je izključenost Rominj. Ker pa sta, kot smo že omenili, poznavanje in razumevanje izključenosti Rominj tako rekoč neobstoječi, je večje tveganje, da bosta tudi odnos in praksa neobčutljiva in diskriminatorska. Še posebej ranljiva skupina so Rominje, saj so dvojno diskriminirane, prvič kot ženske v lastni skupnosti (spolna diskriminacija) in drugič kot pripadnice romske manjšine v širši skupnosti (etnična diskriminacija). Pogosto obe obliki diskriminacije obstajata hkrati.

V nadaljevanju predstavljam nekaj primerov¹. Razdelila sem jih v ločeni poglavji, eno obravnava zasebno sfero in drugo javno sfero. S primeri ponazorim neenak položaj Rominj in prakse, ki ta položaj ohranjajo ali pa ga celo ustvarjajo. Nekateri primeri so posamezni primeri, ki jih ne moremo posplošiti na celotno populacijo romskih žensk v Sloveniji, a so kljub temu zanimivi, saj kažejo na soobstoj etnične in spolne diskriminacije.

ROMSKA ŽENSKA V SFERI ZASEBNEGA

Nasilje nad Rominjami

Nasilje je del romske kulture, del njihovega vsakdanjika! Kulturo pa je treba spoštovati! (Javni delavec za delo z Romi na CSD, junij 2006.)

Romskih žensk ne sprejemamo. Enkrat smo imeli eno, pa so bile same težave! (Zaposlena v materinskem domu, marec 2009.)

Strokovnjaki pogosto verjamejo, da so nasilje, agresija in konfliktnost del romske kulture oz. del njihove »romske narave«. To naj bi bil razlog, da je to vedenje med Romi iz perspektive večinske družbe tudi bolj sprejemljivo. Primera ponazarjata patologizacijo

romske kulture, pri tem pa imamo vse, kar je etnično, za negativno in vse, kar je negativno, je etnično. Etničnost je potemtakem v tesni povezavi s patologizacijo. Darja Zaviršek (2010: 91) definira patologizacijo kot

proces, ki določene etnične/kulturne značilnosti določene osebe ali skupine konstruira kot naravne, prirojene značilnosti te osebe ali skupine, za opise pa se uporabljajo medicinski in psihološki pojmi. Ti etnične manjšine pogosto opisujejo kot tiste, ki so nagnjene k določenim telesnim in duševnim boleznim, patološkemu nasilju in manjši inteligentnosti ali celo duševni manjrazvitosti. Takšne konstruirane individualizirane ali kolektivizirane značilnosti se uporablja za razlago socialnih dejstev, na primer revščine, socialne ranljivosti in celo marginalizacije skupine ali posameznikov.

Etničnost je torej družbeno ustvarjena, pripisana lastnosti skupini, s katero se dominantna skupina primerja in ji pripisuje vse, kar ona ni. Torej se etničnost vedno nanaša na lastnosti, ki jih dominantna skupina pripisuje »drugim«, nikoli pa sebi. Etničnost je tako dobila popolnoma negativen prizvok, saj, kot ponazorijo Šumi (2000: 25),

sebe in svoje skupine, ki smo ji lojalni, nikoli ne označimo za etnično.

Etničnost je torej skupek vseh negativnih lastnosti, ki jih dominantna skupina pripiše manjšini, ta pa je označena kot drugačna, tuja, »druga«, drugorazredna.

Brian Belton (2005) meni, da je kategorijo »Rom« ustvarila in jo tudi ohranja večinska družba, ki določenim skupinam pripisuje »romske« značilnosti (predvsem na podlagi jezika, načina življenja, priimkov in videza). Beltonova poglobljena kritika je, da identiteta Romov temelji na zunanji družbeni klasifikaciji (tj. da jo ustvarja dominantna družba) in ne na notranji skupinski identifikaciji (glede na kulturne vrednote in skupna prepričanja Romov).

Če to spoznanje ponazorimo z etnografskimi primeri Pavle Štrukelj (2004), ki je v slovenskem kulturnem prostoru zbrala primere vsakdanje rabe besede Cigan, vidimo, da pripa-

¹ S primeri sem se srečala v okviru lastnega raziskovanja in socialnega aktivizma z Romi v Sloveniji od leta 2002 do danes.

dnost romski etnični skupini označuje vse, kar je negativno: umazanija, kraja, nepoštenost, zvitost. Tudi mediji, ki imajo

pomembno vlogo pri definiranju dnevnega reda vprašanj, o katerih razmišljajo in se pogovarjajo ljudje (Erjavec *et al.* 2000: 11),

reproducirajo javnomnenjski diskurz o Romih² tako, da poudarjajo njihovo tujost v »drugračnem načinu življenja«, »večjih družinah«, »velikih socialnih podporah«, »v krajah in streljanju«, »povzročanju številnih kaznivih dejanj«, »malomarnem odnosu do okolja«, »zanemarjenih naselij«, »negativnem odnosu do splošnih civilizacijskih vrednot«.³ Navedene značilnosti so predstavljene kot tuje in v nasprotju z dominantnimi, družbeno sprejemljivimi normami.

»Romskost« je definirana s pomočjo stereotipov o njihovi »drugračnosti«, pri tem pa je zanimivo, da pogosto »drugračnost« niti ni opredeljena. Stereotipi o Romih so v slovenskem kulturnem prostoru namreč tako močno zakoreninjeni, da beseda »drugračen« v odnosu do Romov že samoumevno ponazarja predstave, ki jih ni treba posebej razlagati. Tako je tudi romska ženska, tako kot drugi pripadniki romskega porekla, žrtev predsodkov.

Tudi leta 2010 medijsko odmeven primer prisilne poroke 13-letne romske deklice, ki jo je oče prodal v družino 18-letnega Roma, je pri strokovnjakih s področja socialnega dela spodbudil zgolj komentar, da gre za romsko kulturo, v kateri je nekaj povsem normalnega, da se dekleta poročajo mlajša. Zato pristojne službe niso zaščitile trinajstletne romske deklice, čeprav je šlo za očiten primer spolnega

nasilja in trgovine z ljudmi (Djoković 2011).

Socialni delavci, ki so primer obravnavali, so se sklicevali na romsko kulturo in ne na spolno zlorabo, a to pomeni zgolj zanikanje dejanske zlorabe. Rominja, ki je žrtev nasilja in išče strokovno podporo, je tako videna predvsem kot Rominja, torej kot pripadnica romske skupnosti, in ne kot žrtev nasilja. Nasilje strokovnjaki pogosto pripišejo romski kulturi in potemtakem ženske ne zavarujejo oz. intervenirajo pozneje (ne ob prvem nasilnem dogodku, temveč po večkratnem, dlje časa trajajočem in stopnjujočem se nasilju ali pa ko postanejo žrtve nasilja tudi otroci).

Navedeni primeri torej kažejo, da romska ženska nima učinkovite občutljive institucionalne, strokovne podpore pri spoprijemanju z nasiljem in pri preprečevanju nasilja. Strokovni delavci, ki o svojih predsodkih ne razmišljajo in se ne poučijo o etnično občutljivih načelih dela, dovolijo, da na njihovo strokovno delo vpliva nezavedno. To pa pomeni, da s svojo prakso vzdržujejo diskriminacije Rominj ali pa jih celo na novo ustvarjajo.

Prav tako sem ob pogovorih s številnimi socialnimi delavkami pogosto zaznala strah pred interveniranjem v romskih naseljih in družinah, češ »saj ni dobro preveč posegati v njihova pravila, lahko ti grozijo tudi s smrtjo.«

Primer lahko razumemo kot izraz dveh vrst nemoči strokovnih delavcev. Kot kaže omenjena interpretacija, se po eni strani njihova nemoč kaže v nepoznavanju antirasističnega socialnega dela, v kulturnem relativizmu, patologizaciji in etnicizaciji, ki so opazni v njihovem diskurzu. Po drugi strani pa se nemoč kaže tudi v obliki strahu socialnih delavcev pred interveniranjem v romskih naseljih.

Na tem mestu bi lahko povezali romsko skupnost s subkulturo, ki je ustvarila svoja pravila delovanja, svoj notranji red. Eden od morebitnih razlogov za to je prav neinterveniranje »zunanjih« služb (policije, socialnih služb). To skupnost prisili v oblikovanje lastnih pravil, ki jih potrebuje za svoj obstoj. Vendar se pri tem vrtimo v začaranem krogu, saj po drugi strani službe težko ali pa sploh ne intervenirajo prav zaradi strahu in nepoznavanja notranjih pravil marginalizirane skupnosti. Taka socialna

² Analiza 131 časopisnih člankov je pokazala izrazito medijsko negativno poročevalsko držo do Romov. Le eden od obravnavanih člankov o Romih ni poročal negativno. Medijske reprezentacije o Romih se najpogosteje osredotočajo na »probleme«, ki jih Romi povzročajo ali ki jih ima večina zaradi Romov (Erjavec *et al.* 2000).

³ V treh medijskih prispevkih (*Dolenjski list*, 4. 4. 2002, *Dolenjski list*, 11. 3. 2004, *Dolenjski list*, 10. 6. 2004) so bile objavljene javnomnenjske ankete z naslovi »Kako strpni do Romov?«, »Je res kdo ogrožen?«, »Imeti Roma za soseda«. V prispevkih je 27 anketirancev izrazilo svoj odnos do Romov.

distanca je zato pogosto razlog za najmanj dve vrsti odzivov strokovnih služb:

1. neinterveniranje,
2. pretiravanje pri intervencijah oz. težnja po pretirani zaščiti izvajalcev intervencije (ko npr. ob konfliktu med dvema mladostnikoma v romsko naselje pride 10 zamaskiranih in oboroženih policistov na konjih).

Hkrati pa se postavlja tudi vprašanje, zakaj je tako malo znanega o nasilju nad ženskami v romskih skupnostih, zakaj je malo Rominj uporabnic vladnih in nevladnih služb, ki zagotavljajo podporo žrtvam nasilja, in zakaj te organizacije niso občutljive za nasilje nad Rominjami.

Ko sem pred dvema letoma stopila v stik z eno od nevladnih organizacij v Ljubljani, ki deluje na področju preprečevanja in preseganja nasilja nad ženskami, je ena od predstavnic rekla, da se v 15 letih od obstoja društva niso nikoli srečali z Rominjo. To seveda ne pomeni, da nasilja nad Rominjami ni. Na tem mestu je treba opozoriti na prikrito dinamiko nasilja, zaradi katere ženske težko zapustijo nasilnega partnerja.

Kot trdi Katja Filipčič (2002: 65–66), so razlogi številni, učinki pa se med seboj prepletajo: osebne lastnosti ženske; dinamika razmerja med partnerjema; izkušnje žensk z nasiljem med njenima staršema; pritiski širše družine in okolja, da mora družina ostati skupaj, in pritiski, da je za otroka bolje, da odrašča v družini z obema staršema; strah ženske, kako se bo partner odzval na njen odhod; občutek krivde; sram pred tem, da okolica izve za nasilje; strah pred osamljenostjo in samoto; minimaliziranje nasilja; občutek osamljenosti in občutek, da je ženska brez zunanje podpore; strah pred socialnimi in ekonomskimi ovirami kot posledica prekinitve odnosa. Če pa Rominje odidejo od nasilnega partnerja, tvegajo nestrokovno obravnavo, saj službe niso etnično oz. kulturno občutljive. Po drugi strani pa lahko neobčutljivost služb razumemo že kot posledico dejstva, da do njih Rominje sploh ne pridejo, zato se službe ne srečujejo s primeri nasilja nad Rominjami in ne razvijajo etnične občutljivosti.

Družinske vloge, nezaposlenost in nepismenost Rominj

Želela bi imeti vsaj pol ure časa na dan samo zase, brez otrok, brez obveznosti, za sprehod, za mir sama s sabo. (24-letna Rominja, mati 6 otrok.)

Kaj mi bo kuharski tečaj, saj že cele dneve doma samo kuham! (Starejša Rominja.)

Večina je nepismenih in ne vedo niti, kdaj imajo njihovi otroci rojstni dan. Njihove generacije so odraščale v prepričanju, da je treba v šolo poslati le dečke, zato so po navadi moški tisti, ki znajo brati, pisati in računati. (Študentka skupnostne skrbi, poročilo o praksi v romskem naselju v Ljubljani, študijsko leto 2007/2008.)

Rominje so podvržene večjemu tveganju za socialno izključenost in revščino kot moški. Najpogosteje na to vpliva nizka stopnja izobrazbe. Ta vpliva tudi na nizko izobraženost romskih otrok, na visoko stopnjo nezaposlenosti Rominj in na slabo dostopnost do zdravstvenih in socialnih storitev. Te storitve so Rominjam pogosto nedostopne prav zaradi nerazumevanja postopkov in obvestil ter zaradi nepoznavanja pravic. Prav tako je dostopnost izobraževanja za odrasle Rominje bolj omejena zaradi hišnih in gospodinjinskih opravil ter njihove večje izoliranosti.

Tako zaprtost in hierarhična razmerja znotraj patriarhalnih družinskih vzorcev v romskih skupnostih pogosto povzročajo in ohranjajo diskriminacijo romskih žensk (Klopčič 2010: 82). Še posebej med priseljenimi Rominjami muslimanske veroizpovedi se kaže več razlik med spoloma (*op. cit.*).

Ko smo med grosupeljskimi Romi organizirali posvete in sestanke, so se jih praviloma udeleževali moški. To je za nas (raziskovalce, prostovoljce) pomenilo še temeljitejši razmislek o tem, kako se približati romskim ženskam, kako jih pritegniti, povabiti, da se bodo odzvale. Ženske smo nagovarjali »od vrat do vrat« in jim predlagali organizacijo aktivnosti, ki temeljijo na tradicionalnih ženskih opravilih, npr. organiziranje kuharskega tečaja. Vendar nismo dobili podpore, saj, kot se je izrazila

ena od starejših Rominj, »že cele dneve doma samo kuham«.

Romske ženske so pogosto ujete v sfero doma kot gospodinje, matere in žene – v vloge, ki Rominjam v sferi zasebnega zelo omejujejo udeležbo v širših socialnih mrežah. Torej je eden od virov diskriminacije Rominj sama romska skupnost. To je v neposredni povezavi z vlogami žensk glede na romsko kulturo in družinsko strukturo. Tradicionalna romska družina je patriarhalna: med spoloma obstajajo stroge meje, delo je razdeljeno na moška in ženska opravila, pri tem pa ženske prevzemajo predvsem vloge, ki so v neposredni povezavi z gospodinjstvom in skrbjo za otroke.

Prav tako se v številnih romskih tradicijah pričakuje, da bo Rominja že zelo mlada sprejela omenjene vloge, se mlada poročila in imela zgodaj otroke. Vse te vloge onemogočajo Rominjam dostop na trg dela in jim otežujejo oz. celo onemogočajo hkratno družinsko življenje in zaposlitev. Še posebej ranljiva populacija so mladoletne Rominje, ki prevzemajo skrbstveno vlogo (mlajših bratov in sester ali lastnih otrok) in zato predčasno prekinejo šolanje.

Zato sta nizka stopnja izobrazbe in visoka stopnja nepismenosti značilnosti romskih skupnosti povsod po Evropi (Barany 2002, *Zaščita manjšin v Sloveniji 2001, 2002, Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* 2008). Evropsko poročilo o položaju Rominj iz leta 2008 (*Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* 2008: 107–108) navaja, da je v vseh državah, ki jih zajema poročilo,⁴ stopnja neizobraženosti Romov visoka. Na primer, v Grčiji kar 60 odstotkov Romov, starih od 18 do 50 let, nikoli ni hodilo v šolo, za Bolgarijo pa navajajo podatek, da je nepismenost 15-krat pogostejša pri Romih kot pri Neromih, poleg tega pa je dvakrat več Rominj nepismenih v primerjavi z moškimi. Povprečna starost, pri kateri mlade Rominje končajo izobraževanje, je okrog 13 do 15 let.

Podobni primeri veljajo tudi za Slovenijo. Spomnim se dogodka, ko smo pred leti usta-

navljali prvo romsko društvo v Grosupljem in povabili Rome na ustanovni zbor. Ko smo jim razdelili pristopne izjave o članstvu, se mlade Rominje niso znale podpisati. To so bila dekleta, stara 17 let, ki so v tistem času obiskovala 7. razred OŠ za odrasle Rome.

Tudi Katja Đogić (2011) je kot raziskovalka srečala več nepismenih ljubljanskih Rominj, ki niso poznale rojstnih dni svojih otrok. Raziskava (Babič Ivaniš *et al.* 2006), ki sicer ni zajela celotne romske populacije v Sloveniji, pa vendar kaže na reprezentativnost vzorca,⁵ pokaže, da je med nepismenimi in neizobraženimi Romi več žensk kot moških.

Čeprav na področju izobrazbe ni občutnih razlik med spoloma,⁶ pa se kažejo na področju zaposlitve. Stopnja brezposelnosti med Romi je v vseh krajih, kjer je potekala raziskava, več kot 80-odstotna, a je brezposelnost žensk višja (92,8 % brezposelnih Rominj v primerjavi z 88,4 % brezposelnih Romov). Še večja razlika se kaže pri vprašanju »Ali ste bili kdaj zaposleni«. Kar 77,9 % Rominj je nanj odgovorilo nikalno (odstotek takšnih moških Romov je 58,1 %).

Nizka stopnja izobrazbe je prav gotovo eden od pglavitnih razlogov za nizko stopnjo zaposlenosti Romov, ni pa edini. Povsod po Evropi so evidentirani primeri predsodkov in diskriminacije delodajalcev in sodelavcev na delovnem mestu, ki ne sprejemajo delavcev romske pripadnosti. Poleg tega se romska ženska srečuje še z dodatnimi ovirami, ki vplivajo na še večjo stopnjo brezposelnosti v primerjavi z moškimi Romi: tradicionalna vloga v družini, pogoste nosečnosti, pomanjkanje kvalifikacij in znanj.

Poročilo *Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* (2008: 119) navaja, da je npr. v Romuniji stopnja brezposelnosti med Rominjami, starimi med 25 in

⁴ Avstrija, Belgija, Bolgarija, Nemčija, Grčija, Italija, Romunija, Slovaška, Španija, Združeno kraljestvo.

⁵ Ugotovitve raziskave temeljijo na vzorcu 774 Romov z območja Bele krajine, Dolenjske, Posavja, Trebanjskega, Kočevskega in Grosupeljskega. V raziskavi je sodelovalo 52 odstotkov Rominj.

⁶ Raziskava je pokazala, da 14,8 % Rominj nikoli ni hodilo v šolo, takih Romov pa je 10,8 %. Večina jih ima narejenih nekaj razredov osnovne šole, a je niso končali (Rominje 74 %, Romi 79 %).

54 let, štirikrat večja kot stopnja brezposelnosti žensk, pripadnic večine. V Bolgariji približno 80 % Rominj ni zaposlenih in 66 % Rominj ni nikoli delalo za plačilo (v primerjavi s 34 % moških Romov).

ROMSKA ŽENSKA V SFERI JAVNEGA (ZDRAVJE, REPRODUKCIJA)

Zdravje Rominj

Ko je sociologinja Ilona Tomova leta 1994 opravila obsežno raziskavo med bolgarskimi Romi, je opozorila na slab zdravstveni položaj Rominj v državi:

Zastrašujoče zdravstvene razmere so ena najbolj travmatičnih izkušenj tega raziskovalnega tima. Najpogostejše kontracepcijsko sredstvo med Romi je splav. Prav tako nehygienske razmere vplivajo na pogostejša obolenja žensk. Stopnja alkoholizma in kajenja je med Romi višja in niso redke situacije, ko vidimo majhne otroke, pod 10 let starosti, s cigareto v roki. (Tomova 1995.)

To je sicer Bolgarija, pred več kot 15 leti, pa vendar je v številnih državah po Evropi, v katerih živijo Romi, zdravstveni položaj Romov še danes slab (*Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* 2008: 111–115). Krajša življenjska doba, slabe stanovanjske in ekonomske razmere, pogoste nosečnosti in splavi, kronične bolezni dihal majhnih otrok so najpogostejše zdravstvene težave romske populacije.

Kot poroča evropsko poročilo (*ibid.*), pa so romske ženske tista skupina, ki se srečuje s še večjimi tveganji na področju zdravja, še posebej zaradi pogostih nosečnosti in splavov, napornih hišnih opravil, slabih bivalnih razmer in slabega prehranjevanja. V nekaterih državah (npr. na Slovaškem in Madžarskem) še danes poročajo o prisilnih sterilizacijah Rominj.

Poleg tega se Rominje veliko manj kot druga populacija obračajo na zdravstvene službe. Do njih ima marsikatera zadržke, ki so posledica bodisi pomanjkanja informacij bodisi kulturnih ovir (npr. pomanjkanje zaupanja v strokovne zdravstvene delavce in nepripravljenost Ro-

minj, da bi svoje težave zaupale tujcem, še posebej moškimi zdravnikom). Številni se prav tako čutijo izključene zaradi negativnih, diskriminatorških preteklih izkušenj z nekaterimi zdravstvenimi delavci.

Raziskava o položaju Romov v Ljubljani (Hrženjak *et al.* 2008) pa je opozorila, da je tudi neurejen državljanski status ena od ovir za vključenost oz. dostopnost zdravstvenih storitev številnih priseljenih Romov. Torej zdravje pripadnikov marginaliziranih skupin ni odvisno zgolj od lastne skrbi za zdravje, temveč od veliko družbenih dejavnikov, ki se med seboj prepletajo.

Zbornik *Romi in zdravje* (2010) opisuje več primerov, iz katerih lahko ugotovimo, da so Romi socialno ogrožena populacija s povečanim tveganjem za zdravje. Vzrok je predvsem bivanje v neustreznih življenjskih razmerah (neustrezna higiena in prehrana). Očitna je zdravstvena neinformiranost in neozaveščenost. To je tudi posledica njihove nizke izobrazbe, slabe pismenosti, prostorske in socialne segregacije.

Čeprav je zdravje Romov odvisno od številnih dejavnikov, ki se prepletajo, pa v Sloveniji ni celovitega pristopa, ki bi temeljil na urejanju položaja Romov. Še najbolj se temu približa *Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje od 2010 do 2015* (2010), ki po posameznih področjih (zaposlovanje, izobraževanje, zdravstveno varstvo idr.) opredeli ukrepe, ki naj bi jih izvajale odgovorne službe za večjo vključenost Romov. Vendar po preteku enega leta še vedno ni posebnega programa za Rome, Rominje oziroma romske otroke, ki bi se, upoštevaje njihovo etnično realnost, učinkovito spopadal z dejavniki tveganja na področju zdravja.

Raziskava, ki je ocenjevala rabo zdravstvenih storitev romskih žensk po Sloveniji (Belović 2010: 85–87) in je zajela 326 romskih žensk, starih med 15 in 64 let, je pokazala, da se romske ženske v primerjavi z romskimi moškimi pogosteje:

- nepravilno prehranjujejo,
- imajo manj obrokov,
- nezadostno uživajo sadje in zelenjavo,
- so nezadostno vsakdanje telesno dejavne,

- kadi polovica anketirank,
- več je stresa oz. velikega pritiska.

Večina ima urejeno osnovno in dodatno zdravstveno zavarovanje, prav tako ima večina izbranega svojega osebnega zdravnika (*ibid.*). Čeprav imajo Romi in Rominje v Sloveniji zagotovljen enak dostop do vseh zdravstvenih storitev kot vsi drugi državljani, pa je raziskava opozorila, da so očitne razlike v rabi zdravstvenih storitev med Rominjami. To se nanaša predvsem na odnose z zdravstvenim osebjem, komunikacijo in informiranostjo o rabi preventivnih zdravstvenih storitev. Katja Đogić (2011: 60–61) je v svoji raziskavi opozorila na negativne izkušnje ljubljanskih Rominj z zdravstvenim osebjem:

Ne, nismo enako obravnavane. Do nas niso prijazni tako kot do ostalih. Nas ne pregledajo tako dobro kot druge. Dajo nam tablete in to je vse. Pošiljajo te od enega zdravnika k drugemu. Pri nas so ženske nepismene, ne vejo stvari kot ostale ženske, ampak se jim nihče ne posveti, jim ne razložijo. Pustijo jih, da hodijo okoli, ko »kokoši bez glave«.

Ja, včasih niso vsi enaki. Se spomnim, sem šla s prijateljico k zdravniku, ki je tudi »ciganka« in se je sestra tako drla nanjo, zakaj ni prišla ob uri, pa ji je povedala, da si je zapolnila samo dan, ker je nepismena in ne zna prebrati. A sestra se je še vedno drla.

Se je že zgodilo, da mi je zdravnica rekla, da naj drugič raje ostanem doma, kot pa da hodim k njej, ker se počutim slabo. Ko pa je ne razumem, pa večkrat vprašam, dobim občutek, da ji grem na živce. Ne maram hoditi k njej.

Spomnim se, da so mi druge žene govorile, da so sestre odpirale okna, ker naj bi smrdele. Ena zdravnica je vedno, ko je moja sosedka šla na pregled, dala gor rokavice, ko ji je samo pritisk merila.

Na delo zdravstvenega osebja, ki ni etnično občutljivo, močno vplivajo vsakdanje oblike rasizma. Tudi izkušnje iz Združenega kraljestva opozarjajo, da imajo ljudje, ki so pripadniki etničnih manjšin, pogosto negativne izkušnje z uporabo storitev duševnega zdravja (Urek, Ramon 2008: 179). Vprašanje

pa je, ali lahko to ugotovitev posplošimo na romsko populacijo v Sloveniji in na področje zdravstvenih služb na splošno. Skrb zbujajoč je stavek, ki ga je izrekel predstavnik Zavoda za zdravstveno varstvo Novo mesto:

Zdravstvene službe ne vemo veliko o zdravju Rominj, posledično je tudi delo skromno. (Druga konferenca o zdravju Rominj, Novo mesto, 24. 9. 2009.)

Posledica tega je stereotipiziranje strokovnjakov, ki se kaže v etnično neobčutljivi praksi zdravstvenega osebja do Romov, kot jo je ilustrirala raziskava Đogić (2011).

Po drugi strani pa je tudi pri Romih samih skrb za zdravje pogosto drugotnega pomena, saj ima prednost skrb za eksistenco (urejanje bivalnih razmer, iskanje zaposlitve itd.). Zaradi vsega naštetega so zato Romi na področju zdravja bolj ranljivi, po besedah Vere Klopčič (2010: 82) celo »med zdravstveno najbolj ogroženimi skupinami«.

Bolj kot slabe življenjske razmere, v katerih živijo številni Romi, pa so neznane posledice, ki jih doživljajo ženske. Nekaj manjših, lokalnih raziskav v Sloveniji je pokazalo, da Rominje pogosto hodijo k zdravniku po »tablete za živce« oz. da so pogosto deležne medikamentozne psihiatrične obravnave (Hrženjak *et al.* 2008: 120) in da so pogoste uporabnice psihiatričnih storitev (Neuvirt Bokan 1997).

Če povežemo to z dejstvom, da zdravniki pogosteje diagnosticirajo ženske bolezni kot psihosomatske, ne pa kot somatske (Zaviršek 1994: 146), lahko razumemo, zakaj strokovnjaki številnim Rominjam diagnosticirajo depresijo. To je potrdil tudi podatek Branislave Belović, predstavljen na drugi konferenci o zdravju Rominj septembra 2009 v Novem mestu, ki pravi, da 55 % Rominj, predvsem iz jugovzhodne Slovenije, trpi za depresijo, v Prekmurju pa jih ima težave s to boleznijo 35 %.

Brown in Harris (1989) trdita, da so rizični dejavniki za duševno zdravje žensk brez plačane zaposlitve tile: življenje v majhnih in slabo opremljenih stanovanjih, v katerih preživijo večino dneva; skrb za otroke, ki nimajo prostora za igranje niti v stanovanju niti zunaj njega; nenehni pritisk zaradi omejenih materialnih

sredstev, ki jih imajo na voljo za vodenje gospodinjstva. Na razvoj težav na področju duševnega zdravja vplivajo tudi neprijetne življenjske izkušnje (npr. stresni življenjski dogodki, dolgotrajna brezposelnost). Te lahko prepoznamo kot pogosto realnost romskih žensk.

Reproduktivnost Rominj

Ko sem rodila otroka, so me namestili v posebno sobo za Rominje. Tam ni bilo ne previjalne mizice ne tehtnice, soba je bila slabše opremljena kot za druge ženske. K meni so drugi dan namestili še eno Rominjo. (Rominja z Dolenske, 2008.)

Podobne zgodbe so znane z Madžarske. Tam Rominje pripovedujejo o posebnih sobah za Rominje v porodnišnicah (t. i. *Gypsy rooms*) in o slabši obravnavi Rominj (Izsák 2004). Na oba primera lahko pogledamo iz najmanj dveh perspektiv. Prvič, gre za javno, odkrito institucionalno diskriminacijo, saj je romska ženska deležna neenake, manjvredne obravnave v primerjavi z neromskimi ženskami, torej o drugorazredni obravnavi.

Drugič, primera govorita tudi o stigmatizaciji in o pripisovanju nečistosti Rominjam. Najpogostejši vzrok ločevanja je v implicitnem strahu pred okuženostjo s stigmo, ki naj bi jo prenašali Romi na Nerome, ki prihajajo z njimi v stik. To priča o tem, da so predsodki o Romih tako zelo močni, da se ljudje najpogosteje odzovejo z zgražanjem.

Mary Douglas (2005), ki je preučevala ideje o čistosti in poluciji, je razložila, da je simbolni jezik največji dejavnik družbenega ustvarjanja idej o čistosti in umazaniji. Ta namreč ustvarja razliko med čistim in nečistim. Poglavitna ideja polucije je torej v tem, da vse, kar je bilo v stiku z umazanijo, lahko postane umazano.

Tudi Goffman (1991: 142) je dal stigmatizacijo lastnost nalezljivosti:

Biti z nekom, ki poseduje stigmo, pomeni da se del stigme prenese na spremljevalca.

Vemo pa, da kulturni stereotipi prikazujejo Rome kot umazane, zanemarjene – v nasprotju z normo »čiste«, »urejene« večinske populaci-

je. Zato je v javnih diskurzih o Romih pogosto zaznati strah pred nalezljivostjo umazanije.

Rodnost Romov je še vedno kamen spotike številnih političnih in javnih diskurzov. Je večja od rodnosti večinskega prebivalstva v vseh državah, v katerih živijo Romi (Barany 2002, *Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* 2008). Gre za star politični diskurz, ki je bil aktualen že v času nacistične Nemčije, ko je bilo umorjenih okoli 500.000 Romov, pozneje, v času komunizma, pa se je genocid nadaljeval v bolj prikritih oblikah (Stewart 1997, Varsa 2005).

Analiza dokumentov centralnega komiteja madžarske Socialistične delovne stranke iz obdobja od 1960 do 1980 (Varsa 2005) je pokazala diskriminatorni odnos oblasti do Romov. Kazal se je v neenaki obravnavi na področju zaposlovanja, Rominje pa so bile poglavitne tarče rasističnega diskurza in rasistične obravnave. Socialistična oblast je namreč polno zaposlitev opredelila za najvišjo družbeno vrednoto. Zato so v 50. letih 20. stoletja sistematično začeli zaposlovati Madžarke in te so postale »rezervna delovna sila« na trgu zaposlovanja v obdobju industrijskega razvoja in modernizacije.

Desetletje pozneje je socialistično oblast zaskrbelo zmanjšanje rodnosti v državi. Pojav so pripisali večji delovni aktivnosti žensk. Zato so jih začeli spodbujati, naj gredo domov in postanejo »dobre matere in žene«, nova tarča zaposlovanja pa so postale Rominje. V državi je namreč vladal strah pred prevelikim in hitrim naraščanjem romske populacije, saj je bilo leta 1971 število rojstev med Romi dvakrat večje kot med madžarskim prebivalstvom.

Zato je država začela sistematično, množilno zaposlovati Rominje. To naj bi izboljšalo položaj Romov v družbi, vendar pa je socialistična oblast strategijo izvajala s figo v žepu, saj je bil temeljni namen izrazito rasističen – omejiti število rojstev romskih otrok. To lahko razumemo kot prikrito družbeno sterilizacijo Romov.

Odkrito sterilizacijo pa je v istem obdobju izvajala romunska oblast. Ko je Nicolae Ceausescu leta 1965 prišel na oblast, so v Romuniji začeli izvajati njegov projekt »Otroci na ukaz« oz. »Novi človek«. Prepovedal je splav mlajšim od 45 let in ženskam z manj kot 5 otroki,

spodbujal pa ga je pa pri romskih ženskah, saj je prevladovala sovražna miselnost do Romov. Romi niso bili zaželeni prebivalci države. Veljal je namreč strah, da bi Cigani pokvarili čisti rod Romunov (TV oddaja, RTV SLO 1, 10. 8. 2006). Gre za odkrit evgeničen vzgib, kajti država je hotela iztrebiti Rome in ustvariti »čisto« Romunijo.

Vsi ti primeri kažejo, da

pritiske na ženske, naj imajo otroke oziroma naj jih nimajo, ne zadevajo žensk kot posameznic, delavk in/ali žena, temveč ženske kot pripadnice specifičnih nacionalnih skupnosti. (Yuval-Davis 2009: 37.)

Tako na reprodukcijo žensk tudi v marsikateri drugi državi pogosto vpliva njihova pripadnost družbenemu razredu, rasi in nacionalni/etnični pripadnosti. Na primer, v Združenem kraljestvu in ZDA velja večja kontrola reproduktivnosti žensk delavskega razreda v slumovskih naseljih velikih mest. V Južnoafriški republiki so belke bolj spodbujali k večjemu rojevanju, temnopolte ženske pa so bile pri iskanju dela bolj kontrolirane glede načrtovanja družin. V Izraelu so imele še pred kratkim brezplačen dostop do kontracepcije le Palestinke, Judinje pa so spodbujali k čim večji rodnosti, da bi rojevale otroke za svoje ljudstvo. Prav tako imajo ZDA dolgo tradicijo izvajanja sterilizacije revnih žensk, migrantk in pripadnic etničnih manjšin (Doyal 1995, Yuval-Davis 2009). Gre za očitno prepletanje spola, etničnosti in razredne pripadnosti.

V Sloveniji danes o tako jasni in odkriti etnični natalitetni politiki ne moremo govoriti, vendar je javni moralni diskurz precej opazen tam, kjer so romski otroci očitno manj zaželeni od neromskih. Pogosto se namreč pojavlja vprašanje o razlogih za visoko stopnjo rodnosti med Romi, pri tem pa lahko opredelimo dve vrsti odgovorov.

Prvi je t. i. kulturno relativističen. Zagovarja idejo o kulturi, torej da je številčnost otrok del romske kulturne, romskega vrednostnega sistema.

Druga razlaga, ki bi jo lahko poimenovali socialno-ekonomska, pa trdi, da so krivi ekonomski razlogi. To nemalokrat poudarjajo

tudi Romi sami. Država namreč za vsakega otroka prispeva večjo socialno pomoč, ta pa je pri Romih pogosto edini vir preživetja. Ob tem se sprašujemo, kje je meja med kulturo in načinom življenja, ki je izraz revščine.

Za socialno delo pa je zanimivo tudi vprašanje o posledicah, ki jih ima lahko pogosto rojevanje na romske ženske. Kot že rečeno, je lahko večje število otrok eden od dejavnikov tveganja za razvoj depresije oz. duševnih bolezni pri ženskah. Prav tako se pogosto otroci rojevajo mladoletnim dekletom, tudi v zelo zgodnjem obdobju (med 12. in 15. letom starosti). Nekateri otroci so plod incestnih razmerij, zato je med romskimi otroki pogostejši pojav fizičnih in intelektualnih oviranosti.

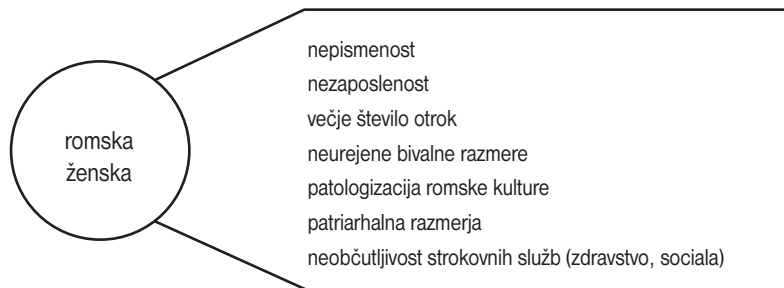
Kje smo in kam želimo priti?

Pred tremi leti je Evropska komisija objavila obsežno primerjalno poročilo, ki zajema več držav EU, z naslovom *Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* (2008). V njem pokaže, da so romske ženske v primerjavi z moškimi iz romske skupnosti in v primerjavi z ženskami, ki so pripadnice večine, veliko ranljivejše, podvržene izključevanju in revščini. To je še posebej očitno na področju zaposlovanja, izobraževanja, zdravstva in socialnih služb, prav tako pa imajo Rominje manjši vpliv pri sprejemanju odločitev v skupnostih in v družinskih razmerjih.

Gre torej za večplastno diskriminacijo in očitno prepletanje sfere zasebnega in javnega. Tudi navedeni posamezni primeri v prispevku kažejo na širše razsežnosti diskriminacije in zatiranja Rominj, ki sta postali že sestavni del njihove etnične realnosti.

Vse to so pomembna spoznanja za socialno delo in nanje bi se morale socialne službe odzvati, prav tako pa delovati preventivno. Vsakdanja realnost kaže, da se npr. strokovne službe pa tudi javni diskurzi pogosto sklicujejo na kulturni relativizem in patologizacijo romske kulture, še posebej v odnosu do odklonskih dejanj, kot so nasilje do žensk in otrok, alkoholizem, zanemarjanje otrok, spolne zlorabe.

Schema 1: Dejavniki tveganja za diskriminacijo Rominj.

Tudi sama sem bila nemalokrat deležna odziva strokovnih delavcev, ki so verjeli, da so pomanjkljivo oblečen otrok sredi zime, nasilen partner, alkoholizirani mladi Romi ipd. »del romske kulture«, hkrati pa so dodajali: »Kulturo pa je treba spoštovati!«

Ob tem se pojavlja vprašanje, kaj je prej: kultura ali pravice žensk. Kritične feministične teoretičarke menijo, da ima multikulturalizem zelo pogubne posledice, še zlasti za pripadnice etničnih manjšin (Yuval-Davis 2009: 92). Pogosto so namreč različne kulturne tradicije definirane v smislu kulturno specifičnih odnosov spola, kot je to vidno v primeru nasilne poroke. Številni namreč predpostavljajo, da je pri etničnih manjšinah podrejenost žensk del naravnega reda, nadzor nad življenjem žensk pa lahko postane sredstvo reproduciranja etničnih meja.

Nira Yuval-Davis (2009: 180) se sprašuje, ali je feministična solidarnost sploh možna glede na družbene in predvsem nacionalne razlike med ženskami. Romske ženske namreč pogosto doživljajo svojo pripadnost podrejeni skupnosti in ne najdejo prostora zase, da bi se lahko organizirale in uprle. Pogosto so dosežki Rominj definirani kot problemi, merjeni z merili večinske družbe.

Prav tako se zdi, da je družba zelo obremenjena z vprašanjem, kdo smo, manj pa z vprašanjem, kaj želimo doseči. Vendar pa so izkušnje pokazale, da so izobražene Rominje pripravljene svoja znanja prenašati na celotno romsko skupnost (Schuringa 2005, *Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* 2008). V tem pogledu bi lahko uporabili formulacijo Nire Yuval-Davis (2009), da je lahko Rominja izvorni mehani-

zem za ustvarjanje družbene solidarnosti v skupnosti, in to jo postavi v popolnoma drugo, tj. cenjeno vlogo.

Poročilo Evropske komisije navaja nekaj primerov dobrih praks, v katerih Rominje prevzemajo mediatorsko, povezovalno vlogo med romsko skupnostjo in drugimi družbenimi sistemi (npr. šolstvo, trg dela, zdravstvo). Tako npr. na Nizozemskem in v Romuniji obstajata projekta, v okviru katerih Rominje sprva usposobijo, te pa potem informirajo marginalizirane romske skupnosti o pravicah in obstoju zdravstvenih storitev.

V Romuniji je okrog 500 zdravstvenih mediatork Rominj, ki obiskujejo romske družine, jim pomagajo prepoznavati socialne in zdravstvene težave, urejajo obiske pri zdravniku, informirajo starše o cepljenju otrok, ženske o kontracepciji, higieni in načrtovanju družine. Prav tako so razvili podoben projekt na področju šolstva: šolske romske mediatorke spodbujajo šolanje otrok, ozaveščajo starše o izobrazbi, spodbujajo in omogočajo občutljive odnose med šolo in romskimi skupnostmi, ozaveščajo učitelje o vplivu stereotipov o Romih na učni uspeh otrok in organizirajo kampanje ozaveščanja o strpnosti. Podobne mediatorske vloge prevzemajo Rominje tudi na področju zaposlovanja, da bi povečali zaposlovanje mladih Rominj.

Ne glede na uspešnost in učinkovitost posameznih projektov pa je pomemben tudi učinek, ki ga ima sama družbeno priznana vloga romske ženske kot mediatorke. Njegov pomen lahko razumemo iz več perspektiv:

1. Vloga mediatorke poveča moč posamezni Rominji znotraj romske skupnosti. S to vlogo presega tradicionalno vlogo Rominje

v patriarhalni družini in izolirani skupnosti. Kot mediatorka je usposobljena in ima določen mandat v odnosu do romske skupnosti in posameznega družbenega sistema, ki ga v svoji vlogi zastopa.

2. V vlogi mediatorke deluje kot zagovornica romske skupnosti v posameznem družbenem sistemu. Je glasnica utišanih, nevidnih ljudi, ki imajo v javnem prostoru manj moči (npr. ko informira zdravstvene službe o kulturnih razlogih za neodzivnost v odnosu do obstoječih zdravstvenih storitev).
3. Kot mediatorka prenaša informacije v romsko skupnost in vzpostavlja zaupanje v obstoječe službe, s katerimi imajo številni Romi slabe pretekle izkušnje. Prav te so lahko eden od razlogov za nedostopnost do storitev.
4. Pozitivno vrednotena vloga, ki jo opravlja romska mediatorka, pozitivno vpliva tako na romske ženske kot tudi na romske otroke, za katere romske ženske večinoma skrbijo.

Slovenija bi morala imeti jasnejšo strategijo vključevanja romskih žensk. Te so najbolj zapostavljene na področju zaposlovanja, izobrazbe, nasilja v družini in dostopnosti do socialnih in zdravstvenih storitev. Zato bi bilo treba prakse usmeriti v: usposabljanje Rominj za delo na trgu zaposlovanja, v distribucijo informativnega materiala v romskem jeziku, v razvijanje zdravstvenih programov za Rominje, ki doživljajo nasilje, v razvijanje programov za Rominje, ki se spopadajo s težavami na področju duševnega zdravja, ter v izobraževanje zdravstvenih delavcev, učiteljev, socialnih delavcev, delodajalcev o etnični občutljivosti in kulturnih kompetencah.

VIRI

AMBROŽIČ, M. (1998), *Romi in zdravje*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

BABIČ IVANIŠ, N., URH, Š., KLOPČIČ, V., ADAMIČ, M. (2006), Raziskava izobraževalnih in poklicnih interesov Romov. V: Žagar, N., Klopčič, V. (ur.), *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR*. Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo (197–242).

BARANY, Z. D. (2002), *The East European gypsies: Regime change, marginality, and ethnopoltics*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

BELOVIČ, B. (2010), Življenjski slog ter raba zdravstvenih storitev v populaciji romskih žensk. V: *Romi in zdravje*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje (85–88).

BELTON, B. (2005), *Questioning Gypsy identity: Ethnic narratives in Britain and America*. Walnut Creek: AltaMira Press.

BROWN, G. W., HARRIS, T. (1989), *Social origins of depression: A study of psychiatric disorder in women*. London: Routledge.

DJOKOVIČ, N. (2011), *Etnizirana obravnava romskih otrok v osnovni šoli*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomska naloga).

ĐOGIĆ, K. (2011), *Romske ženske in njihovo zdravje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomska naloga).

DOUGLAS, M. (2005), *Purity and danger*. London: Routledge.

DOYAL, L. (1995), Regulating reproduction. V: Doyal, L. (ur.), *What makes women sick*. New Brunswick: Rutgers University Press (93–124).

ERJAVEC, K., BAŠIĆ-HVATIN, S., KELBL, B. (2000), *Mi o Romih: Diskriminatorni diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute.

Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality? (2008). Dostopno na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=492&type=2&furtherPubs=no> (23. 11. 2011).

FILIPČIČ, K. (2002), Miti o nasilju v družini... V: Kanduč, Z. (ur.), *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti (60–77).

GOFFMAN, E. (1991), Stigma. *Časopis za kritiko znanosti*, XIX, 138–139: 137–154.

HRŽENJAK, M., ZORN, J., URH, Š., SOBOČAN, A., VIDEMŠEK, P., ZAVIRŠEK, D. (2008), *Romi v Ljubljani – različnost perspektiv*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (končno raziskovalno poročilo).

IZSÁK, R. (2004), »Gypsy rooms« and other discriminatory treatment against Romani women in Hungarian hospitals. Dostopno na: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2063> (25. 11. 2011).

JANHAR, M. (2007), *Patronažna zdravstvena nega romske skupnosti v barakarskem naselju v Mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo (diplomska naloga).

- KLOPČIČ, V. (2010), Položaj romskih žensk. V: *Romi in zdravje*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje (79–84).
- LIAMPUTTONG, P. (2007), *Researching the vulnerable: A guide to sensitive research methods*. London: Sage.
- Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje od 2010 do 2015 (2010). Dostopno na: http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Program_ukrepov.pdf (25. 11. 2011).
- NEUMIRT BOKAN, S. (1997), *Položaj ženske v romski družini*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).
- PEČEK, M., LESAR, I. (2006), *Pravičnost slovenske šole: Mit ali realnost*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Romi in zdravje (2010)*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
- SCHURINGA, L. (2005), *Community work and Roma inclusion*. Utrecht: Spolu international foundation.
- STEWART, M. (1997), *The time of the Gypsies*. Boulder, Oxford: Westview Press.
- ŠTRUKELJ, P. (2004), *Tisočletne podobe nemirnih nomadov: Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Družina.
- ŠUMI, I. (2000), *Kultura, etničnost, mejnost: Konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- TOMOVA, I. (1995), *The Gypsies in the Transition Period*. Sofija: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations.
- UREK, M., RAMON, S. (2008), Uveljavljanje načela enakopravnosti glede etničnosti in spola v duševnem zdravju. *Socialno delo*, 47, 3–6: 177–186.
- VARSA, E. (2005), Class, ethnicity and gender – structures of differentiation in state socialist employment and welfare politics, 1960–1980. The issue of women's employment and the introduction of the first maternity leave regulation in Hungary. V: Shilde, K., Schulte, S. D. (ur.), *Need and Care: Glimpses into the beginnings of Eastern Europe's professional welfare*. Opladen & Bloomfield Hills: Barbara Budruch Publishers (197–220).
- Zaščita manjšin v Sloveniji* (2001), Spremljanje pridruženja EU. Budimpešta: Open Society Institute.
- (2002), Spremljanje pridruženja EU. Budimpešta: Open Society Institute.
- ZAVIRŠEK, D. (1994), *Ženske in duševno zdravje: O novih kulturah skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- (2000), *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: Založba *cf.
- (2010), Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti. *Socialno delo*, 49, 2–3: 85–98.
- YUVAL-DAVIS, N. (2009), *Spol in nacija*. Ljubljana: Založba Sophia.

Ana Marija Sobočan

ENOSTRANSKE POSVOJITVE V ISTOSPOLNIH DRUŽINAH V PRAKSI SOCIALNEGA DELA

UVOD

V praksi socialnega dela se strokovne delavke in delavci pogosto srečujejo z novimi situacijami, ki zahtevajo nove modele ravnanja in razvoj novih vidikov metod socialnega dela. Te situacije so po navadi posledica novih družbenih pojavov, odnosov in kontekstov ali pa novih pristopov in pogledov nanje. Prej neobstoječi, neznan ali nevidni pojavi in odnosi v spremenjenih okoliščinah potrebujejo tudi pozornost in obravnavo socialnega dela.

V zadnjih dveh letih (2009–2010) je bil v slovenskem prostoru na področju družinske zakonodaje in urejanja razmerij v družini še posebej aktualen predlog družinskega zakonika. V svoji prvotni različici je urejal odnose med zakoncema kot med dvema osebama (in ne več med moškim in žensko tako kot prejšnji zakon na področju družine, Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2004). Predlog družinskega zakonika je izzval veliko javnih in političnih odzivov. Hkrati smo v zadnjih nekaj letih tudi v Sloveniji pričeli vse večji vidnosti družin staršev istega spola (*cf.* raziskava o istospolnih družinah pri nas v Sobočan 2009, 2011).

Zaradi zakonodajno-pravne praznine, katere posledica so neurejena (pravno nepriznana) razmerja med socialnimi starši v družinah, v katerih sta oba starša istega spola, so leta 2010 socialni starši v družini na nekatere centre za socialno delo vložili prve vloge za posvojitev otroka. To so bile družine (kolikor je znano, so vloge vložile tri družine dveh mater), v katerih je ena od partnerk biološka mati otroka, druga pa zanj enakovredno skrbi, torej izvaja starševsko funkcijo; v vseh primerih (znanih

avtorici prispevka) pa sta partnerki otroka načrtovali skupaj, zanj skupaj skrbeli od rojstva, drugi biološki starš pa je bil neznan (ker gre npr. za primere anonimne umetne oploditve ali zavestno odločitev staršev in darovalca).

Vrhovno sodišče je v istem času priznalo veljavnost dveh tujih listin o starševstvu (dve družini, ki ju sestavljata dva očeta, sta posvojili otroka v ZDA) in tako imamo v naši državi dva otroka, od katerih ima vsak tudi pravno (ne le skrbstveno) dva očeta. Poleti 2011 je bila izdana prva (negativna) odločba na vlogo za posvojitev nebiološkega otroka partnerke; registrirani partnerki sta se pritožili na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in njuna pritožba je bila ugodno rešena. Do jeseni 2011 je tako v Sloveniji predvidoma tudi najmanj en otrok, ki ima poleg biološke tudi pravno priznano socialno mamo, torej mamo, ki ga je posvojila.

Spomladi 2011 smo na Fakulteti za socialno delo izvedli seminar za strokovne delavce in delavke na področju posvojitve. Del časa smo namenili tudi aktualni temi istospolnih družin in vlog za posvojitev biološkega otroka partnerke. Z njimi so nekatere sodelujoče socialne delavke že imele izkušnje. Ugotovili smo, da pojav, s katerim se socialne delavke v svoji strokovni praksi prej še niso srečale, pomeni nov izziv, predvsem pa novo učenje in oblikovanje novih pristopov.

Kot se je pokazalo v praksi, takšna nova situacija pomeni tudi zadrego, številne pomisleke, pa tudi priložnost za premislek o lastnih strokovnih in osebnih vrednotah in načelih pri strokovnih delavkah. Čeprav ne

obstajajo zakonske omejitve glede posvojitve otroka s strani ene osebe (že po zdaj veljavnem ZZZDR, ki sega v leto 1977, je to mogoče, o tem so se izrekli tudi pravni strokovnjaki), torej nebiološkega starša oz. partnerke biološke matere v istospolni partnerski skupnosti, do zdaj (julij 2011) še ni bilo primera, da bi center za socialno delo potrdil vlogo za enostransko posvojitve istospolne partnerke biološke matere otroka.

Razlogi za takšno »neodločnost« so verjetno različni, vsi pa izvirajo iz skrbi za otrokove koristi in odnosa do homoseksualnosti v naši družbi. Neformalni pogovori s socialnimi delavkami so razkrili nekatere specifične pomisleke, npr. strah pred tožbo domnevno anonimnega drugega biološkega starša, ki ni vključen v postopek na centru, strah pred »medijskim linčom«, ki bi morda centre za socialno delo obtožil družbeno nesprejemljivih odločitev (v medijih je najbolj vidno prav nasprotovanje izenačitvi pravic med družinami različnospolnih in istospolnih partnerjev), strah, ki izhaja iz domnevne »moralne odgovornosti« do otrokove prihodnosti in iz tega, kar so po mnenju socialnih delavk posledice življenja z dvema staršema istega spola, ipd. (osebni pogovori, marec 2011). Kot najpogostejšo navedbo lahko identificiramo negotovost glede pravne ureditve – socialne delavke namreč menijo, da bi v primeru, ko bi jim zakon postopek odobritve enostranske posvojitve istospolnega partnerja biološkega starša jasno predpisoval, ne imele nikakršnih zadreg in bi preprosto »izvajale zakon« (*ibid.*).

Takšna drža je seveda v skladu s tem, da je socialno delo poklic, ki izvaja državne socialne politike in upošteva veljavno zakonodajo, vendar po drugi strani ne gre zanemariti, da je socialno delo tudi poklic s svojim temeljem vrednot. Na podlagi temelja vrednot se mora v številnih okoliščinah, ko zakon ne ureja neposredno položaja uporabnikov socialnega dela oz. ne omogoča izboljšanja njihovega položaja ali rešitve problemske situacije, zateči k ravnanju v skladu z lastnimi poklicnimi – strokovnimi vrednotami, ki nemalokrat zahtevajo domiselno in ustvarjalno pomoč tam, kjer vladajo zakonodajne praznine. Takšno,

inovativno delo seveda ne zahteva nič manj zavezanosti metodam socialnega dela, zato je v novih situacijah treba razvijati nove pristope, ki bodo v želji zadovoljiti uporabnikovo potrebo ali rešiti njegovo problemsko situacijo hkrati ohranili strokovno in etično prakso za vse udeležence v procesu.

V primeru, ki ga želimo obravnavati v tem članku (enostranska posvojitve istospolnega partnerja otroka biološkega starša), bi to lahko (med drugim) pomenilo, da mora biti postopek, ki je sicer utečena praksa pri posvojitvah različnospolnih partnerjev, ustrezno izveden tudi v primeru istospolne partnerske skupnosti, seveda na podlagi enakega osrednjega vodila – skrbi za zadovoljevanje otrokovih potreb, koristi in pravic, seveda pa tudi usposobljenosti socialnih delavk in delavcev za svetovanje in pomoč partnerjem iz istospolnih partnerskih skupnosti oz. družin.

POSVOJITVE V ISTOSPOLNIH DRUŽINAH: VREDNOTE, INTERESI IN POMISLEKI

V socialnem delu je na področju varstva otrok še posebej veliko konfliktov vrednot in etičnih premislekov, predvsem pa negotovosti. Težko, celo nemogoče je natančno predvideti posledice tveganj. Na področju posvojitve morajo socialne delavke in delavci delovati v smeri ugotavljanja in zagotavljanja otrokovih koristi, hkrati pa se izogniti temu, da bi bili otroci zaradi različnih kulturnih ali drugih družinskih okoliščin deležni slabše obravnave ali bili celo prikrajšani za svoje (človekove) pravice. V okviru navedenega konteksta lahko poudarimo, da seveda ni pravica odraslih, da »dobijo« otroka, da pa je pravica otrok, da imajo odrasle osebe – starše, ki zanje skrbijo, na čustveni in drugih ravneh. Dolžnost države na drugi strani je, da omogoča staršem skrb za svoje otroke, npr. tako, da so lahko zdravstveno zavarovani po svojih starših (saj na žalost v Sloveniji še ne poznamo avtonomnega zdravstvenega zavarovanja otrok).

Letos je izšla knjiga urednic S. Banks in K. Nøhr (2012), ki predstavlja etične dileme in ponuja obravnavo teh dilem v komentarjih

socialnih delavcev in delavk, učiteljev in učiteljic ter raziskovalk in raziskovalcev s področja socialnega dela z vsega sveta. Sama sem bila povabljenka k pisanju komentarja etične dileme socialne delavke iz Turčije, ki je obravnavala vlogo za posvojitev otroka, ki jo je vložil mlad homoseksualni moški. Znašla se je v dilemi glede zaščite pravic in koristi otroka, kot jih sama razume, in legalno pravico posameznika, ki ustreza merilom za posvojitev otroka, da je vključen v bazo potencialnih posvojiteljev. V središču njenega razmišljanja so bili predvsem pričakovani odzivi okolice na otrokovo družinsko situacijo, saj bi posvojeni otrok živel s homoseksualnim staršem; posebej jo je skrbel razvoj spolnih vlog in predsodki in odnos do homoseksualnosti v turški družbi.

Socialne delavke in delavci ter drugi strokovnjaki, ki delajo na področju posvojitve, pa se morajo poleg percepcije družbene realnosti zavedati predvsem lastnih predsodkov in prepričanj, ki so podlaga za njihove strokovne odločitve. Iz te perspektive je v navedenem primeru pomembno predvsem to, kakšna je bila strokovna obravnava in ocena posameznika, ki je vložil vlogo za posvojitev otroka, ali je šlo torej za dejansko ocenjevanje njegovih sposobnosti in virov za dobro starševstvo. Ali je socialna delavka raziskala posameznikove poglede na to, kakšne so posledice njegove homoseksualne identitete in starševske identitete v kulturnem kontekstu, v katerem živi? Ga je vprašala o njegovih načrtih za prihodnost in strategijah, ki zadevajo starševstvo? Se je pozanimala o njegovih virih in mrežah, ki bi bili podpora njegovi starševski vlogi? In, ne nazadnje, je razmislila, kako lahko sama kot socialna delavka pomaga staršu v takšnih okoliščinah?

Razprava o namestitvi otrok k homoseksualnim posvojiteljem bo zagotovo potekala tako dolgo, dokler bodo obstajali nasprotujoči si pogledi na homoseksualnost. Vendar, pomembno je, da se številna mednarodna strokovna združenja (psihološka, sociološka pa tudi združenja s področja socialnega dela) strinjajo glede namestitve otrok v istospolne družine, tako v obliki rejništva kot v obliki posvojitve.

Trenutna (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) in predlagana zakonodaja (družinski zakonik) v Sloveniji ne predvidevata in ne omogočata dvostranske oz. skupne posvojitve tujega otroka v istospolnih družinah, zato so takšni razmisleki zagotovo za nekaj časa še odloženi. Tisto, s čemer pa se je treba spoprijeti zdaj, je premislek o koristih otrok, ki že živijo v istospolnih družinah, in o urejanju njihovega položaja in pravic. Slovensko družbo prežema prepričanje, da otroci za svoj (optimalni) razvoj potrebujejo enega starša moškega spola in enega starša ženskega spola. Zato je razumljivo, da je v razpravi o istospolnih družinah zaznati več pomislekov, povezanih s strahom, da je življenje v istospolnih družinah za otroke tvegano, zaradi potencialnih negativnih posledice na področjih, kot so psihološka prilagojenost, odnosi z vrstniki in spolna identiteta (za razpravo o teh tveganjih gl. Biblarz, Stacey 2010).

Najpogostejši predsodki, ki so podlaga za nasprotovanje legitimnosti družin istospolnih partnerskih zvez, so povezani z domnevno kvarnimi vplivi na otroke, ki živijo v takih skupnostih. Številne študije v tujini so pokazale, da ni razlik med otroki, ki odrastejo v istospolnih družinah, in tistimi, ki odrastejo v različnospolnih, ne v otroštvu ne v mladosti in ne v odrasli dobi. Na Švedskem je posebna vladna komisija (leta 2001), katere naloga je bila preučiti življenje otrok v istospolnih družinah, ugotovila, da homoseksualna identiteta staršev ni nekompatibilna z učinkovitim starševanjem in da ne vpliva negativno na otroke (Ryan-Flood 2005: 192). Ameriško pediatrično združenje (po Perrin 2002) in Ameriško psihološko združenje (2005) sta izdali poročila, ki zajemajo pregled številnih raziskav o starševstvu, odraščanju ipd. v istospolnih družinah, in obe dokazujeta, da empirični podatki in spoznanja ne podpirajo splošnih predsodkov in stereotipov o življenju v istospolnih družinah. Nobenih empiričnih dokazov ni, da bi bili lezbijke in geji slabši starši kot heteroseksualna populacija (cf. Victor, Fish 1995, Patterson, Chan 1996, Brewaeys *et al.* 1997, Parks 1998, Tasker 1999, Patterson 2000, Stacey, Biblarz 2001, Perrin 2002, Anderssen *et al.* 2002); o tem poroča tudi Ameriško pediatrično združenje (Perrin 2002).

Najpogostejša razlika med istospolnimi in različnospolnimi starši je le bolj enakovredna delitev dela in starševskih obveznosti (Flaks *et al.* 1995, Reimann 1997, Chan *et al.* 1998 b, Stacey, Biblarz 2001, Tuten, August 2006). Raziskave so pokazale, da so otroci iz istospolnih družin (večji del raziskav je posvečen lezbičnim družinam, nekatere gejevskim) dobro prilagojeni v svojem osebnem in socialnem razvoju (Patterson 1994, Tasker, Golombok 1997, Chan *et al.* 1998 a, Wainright *et al.* 2004), da ne doživljajo kriz ali stisk v duševnem zdravju nič pogosteje kot osebe, ki so odrasle v različnospolnih družinah (Golombok *et al.* 1983, Tasker, Golombok 1997), da ne doživljajo več vrstniškega nasilja kot drugi otroci (Vanfraussen *et al.* 2002, Tasker, Golobok 1997, Lindsay *et al.* 2006), da njihova spolna usmerjenost ni pogosteje homoseksualna kot pri populaciji, ki je odrasla v družinah različnospolnih partnerjev, in da so njihove spolne vloge jasno definirane (Green *et al.* 1986, Gottman 1990, Tasker, Golombok 1997, Golombok 2000, Wainright *et al.* 2004).

Študije so tudi pokazale, da so v družinah lezbijk, v katerih se je otrok rodil v lezbični zvezi, odnosi med starši in otrokom kakovostnejši (Flaks *et al.* 1995, Brewaeys *et al.* 1997, Golombok *et al.* 1997), zavedanje in odgovornost glede starševskih spretnosti pa večji (Chan *et al.* 1998 a) kot v družinah s partnerjema različnega spola. Kakovost odnosov med otroki in socialnimi materami je primerljiva s kakovostjo odnosov med otroki in biološkimi materami (Vanfraussen *et al.* 2003, Bennett 2003).

Hkrati raziskave brez dvoma kažejo, da spolna usmerjenost staršev ni relevantna za koristi otrok v njihovem razvoju. Raziskave dokazujejo, da procesi v družini (npr. kakovost starševstva in navezanost) pomembno vplivajo na otrokov razvoj, ne pa struktura družine (npr. koliko staršev ima otrok in kakšnega spola so). To so ugotovile različne raziskave družin – tako raziskave znotraj družin, kjer so otroci in starši povezani biološko, kot tudi družin, kjer so bili otroci posvojeni – nadalje raziskave v družinah s starši različnega spola in v družinah s homoseksualnimi

starši (*cf.* Farr *et al.* 2010: 166, Chan *et al.* 1998 a). Tudi novejša raziskava raziskovalcev Farr, Forrsell in Patterson (Farr *et al.* 2010), ki so primerjali istospolne in različnospolne družine, v katerih so bili otroci posvojeni, je pokazala, da so ne glede na spolno usmerjenost staršev otroci najboljše odraščali v družinah, v katerih so starši npr. uporabljali učinkovite vzgojne tehnike in bili zadovoljni v svojem partnerskem odnosu.

ISTOSPOLNE DRUŽINE V PRAKSI SOCIALNEGA DELA

Zakaj je tako težko sprejeti vse raziskovalne dokaze in pozitivne izkušnje? Raziskovalec in socialni delavec Stephen Hicks (1996) meni, da je razlog predvsem heteroseksistična praksa socialnega dela. Kot ugotavlja že Urek (2005: 156), javne institucije v Slovenije ocenjujejo tveganja za otroke v istospolnih družinah kot prevelika, pomoč strokovnih služb pa je osredotočena na prepoznavanje pomanjkljivosti namesto na realno, konkretno oceno tveganj in odstranjevanje ovir, ki jih doživljajo otroci in tudi starši.

Znanje o delu z družinami, v katerih sta starša istega spola, pa obstaja tudi že v socialnem delu. Hicks je raziskoval prakse socialnega dela z istospolnimi osebami, ki so vložile vloge za posvojitev. Ljudje, s katerimi je opravil intervjuje, so vedno znova poročali o tem, da so morali »izobraževati« svoje socialne delavke o življenju, stiskah in izkušnjah istospolnih ljudi in družin: to so doživljali kot diskriminacijo, saj si niso mogli predstavljati, kako lahko socialne delavke in delavci podajajo oceno o njihovi ustreznosti za posvojitev, če so tako malo seznanjeni z življenjem istospolnih ljudi (Hicks 1996). Hicks (2000: 158) je v svojih intervjujih s socialnimi delavkami in delavci, ki so obravnavali vloge lezbičnih parov za skupno posvojitev otroka ali rejništvo, ugotavljal veliko vlogo heteronormativnosti in heteroseksizma strokovnih delavcev. Hicks in McDermott (1999) pa sta ugotavljala dva poglobljena vpliva, ki škodujeta strokovnosti postopka z istospolnimi starši: pomanjkanje zanesljivih in realnih informacij o življenju v istospolnih partnerskih

skupnostih in to, da spolna identiteta osebe kar na lepem postane odločilni dejavnik – edini vidik njene osebnosti.

Socialne delavke in delavci so na usposabljanju o posvojitvi (marca in aprila 2011 na Fakulteti za socialno delo) v posebnem krajšem sklopu, namenjenemu aktualni temi posvojitve v istospolnih družinah, med drugim prepoznali in izrazili poudarke, ki jih uporabljamo kot podnaslove v tem poglavju.

»Kaj je korist otroka, ne moremo opredeljevati zgolj na podlagi spolne usmerjenosti starša.«

Kot je bilo že predstavljeno, dokazano je, da spolna usmerjenost ne vpliva niti na zmožnosti starševstva niti na razvoj otrok. Zagotovo pa je spolna usmerjenost okoliščina, zaradi katere so posamezniki (in v tem primeru tudi družine) lahko tarče diskriminacije. Pomembno je, da socialno delo takšne diskriminacije ne (re)producira, ampak aktivno deluje proti njej. Brown in Cocker (2008: 28) opozarjata, da po navadi postane spolna usmerjenost staršev edina perspektiva oz. leča, skozi katero strokovni delavci gledajo na družino, pri tem pa se izgubijo vsaka enkratnost, človeškost in izkušnje posameznikov.

Vendar pa boj proti diskriminaciji ne pomeni, da je treba spolno usmerjenost zanemariti ali jo obravnavati kot nevidno in nepomembno. Istospolno usmerjene osebe so v naši družbi naučene, da svoje spolne usmerjenosti »ne smejo razkazovati«, pogosto so jo prisiljene zamolčati zaradi strahu pred negativnimi posledicami. Hicks (2006: 108–109) poroča za Anglijo – tam je otroke posvojilo že veliko istospolnih oseb ali parov – da so strokovni delavci z dobrimi nameni preprečevati diskriminacijo svojim uporabnikom pogosto tudi odsvetovali razpravljanje o homoseksualnosti. Toda, tako se le ohranja ustaljena praksa, v kateri ni mogoče razvijati novih metod in podpore za vse uporabnike, saj so še naprej obravnavani v okviru heteronormativnih, tradicionalnih vzorcev in pogledov.

To nam lahko pojasni tudi, zakaj se nekatere ali večina mater iz istospolnih partnerskih

skupnosti, ki vstopajo v centre za socialno delo pri nas, odločajo, da ne bodo spregovorile o »očetih« svojih otrok, čeprav njihovi otroci niso bili spočeti na (tuji) kliniki s semenom anonimnega darovalca, ampak so seme darovali njihovi prijatelji, znanci itd. Dogovor med darovalcem in lezbičnima partnerkama navadno vključuje tudi to, da darovalec ne bo ali ne želi biti odgovoren za otroka, ki bo živel z dvema staršema; ker praksa še vedno narekuje »iskanje očeta« in zagotavljanje njegovih pravic in dolžnosti, na drugi stani pa ne omogoča priznanja starševskega statusa socialni materi, darovalec tako pogosteje ostane »skrit«.

Ženske imajo zato lahko občutek, da ne morejo odkrito govoriti o očetu otroka, saj ne želijo negativnih posledic tako za darovalca semena kot za partnerko, ki je socialni starš otroka. Primerjalna študija med lezbičnimi pari, ki so se odločili za starševstvo na Švedskem in Irskem, je denimo pokazala, da švedski pari pogosteje izberejo vključenega darovalca semena, ki bo imel pozneje tudi očetovsko vlogo v otrokovem življenju, ženske na Irskem, kjer je zakonodaja manj naklonjena istospolnim parom, pa so se odločale za anonimne darovalce (Ryan-Flood 2005). Sklepamo lahko, da je strah pred tem, da bi darovalec moral »pravno odgovarjati« za svoje starševstvo, na Irskem vplival na »izključevanje« darovalcev, na Švedskem pa so se ženske odločale za vključenost moških, saj je pravni status socialnega starša, v tem primeru socialne mame, bolj dorečen.

Socialno delo na področju posvojitve je lahko vir izkušenj o tem, da družina ne pomeni le krvne vezi med starši in otroci, ampak da krvne vezi sploh niso pogoj za skrbne, spoštljive in ljubeče odnose. Socialno starševstvo (*cf.* Završek 2009) pomeni širitev okvirov tega, kako razumemo sorodstvene vezi, intimne in skrbstvene odnose v družini. Prav socialno delo na področju posvojitve lahko iz svoje prakse pokaže, da so skrb in odnosi v družini pomembnejši od bioloških povezav. V podobnem položaju so otroci v istospolnih družinah: starši, s katerimi živijo, so zanje edini in pravi starši, ne glede na njihov spol, zato je nujno, da ugotavljamo otrokove koristi iz te perspektive. Kot je povedala ena od udeleženk seminarja:

Ne razumem, zakaj imamo s tem take težave. Ko obravnavam družino, kjer npr. oče ni biološki starš otroka, pa že živijo skupaj nekaj časa, se razumejo, spoštujejo, se imajo radi, za otroka je dobro poskrbljeno, ne razmišljam več o tem, da je edino prav, da ta oče tudi pravno postane odgovoren za tega otroka in da odobrim posvojitve. Mislim, da moramo v vseh primerih, kjer gre za dobre odnose in skrb za otroka, ravnati tako. (Osebni pogovor, marec 2011.)

»Pomembno je, da se odločamo strokovno, da pustimo ob strani predsodke.«

Strokovno in etično socialno delo pomeni med drugim tudi prakso, ki je usmerjena k socialni pravičnosti in temelji na človekovih pravicah. S svojimi metodami in orodji se socialno delo bojuje proti različnim vrstam izključenosti v naši družbi (na ekonomski, socialni, izobrazbeni idr. ravneh), zato je ključno, da se v njem ne znajdejo različne fobije in izmi (različne oblike nestrpnosti in sovražnosti, kot so islamofobija, antisemitizem, anticiganizem, ksenofobija idr.); ena od njih je tudi homofobija. Ryan in sodelavci (2004: 89) navajajo različne študije o odnosu strokovnih delavk in delavcev, ki delajo na področju varstva otrok in družine, do homoseksualnih kandidatov za posvojitve, in ugotavljajo, da ti pri oceni kandidatov pogosteje uporabljajo lastne, osebne standarde in vrednote ter poglede, ki so jih razvili v primarni socializaciji, torej v okviru svoje primarne družine. V praksi to pomeni, da se v tovrstnih postopkih zamegli tako strokovnost, ki naj bi izhajala iz njihovega izobraževanja in poklica, kot tudi koristi otrok.

Eden od pglavitnih argumentov, ki so ga tudi v Sloveniji uporabljali v razpravah, povezanih z družinskim zakonikom, je argument nezrele družbe, ki bo diskriminirala otroke, ki prihajajo iz istospolnih družin. Kot opozarja že Urek (2005: 167), ta argument

v isti sapi priznava diskriminacijo nad istospolno populacijo in hkrati navaja k sklepu, da je boljše ne spreminjati obstoječih razmer. Včasih

ta argument »nezrele družbe« uporabijo isti ljudje, ki trdijo, da homoseksualci pri nas niso več diskriminirani in da imajo že tako dovolj pravic. Od kje potemtakem bojazen, da bo otroke istih nediskriminiranih oseb zapostavljala neka abstraktna nezrela družba?

Kadar socialno delo prepozna, da so določene osebe ali skupine diskriminirane, družbeno izključene, izolirane ali celo tarča zlorab in nasilja, te iste diskriminacije ne sme (re)producirati, ampak se mora z njo aktivno spopasti, v različnih oblikah: z individualno podporo, zagovorništvo, ozaveščanjem skupnosti, vplivanjem na socialne politike ... Na številnih področjih je socialno delo že aktivno izhajalo iz svoje vrednostne baze in pripomoglo k izboljšanju položaja posameznikov in skupin. Zato je tudi na področju dela z istospolnimi družinami pomembno, da razumemo, o kom govorimo, ko navajamo »nezrelo družbo, v kateri bo moral odraščati otrok istospolnih staršev«: o nečem abstraktnem, nečem konkretnem ali morda celo tudi predvsem o lastnih predsodkih.

Zagotovo drži, kar potrjujejo tudi raziskave o homofobiji pri nas, da je odklonilen odnos do istospolne usmerjenosti velik problem, ki je navzoč tako na strukturni kot medosebni ravni. Pa vendar, kot pričajo intervjuji z istospolnimi družinami pri nas (Sobočan 2009), imajo te pozitivne in dobre odnose s svojo neposredno okolico. Hkrati pa se pogosto srečujejo s težavami v institucionalnih okoljih, prav zato, ker pravni status njihovega družinskega življenja ni urejen (*ibid.*). Pglavitno je, da so starši in otroci iz istospolnih družin »eksperti na podlagi svojih izkušenj«; njih same je treba vprašati, v kakšnem položaju so in kakšno podporo potrebujejo. Zagotovo je mogoče trditi, da večina socialnih delavk ni seznanjena z vsakdanjim življenjem in specifičnimi situacijami, s katerimi se srečujejo istospolne osebe, ki so starši, in njihovi otroci, zato je še pomembneje, da delo na področju istospolnih družin ne izhaja iz (lastnih) predstav, predvidevanj in kulturno posredovanih stereotipnih idej in podob. »Vse to je novo za nas. Zato se moramo učiti!« je povedala ena od socialnih delavk (osebni pogovor, marec 2011).

»Morda gre za poročeno žensko, ki pa pozneje odkrije, da je istospolno usmerjena. Ali to pomeni, da potem kar naenkrat, po veliko letih, ne bo več dobra mati otroku?«

Realnosti družin so različne in tudi družine same se spreminjajo, ko se razvijajo. Istospolne družine oz. odraščanje otrok z istospolno usmerjenimi starši tudi v Sloveniji niso nov pojav. So le pojav, ki je bil pogosto neviden, celo skrit (med drugim zaradi diskriminacije). Najnovejša raziskava, ki jo je izvajala Fakulteta za socialno delo v sodelovanju z nemškimi in švedskimi partnerji (Streib-Brzić *et al.* 2011) o izkušnjah s homofobijo v šoli v primeru otrok iz istospolnih družin, je pri iskanju intervjuvancev pokazala, da številne družine, kjer sta oba starša istega spola, živijo družinsko življenje, ki je v javnosti nevidno. Naj gre za družine, v katerih se je otrok rodil v partnerski zvezi dveh žensk, v dogovoru dveh istospolnih parov, ali pa (teh je največ) reorganizirane družine, v kateri otroci sicer imajo dva biološka starša različnega spola, vendar je vsaj eden od njihovih staršev v novi, istospolni skupnosti.

Zagotovo je pomislek, da bodo otroke iz istospolnih družin »zafrikavali« v šoli, upravičen – navedena raziskava (*ibid.*) je celo pokazala, da so otroci tudi žrtve nasilja oz. diskriminacije učiteljev (!) zaradi oblike družine, v kateri živijo – toda, pomembno je vedeti, da večina otrok doživlja vrstniško nasilje, le oblike se spreminjajo (npr. ker je družina revna, ker je prišla iz kake jugoslovanske republike, ker je nekdo v družini na vozičku, ker je mama predebela ali ker oče ne igra nogometa). Stres, ki ga otroci zato doživljajo, je zagotovo velik, a kakšne bodo njegove posledice, je odvisno od tega, kako se nanj odzovejo starši in kako čustveno skrbijo za otroka. Vlogo pa ima seveda tudi okolica – če smo priče homofobičnemu nasilju, je prav, da se nanj odzovemo, tako kot na druge oblike nasilja.

Podatkov o starševstvu glede na spolno usmerjenost v Sloveniji ne zbiramo v posebni statistiki; imajo pa takšno statistiko v Združenih državah Amerike in tam statistike kažejo, da ima 35 odstotkov lezbijk biološke otroke (v primerjavi z 65 % heteroseksualnih in biseksualnih žensk), 16 % gejev pa ima bi-

ološke ali posvojene otroke (v primerjavi z 48 % heteroseksualnih in biseksualnih moških) (Gates *et al.* 2007: 5).¹

Posebej zbuja skrb, da so bile ene od osrednjih informacij, ki bi imele veljavo v razpravi o družinskem zakoniku, podatki o tem, koliko istospolnih družin je v Sloveniji – kakor da si te »zaslužijo« več pravic, če jih je petsto, kot pa če jih je tristo. Dejstvo je, da istospolne družine v Sloveniji obstajajo, in vse pogosteje trkajo tudi na vrata centrov za socialno delo. Socialno delo pa s sprejemanjem različnih družinskih realnosti

briše meje med primernimi/zaželenimi in neprimernimi/manj zaželenimi družinami, ki jih vzpostavlja rasistični diskurz. (Urek 2005: 155.)

Naloga socialnega dela ni iskanje »idealnih« ali »ustreznih« oblik družinskega življenja, temveč razumevanje, kakšne družine obstajajo, in raziskovanje njihovih potreb (Čačinovič Vogrinčič 1995).

Kot ugotavlja S. Hicks (2005: 165), namesto da se sprašujemo, ali je za otroke istospolno starševstvo slabo (in na drugi strani dokazujemo, da je dobro), bi se morali pravzaprav vprašati, kako sodobni diskurzi vedno znova generirajo in ohranjajo idejo, da so istospolne družine tako zelo drugačne in zato nepopolne, pomanjkljive. Namesto razpravljanja o tem, ali so določene družinske oblike primerne za to, da v njih odraščajo otroci, bi se morali vprašati, zakaj so določene oblike družin še vedno strukturno izključene, saj so s tem v neenakem položaju tako starši kot tudi otroci.

Če nekaj ni legalizirano, še ne pomeni, da ne obstaja. Kako bomo pomagali, če pa jih zavračamo? (Osebni pogovor, marec 2011.)²

¹ Različne ocene obstajajo, koliko otrok v ZDA odrašča z istospolnimi starši, od katerih je vsaj eden otrokov biološki starš, teh je nekaj milijonov. Hkrati pa številni istospolni pari tudi skupaj posvojijo otroke ali zaprosijo za rejništvo. V ZDA kar 65.500 posvojenih otrok živi z gejevskimi ali lezbičnimi starši, tj. 4 % vseh posvojenih otrok; 14.100 otrok v rejništvu je bilo nameščenih h gejevskim in lezbičnim staršem, tj. 3 % vseh otrok v rejništvu (Gates *et al.* 2005).

² Eden od centrov za socialno delo vloge za enostranske posvojitve v istospolni družini sploh ni sprejel v postopek.

SKLEP

Veliko se pogovarjamo o potrebah odraslih. Ampak v ospredju je otrok in mislim, da moramo mi razviti novo prakso na tem področju. Postavljati tudi drugačna vprašanja, suvereno raziskovati ... to je naša naloga! (Izjava socialne delavke na izobraževanju na temo posvojitve, FSD, 2011.)

Misel, ki jo je izrazila socialna delavka, je zelo zgovorna. Argumentacije nasprotnikov družinskega zakonika izhajajo iz sklicevanja na otrokove pravice: da bi jih zaščitili, menijo, da je treba odreči in vzeti pravice odraslim osebam. Vendar so te odrasle osebe hkrati starši otrok, za katere naj bi se navedeni bojevali: in s svojim bojem se pravzaprav bojujejo proti pravicam in enakopravnemu položaju teh otrok. Istospolni starši se svojim otrokom ne bodo odrekli, četudi bodo še naprej ostali v neenakem položaju; še naprej jih bodo imeli radi in zanje skrbeli v družinskih oblikah, v katerih živijo zdaj. Na življenje otrok pa lahko dodatno vpliva predvsem to, kakšna bosta vloga in delo institucij, s katerimi so družine v stiku (šola, zdravstvo, socialno delo ipd.).

Socialno delo na področju dela z istospolnimi družinami pri nas se mora šele oblikovati; vključuje pa tako ocenjevanje in spremljanje kot tudi (in predvsem) podporo in svetovanje. Zdaj je za socialne delavke, ki so prejele vloge za enostransko posvojitve v istospolnih družinah, pomembno npr. to, kako voditi pogovor s staršema, katere teme je treba raziskati, kaj je treba vprašati. Pomembne so enake reči kot v različnospolnih družinah, kjer želi eden od staršev posvojiti; vendar so zagotovo nekatera vprašanja drugačna, saj imajo istospolne družine tudi posebnosti, povezane z odnosom okolja do njihove družinske realnosti. Iz izkušenj, ki jih imajo socialne delavke in delavci, ki delajo z istospolnimi posvojitelji, se lahko naučimo, da je v zvezi s koristjo otroka dobro raziskati teme:

1. Vprašanje homoseksualnosti:

- izkušnje z lastno homoseksualnostjo (zgodovina razkritja, vprašanje internalizirane homofobije),
- ranljivost, ki izhaja iz potencialnih homofobičnih izkušenj,

- vpliv homofobije in heteroseksizma na življenje družine in otrok v njej.

2. Vprašanje odnosov:

- odnosi s primarno družino (stari starši otroka) in socialno mrežo,
- potencialni odnosi z darovalcem (kadar je bil otrok spočet s pomočjo darovanega semena) in kako bodo o spočetju (očetovstvu) spregovorili z otrokom,
- viri podpore in moči (kdo, kaj).

3. Vprašanje strategij:

- kakšni so viri moči in strategije starševstva v povezavi z obliko družine,
- kako bodo pripravili otroka na potencialne negativne odzive okolice,
- strategije ravnanja: odnos z vrtcem, šolo, okolico.

Raziskovanje teh vprašanj zagotovo pomeni, da se bo socialno delo veliko naučilo iz izkušenj v istospolnih družinah, pomembneje od tega pa je, da socialno delo tudi zna prepoznavati koristi za otroka v tem okviru – to pomeni, da mora o vprašanih, ki jih zastavlja, že premisliti (se seznaniti z življenjem istospolnih oseb, se poučiti iz ugotovitev številnih raziskav na tem področju, poznati priporočila psiholoških, socialnodelavskih in drugih združenj, itd.) in biti pripravljeno tudi svetovati, usmerjati, predlagati.

VIRI

Ameriško psihološko združenje (2005), *Lesbian & Gay Parenting*. Washington: American Psychological Association.

ANDERSSON, N., AMLIE, C., YTTEROY, E. A. (2002), Outcomes for children with lesbian or gay parents. A review of studies from 1978 to 2000. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 5: 335–351.

BANKS, S., NØHR, K. (2012) (ur.), *Practising social work ethics around the world: Cases and commentaries*. London, New York: Routledge.

BENNETT, S. (2003), Is there a primary mom? Parental perceptions of attachment bond hierarchies within lesbian adoptive families. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 20, 3: 159–173.

BREWAEYS, A., HALL, E. V. VAN (1997), Lesbian motherhood: The impact on child development

- and family functioning. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology*, 18, 1: 1–16.
- BROWN, H. C., COCKER, C. (2008), Lesbian and gay fostering and adoption. Out of the closet into the mainstram? *Adoption & Fostering*, 32, 4: 19–30.
- CHAN, R. W., RABOY, B., PATTERSON, C. J. (1998 a), Psychosocial adjustment among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers. *Child development*, 69, 2: 443–457.
- CHAN, R. W., BROOKS, R. C., RABOY, B., PATTERSON, C. J. (1998 b), Division of labor among lesbian and heterosexual parents: Associations with children's adjustment. *Journal of Family Psychology*, 12, 2: 402–419.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (1995), Dopolnjene družine. V: Rener, T., Potočnik, V., Kozmik, V. (ur.), *Družine: Različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum.
- FARR, R. H., FORSELL, S. L., PATTERSON, C. J. (2010), Parenting and child development in adoptive families: Does parental sexual orientation matter? *Applied Developmental Science*, 14, 3: 164–178.
- FLAKS, D. K., FISHER, I., MASTERPASQUA, F., JOSEPH, G. (1995), Lesbians choosing motherhood: A comparative study of lesbian and heterosexual parents and their children. *Developmental Psychology*, 31, 1: 105–114.
- GATES, G. J., BADGETT, M. V. L., MACOMBER, J. E., CHAMBERS, K. (2007), *Adoption and Foster Care by Gay and Lesbian Parents in the United States*. Los Angeles: The Williams Institute, UCLA School of Law.
- Golombok, S. (2000), *Parenting: What really counts?* London, New York: Routledge.
- GOLOMBOK, S., TASKER, F., MURRAY, C. (1997), Children raised in fatherless families from infancy: Family relationships and the socio emotional development of children of lesbian and single heterosexual mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 7: 783–791.
- GOTTMAN, J. (1990), Children of gay and lesbian parents. V: Bozett, F., Sussman, M. (ur.), *Homosexuality and Family Relations*. New York: Harrington Park (177–196).
- GREEN, R., MANDEL, J., HOTVELD, M., GRAY, J., SMITH, L. (1986), Lesbian mothers and their children: A comparison with solo parent heterosexual mothers and their children. *Sexual Behaviours*, 15, 2: 167–184.
- HICKS, S. (1996), The 'last resort': Lesbian and gay experiences of the social work assessment process in fostering and adoption. *Practice*, 8, 2: 15–24.
- (2000), 'Good lesbian, bad lesbian...': Regulating heterosexuality in fostering and adoption assessments. *Child and Family Social Work*, 5, 2: 157–168.
- (2005), Is gay parenting bad for kids? Responding to the 'very idea of difference' in research on lesbian and gay parents. *Sexualities*, 8, 2: 153–168.
- (2006), Maternal men – perverts and deviants? Making sense of gay men as foster carers and adopters. *Journal of GLBT Family Studies*, 2, 1: 93–114.
- Hicks, S., McDermott, J. (ur.) (1999), *Lesbian and gay fostering and adoption: Extraordinary yet ordinary*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- PARKS, C. A. (1998), Lesbian parenthood: A review of the literature. *American Journal of Orthopsychiatry*, 68, 3: 376–389.
- PATTERSON, C. J. (1994), Children of the lesbian baby boom: Behavioural adjustment, self-concepts, and sex-role identity. V: Greene, B., Herek, G. (ur.), *Contemporary Perspectives on Lesbian and Gay Psychology: Theory, Research and Application*. Beverly Hills, CA: Sage (156–175).
- (2000), Family relationships of lesbians and gay men. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 4: 1052–1069.
- PATTERSON, C. J., CHAN, R. W. (1996), Gay fathers and their children. V: Cabaj, R. P., Stein, T. S. (ur.), *Textbook of homosexuality and mental health*. Washington, DC: American Psychiatric Press, Inc. (371–393).
- PERRIN, E. C. (2002), Technical report: Co-parent adoption or second-parent adoption by same-sex parents. *Pediatrics*, 109, 2: 341–344.
- REIMANN, R. (1997), Does biology matter? Lesbian couples' transition to parenthood and their division of labor. *Qualitative Sociology*, 20, 2: 153–185.
- RYAN-FLOOD, R. (2005), Contested heteronormativities: Discourses of fatherhood among lesbian parents in Sweden and Ireland. *Sexualities*, 8, 2: 189–204.
- RYAN, S. D., PEARLMUTTER, S., GROZA, V. (2004), Coming out of the closet: Opening agencies to gay and lesbian adoptive parents. *Social Work*, 49, 1: 85–95.
- SOBOČAN, A. M. (2009), Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo*, 48, 1–3: 68–56.
- (2011), Female same-sex families in the dialectics of marginality and conformity. *Journal of Lesbian Studies*, 15, 3: 331–352.

- STACEY, J., BIBLARZ, T. (2010), How does the gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family*, 72, 1: 3-22.
- STREIB-BRZIĆ, U., QUADFLIEG, C., GUSTAVSSON, M., SCHMIDT, I., ZAVIRŠEK, D., SOBOČAN, A. M., BERCHT, S., PAN, M. (2011), *Homophobic motivated violence as experience of children growing up with homosexual parents in the context of school*. Berlin, Lund, Ljubljana: EU programme Daphne III (neobjavljeno poročilo).
- TASKER, F. (1999), Children in lesbian-led families: A review. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 4, 2: 153-166.
- TASKER, F., GOLOMBOK, S. (1997), Growing up in a lesbian family: Effects on child development. New York: The Guilford Press.
- TUTEN, T. L., AUGUST, R. A. (2006), Work-family conflict: A study of lesbians mothers. *Women in Management Review*, 21, 7: 578-597.
- UREK, M. (2005), Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: Implikacije za socialno delo. *Družboslovne razprave*, 21, 49-50: 147-155.
- VANFRAUSSEN, K., PONJAERT-KRISTOFFERSEN, I., BREWAEYS, A. (2002), What does it mean for youngsters to grow up in a lesbian family created by means of donor insemination? *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 20, 4: 237-252.
- (2003), Family functioning in lesbian families created by donor insemination. *American Journal of Orthopsychiatry*, 73, 1: 78-90.
- VICTOR, S. B., FISH, M. C. (1995), Lesbian mothers and their children: A review for school psychologists. *School Psychology Review*, 24, 3: 456-479.
- WAINRIGTH, J. L., RUSSEL, S. T., PATTERSON, C. J. (2004), Psychosocial adjustment, school outcomes and romantic relationships of adolescents with same-sex parents. *Child development*, 75, 13: 1886-1898.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004), *Ur. l. RS*, 69/2004: 3098.
- ZAVIRŠEK, D. (2009), Med krvjo in skrbjo: Socialno starševstvo kot širitev koncepta starševstva v današnjem svetu. *Socialno delo*, 48, 1-3: 3-16.

Iva Gajšek

PRIMERJAVA PRAVNE UREDITVE REJNIŠTVA MED SLOVENIJO IN AVSTRIJO

UVOD

Poglavitni cilj članka je analizirati izvajanje rejniške dejavnosti med Republiko Slovenijo in Avstrijo ter ugotoviti statistične podatke o trajanju te dejavnosti. Nadaljnji cilj je predstaviti usposabljanje izvajalcev rejniške dejavnosti. Raziskati želimo podobnosti in razlike med slovensko in avstrijsko pravno ureditvijo rejništva.

Namen rejništva je predvsem varstvo in vzgoja mladoletnikov, ki začasno ne morejo bivati v svoji lastni družini. Rejništvo je namenjeno zaščiti in koristi otroka.

V članku bomo uporabili štiri metode dela.

1. Metoda deskripcije

Z njo opisujemo dejstva, predmete in pojave. To metodo bomo uporabili tako, da bomo opisali pomen in namen rejništva v Republiki Sloveniji in Avstriji, podrobno opisali varstvo otrokovih pravic in vlogo centra za socialno delo med postopkom rejništva. Opisali pa bomo tudi probleme, ki nastanejo med izvajanjem rejništva.

2. Primerjalna metoda

Z njo primerjamo dejstva, podatke in procese. V članku bomo primerjali pravna reda, obstoječa dejstva in statistične podatke na področju rejništva med Republiko Slovenijo in Avstrijo.

3. Metoda kompilacije

Z njo povzemamo različne domače in tuje vire. V članku bomo uporabili različne vire tako, da bomo citirali dobesedno povzete dele besedil.

4. Statistična metoda

Z njo analiziramo statistične podatke o trajanju rejništva, starosti in številu izvajalcev rejniške dejavnosti.

Država je na podlagi ustavnega varstva otrok dolžna poseči v uresničevanje pravic staršev in zavarovati otrokovo korist. Otrok v rejništvu je otrok z dvema družinama: ima svojo matično družino, v kateri trenutno ne more živeti, ima pa z njo stike in starši delno prevzemajo skrb zanj, in ima rejniško družino, v kateri živi zdaj. Družina, ki je sprejela otroka v rejništvo, skrbi za njegovo oskrbo in vzgojo, ga uči prevzemanja skrbi zase, za šolanje, mu pomaga pri vzdrževanju stikov z matično družino in pri osamosvajanju. Center za socialno delo ima dolžnost, da določi ustrezne kandidate za izvajanje rejniške dejavnosti in nadzoruje izpolnjevanje rejniške pogodbe.

Čeprav zakonodaja na področju rejništva določa, da je rejništvo le začasen ukrep, pa je v praksi to dolgotrajen ukrep in otroci v rejniških družinah ostanejo več let in ne le začasno.

V praksi je veliko težav zaradi trka interesov med matičnimi starši in rejniki, saj rejniki niso otrokovi zakoniti zastopniki. Rejniki¹ morajo vse zadeve v zvezi z otrokovo oskrbo in vzgojo urejati s soglasjem njegovih matičnih staršev in s pristojnim centrom za socialno delo. Tako mora rejnik pridobiti dovoljenje matičnih staršev za primere zdravniških posegov, udeležbe šole v naravi ... Kadar rejnik želi, da se otrok, ki je v rejništvu, udeleži npr. šole v naravi, mora vzpostaviti stik z njegovimi starši in pridobiti njihovo privolitev. Če se starši ne strinjajo, se otrok, ki je v rejništvu, šole v naravi ne bo mogel udeležiti, saj se upošteva samo volja staršev.

¹ V članku uporabljeni izrazi rejnik, socialni delavec in drugi izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za moške in ženske.

Žgoča problematika je tudi strokovna usposobljenost rejnikov. Tisti, ki bi rad v svoji družini vzgajal in varoval tujega otroka, poda vlogo na center za socialno delo. Vlogo pošljejo odboru pri ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve in ta odloča, kdo od kandidatov bo napoten na dvanajsturno usposabljanje. Predavanja so za vse prijavitelje enaka, ne glede na izobrazbo. Tako dvanajst ur zadostuje za mesarja in doktorja znanosti. Vsi poslušajo isto vsebino in nihče se ne vpraša, ali je enaka zahtevnost primerna za vse, kaj šele, ali bi kdo potreboval še več ur. Ministrstvo po usposabljanju izda dovoljenje za opravljanje rejniške dejavnosti, rejnik pa potem dobi v rejo otroka, navadno s tako hudimi travmami, da jim ni vsak kos (Recek 2010: 12).

UREDITEV REJNIŠTVA V REPUBLIKI SLOVENIJI

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) (v nadaljevanju ZZZDR) razlikuje dva načina nastanka rejništva (157.–160. člen ZZZDR). Prvi način je rejništvo po odločbi centra za socialno delo (Državni portal Republike Slovenije 2006), drugi pa, kadar otroka oddajo v rejništvo starši. Center za socialno delo lahko odda v rejništvo otroka le s privoljenjem staršev. Soglasje pa ni potrebno, če je bil otrok staršem odvzet ali pa če je bila staršem odvzeta roditeljska pravica, poslovna sposobnost ali je njihovo bivališče neznano (Geč-Korošec 1984: 178).

Rejništvo nastane z odločbo centra za socialno delo in s pogodbo. Ob pravnomočnosti odločbe o oddaji otroka sklene center za socialno delo rejniško pogodbo z rejnikom.

Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (2007) (v nadaljevanju ZIRD) v 45. členu določa, da je rejniška pogodba pisna pogodba, in določa obseg oskrbe otroka, ki je v rejništvu, pravice in obveznosti pogodbenih strank, višino in način plačevanja rejnine, način in rok prenehanja rejniške pogodbe.

ZIRD v 6. členu določa, da rejnik ne more biti oseba, ki ji je odvzeta roditeljska pravica, oseba, ki živi skupaj z osebo, ki ji je odvzeta roditeljska pravica, ter oseba, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost.

ZZZDR (157. člen) določa pogoje glede otroka, ki je v rejništvu. V rejništvo je mogoče dati otroka, ki nima svoje družine, otroka, ki zaradi različnih vzrokov ne more živeti pri svojih starših, ali otroka, katerega telesni in duševni razvoj je ogrožen v okolju, v katerem živi. Ne glede na to pa lahko center za socialno delo odda v rejništvo tudi otroka, ki potrebuje usposabljanje v skladu s potrebnimi predpisi, to so predvsem otroci z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (Geč-Korošec, Kraljič 2000: 245).

Kljub izvajanju rejniške dejavnosti imajo otrokovi matični starši dolžnost preživljati otroka, upravljati z njegovim premoženjem in ga zastopati v premoženjskih zadevah.

Pri tem ne gre spregledati, da poleg sredstev, ki jih država nameni za preživljanje otrok v rejništvu, še vedno obstaja dolžnost staršev, da prispevajo za preživljanje svojega otroka.

Rejništvo preneha, kadar prenehajo razlogi, zaradi katerih je bila potrebna oddaja otroka v rejništvo. Ti razlogi največkrat prenehajo s polnoletnostjo, lahko pa tudi že prej, če je otrok, ki je v rejništvu, sposoben za samostojno življenje.

Rejništvo pa lahko preneha tudi s posvojitvijo, če sklene otrok, ki je v rejništvu, zakonsko zvezo ali če umre. Tako preneha rejništvo z odločbo centra za socialno delo, ki jo izda v upravnem postopku.²

Statistični podatki o rejnikih in otrocih v rejništvu

Preglednica 1: Podatki o otrocih, ki so v rejništvu, za februar 2011.

Število otrok v rejništvu	skupaj	1131
	deklice	579
	dečki	552
Število otrok, nameščenih v družine, ki izvajajo rejništvo kot sorodniki	309	

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2011 a).

² Cf. Novak, Korošec 2006: 76. Upravni postopek je pravni postopek, v katerem pristojni organ javne uprave odloča o pravici, obveznosti ali pravni koristi posameznika ali organizacije v konkretni upravni stvari na določenem upravnem področju.

Preglednica 2: Podatki o rejnikih za februar 2011.

Rejniki z dovoljenjem za izvajanje rejniške dejavnosti	Skupaj	805
	rejnice	723
	rejniki	82
Rejniki, ki izvajajo rejniško dejavnost kot poklic		125
Rejniki, pri katerih so trenutno nameščeni otroci		670
Rejniki, pri katerih trenutno ni nameščenih otrok		135
Prosta mesta pri rejnikih z dovoljenjem za izvajanje rejniške dejavnosti		160

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2011 a).

Po podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve je bilo na dan 22. 11. 2011 skupaj 767 rejnic in rejnikov. Njihova poklicna struktura je takšna: brezposelni: 125, zaposleni: 270, samozaposleni: 126, upokojeni: 163, kmetje: 6, gospodinjje: 43, študenti: 5, drugo: 25, podatek ni vnesen: 4.

PROBLEMATIKA REJNIŠTVA

Rejništvo in posvojitev otrok sta obliki socialnega starševstva. Stigmatizacija otrok, ki imajo oznako »rejenci« in »posvojenci«, je posledica tradicionalnega povečevanja krvnih vezi. V tradicionalni skupnosti zato rejniška družina in družina, v kateri so posvojili otroka, nista simbolno enakovredni. Na področju poimenovanja, formalno-pravne ureditve rejništva in posvojitve ostajajo številna zastarela strokovna pojmovanja.

Ni naključje, da nova družinska zakonodaja omejuje čas rejništva, empirične raziskave pa dokazujejo, da gre za področje, ki bi ga bilo treba korenito spremeniti. Namesto formalnih namestitev in spremljanja so potrebna specializirana strokovna znanja o psiholoških procesih, teoriji travm, teoriji navezanosti, otrokovi perspektivi, teorijah nasilja in sistemskem pristopu pri delu z dvema ali več družinami. Obe področji sta v marsikaterem pogledu tabuizirani in slabo raziskani. Zdi se, da so potrebne specializirane strokovne službe, ki bi se ukvarjale s tem področjem. Eno od tabuiziranih tem je tudi prehod otroka iz rejništva v posvojitev (Zaviršek 2010: 110).

Že sama terminologija sili v razmišljanje o reji kot o glagolniku, ki izhaja iz besede rediti. V SSKJ je beseda razložena v treh pomenih.

Enkrat sicer res kot popolna oskrba tujega otroka za plačilo, enkrat pa kot reja prašičev, živine, in enkrat kot krma, hrana. Rejništvo je danes seveda daleč od drugih dveh pomenov, njegova raba pa nanju kljub temu asociira, zato bi bilo treba poiskati ustrežnejši izraz (Berglez 2005: 160).

Znani so primeri, ko so starši zaradi različnih težav, v katerih se niso znašli, sami predlagali namestitev otroka v rejništvo, dokler se težave ne odpravijo, pozneje pa so te težave že zdavnaj odpravili, otrok pa je še naprej ostal v rejništvu. Včasih se starši nekaj let bojujejo na sodiščih in centrih, da bi dobili otroke nazaj (Bevc 2008: 59).

Vsak otrok si zasluži pravico do urejene družine, do možnosti, da se nekje počuti doma v pravem pomenu besede. Zasluži si brezskrbno otroštvo, umeščenost v določeno okolje, ljubezen, iskrenost in ljubeč odnos (Mikič 2010: 17).

Analiza trajanja rejništva v Sloveniji

ZIRD določa, da je rejništvo le kratkotrajni ukrep, in to za čas, ko si center za socialno delo prizadeva odpraviti vzroke za rejništvo, vendar je v praksi to povsem drugače. Da bi pridobili podatke o trajanju rejništva, smo se po pomoč obrnili na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Njihovi podatki so prikazani v preglednici 3. Marca 2011 je rejništvo v povprečju trajalo 7,16 let.

Po podatkih Direktorata za družino na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve se je od 645 zaključenih rejništev od leta 2004 v matično družino vrnilo le 220 otrok. Vidimo, da se je le 34 % vseh otrok vrnilo k matičnim staršem.

Preglednica 3: Podatki o trajanju rejništva v Sloveniji.

Datum	Trajanje rejništva
december 2004	7,14 let
december 2005	7,06 let
december 2006	7,19 let
december 2007	7,13 let
december 2008	7,13 let
december 2009	7,19 let
december 2010	7,16 let

Vir: Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve (2011 a).

Januarja 2010 je bilo v Sloveniji 370.155 otrok do starosti 18 let, v rejništvu je bilo približno 1100 otrok ali 0,3 % vseh otrok, starih do 18 let.

Raziskava iz leta 1999, ki jo je opravila Visoka šola za socialno delo v Ljubljani, je opozorila, da 47 % otrok v Sloveniji ostaja v dolgotrajnem rejništvu, in predlagala, da se opravi revizija rejništva. To se ni zgodilo. Med otroki, ki so v rejništvu, so tudi otroci z izpolnjenimi pogoji za posvojitev. Stanje dolgotrajnega rejništva potrjujejo tudi podatki, ki jih je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve navedlo v oddaji »Preverjeno« 14. 3. 2006. Podatki kažejo, da je polovica otrok v rejništvu več kot pet let, oz. da jih je skoraj četrtnina v rejništvu več kot 10 let (Bevc 2008: 33).

Rezultati so povsem ovrgli hipotezo o rejništvu kot kratkotrajnem ukrepu pomoči otroku in družini. Pokazali so, da je rejništvo v obdobju 1992–2002 zaključilo vsega skupaj 27,3 % ali 545 otrok v rejništvu. Od teh otrok se je v matično družino vrnilo 8,7 % otrok, ki so bili v rejništvu, in sicer 4,6 % otrok, ki so bili v rejništvu po preteku 3 let rejništva, in 4 % otrok, ki so bili v rejništvu vsaj 4 leta. Za 12,6 % otrok, ki so bili v rejništvu, se je rejništvo končalo zaradi končanega šolanja, zaposlitve ali dopolnitve starosti 18 let. V drugo rejniško družino, zavod ali stanovanjsko skupino je bilo premeščenih 3,2 % otrok, ki so bili v rejništvu. Posvojenih pa je bilo 2,3 % otrok, ki so bili v rejništvu, in ta podatek zajema tudi tiste otroke, za katere so bili takoj po porodu izpolnjeni pogoji za posvojitev (*op. cit.*: 34).

ZIRD predpisuje trajanje rejništva do otrokovega 18. leta starosti, rejništvo pa je možno

podaljšati tudi po otrokovi polnoletnosti, če se otrok, ki je v rejništvu, redno šola ali pa če otroci, ki so v rejništvu, niso sposobni za samostojno življenje zaradi motenj v telesnem in duševnem razvoju (40. člen ZIRD).

Prehod v popolno samostojnost je lahko za marsikaterega mladega človeka strašljiv in težaven. Lahko pa takemu mlademu človeku center za socialno delo ponudi druge oblike pomoči, kot jih pač ponuja vsem, ki potrkaajo na vrata centra, npr. osebno pomoč, prvo socialno pomoč ipd. Jožef Tivadar, direktor centra za socialno delo Maribor, pravi (Vrbnjak 2007: 19):

V Mariboru je letno povprečno 95 otrok v rejništvu. Doslej smo imeli dva ali tri primere rejništva do 26. leta.

Od vseh otrok, ki so bili nameščeni v rejniške družine, se jih vrne v matično družino le 33 %. Veliko otrok dopolni polnoletnost oz. dokonča študij prej, preden so odpravljeni vzroki, zaradi katerih so matičnim staršem odvzeli otroke.

Veliko bi se lahko naredilo že na začetku, ko se v matični družini pojavi situacija, da mora otrok v rejo. Že tedaj bi se moralo podrobno preučiti, kakšno je realno stanje biološke družine doma, kakšni so vzroki za namestitev otroka v rejo, in predvsem oceniti, kakšne so možnosti, da se otrok v čimkrajšem času vrne v matično družino. Če se oceni, da možnosti za vrnitev v kratkem času ni, bi se moral staršem določiti (na primer) triletni rok, v katerem bi morale zadeve v družini rešiti probleme. Moral bi se tudi opravljati redni nadzor, ali biološki starši sploh kaj delajo v tej smeri. Če starši ne bi ničesar storili in se ne bi odzivali, hkrati pa ne bi plačevali preživnine, bi jim morali odvzeti starševske pravice in otroka dati v posvojiteljsko družino (Mikič 2010: 23, 24).

Število otrok v rejniški družini

Dovoljena je rejniška dejavnost kot poklic, se pravi, da lahko rejnik izvaja rejniško dejavnost kot edini poklic (18. člen ZIRD). Rejnik, ki izvaja rejniško dejavnost kot poklic, mora imeti hkrati nameščene tri otroke v rejništvu,

imeti mora dovoljenje in ne sme biti v delovnem razmerju (24. člen ZIRD). Rejniška družina ima lahko največ tri otroke pod svojim okriljem (23. člen ZIRD). Vendar je v praksi to drugače, saj je namreč kar 30 % otrok nameščenih pri izvajalcu, ki ima več otrok v reji, kot predpisuje ZIRD v 23. členu. To pomeni, da imajo rejniki pri sebi nameščenih več otrok, kot to dovoljuje zakonodaja. Hkrati pa imamo rejniške družine brez otrok. Problem je tudi v tem, da imamo rejnike, stare tudi 58 in 60 let (Recek 2010: 13).

Menimo, da se pri družinah, v katerih je hkrati nameščenih več otrok, kot je zakonsko določeno, rejniki zaradi povečanega dela ne morejo tako intenzivno ukvarjati s potrebami vsakega otroka, ki je v rejništvu, čeprav bi bilo to pri otrocih, ki so doživeli hude psihične in fizične zlorabe in so bili zanemarjeni, nujno potrebno.

Po zbranih podatkih Združenja MOČ je bilo leta 2007 kar 53 izvajalcev rejniške dejavnosti, ki so imeli v rejništvu vsaj štiri otroke. V oskrbi rejnikov, ki skrbijo za štiri ali več otrok v rejništvu, je bilo torej najmanj 212 od 1214 otrok.³ Hkrati je bilo pri izvajalcih z enakovrednimi dovoljenji več kot sto prostih mest.

Po pridobljenih podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (konec avgusta 2010) je starostna struktura rejnic in rejnikov vidna iz preglednice 4. Povprečna starost je 52,64 let.

Preglednica 4: Starostna struktura rejnic in rejnikov.

Starost	Število rejnic in rejnikov
manj kot 30 let	8
30–35 let	34
35–40 let	62
40–45 let	93
45–50 let	135
50–55 let	137
55–60 let	141
60–65 let	79
več kot 65 let	106

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2011 a).

³ V zbrane podatke niso zajeti podatki iz CSD Izola, Tržič in Šentjur pri Celju, ker se na zahtevo za dostop do informacij niso odzvali.

Največ je rejnikov, starih 55–60 let, sledijo rejniki v starosti med 50 in 55 let, za njimi so rejniki, stari 45–50 let, 106 pa je takšnih, ki so starejši od 65 let. Najmanj rejnikov je starih manj kot 30 let, teh je samo 8. Vidimo torej, da je večina izvajalcev rejniške dejavnosti stara več kot 45 let.

Zakoniti zastopniki rejencev

Ker rejniki niso otrokovi zastopniki, se v praksi pojavlja veliko težav, saj mora rejnik vse zadeve, ki zadevajo oskrbo in vzgojo otroka, ki je v rejništvu, urejati s soglasjem njegovih staršev in s pristojnim centrom za socialno delo. Tako mora rejnik pridobiti dovoljenje matičnih staršev za primere zdravniških posegov, udeležbe šole v naravi ipd. Posledica je lahko trk interesov, saj imajo starši lahko drugačne interese kot skrbnik.

Seveda pa tudi ni odgovora na izjemno pomembno vprašanje: zakaj staršem, ki ne morejo, nočejo ali ne znajo skrbeti za svojega otroka, niso odvzete roditeljske pravice. Niso redki primeri, da imajo isti starši nekatere otroke v rejništvu (velikokrat že polnoletne, če so to sploh še otroci), za svoje druge otroke pa skrbijo sami na svojem domu. Za ene torej niso primerni starši, za druge pa so (Berglez 2007: 12).

UREDITEV REJNIŠTVA V AVSTRIJI

Poglaviti vir avstrijskega družinskega prava je Splošni civilni zakonik (2011). Če so upravičenci do vzgoje mrtvi ali pogrešani ter v drugih primerih, kadar to zahteva otrokova korist, lahko sodišče roditeljsko skrb zaupa rejniku. Staršem v takem primeru ostanejo le še tako imenovane minimalne pravice (zlasti pravica do pomembnih informacij o otroku in pravica do stikov) (Zupančič *et al.* 2005: 112).

Avstrija ima federalno ureditev in vsaka provinca zase sprejema socialno zakonodajo (Rakar *et al.* 2010).

Pogoji za rejništvo

Za pošiljanje otrok v rejniške družine skrbi uradni organ, imenovan *Jugendwohlfahrtsträger*,

ki deluje zgolj v otrokovo korist (15. člen, JWG 1989).

Otroke, mlajše od 16 let, se sme namestiti v rejniško družino, samo kadar to odobri uradni organ (16. člen JWG). Takšno odobritev za namestitev otroka v rejniško družino ni treba podati, kadar se otroka, ki je v rejništvu, namesti le za prehodni čas, za del dneva, v primeru nastanitve otroka, ki je v rejništvu, k rejniku, ki ima pridobljeno izobrazbo na tem področju, kadar je organ že priznal rejniško razmerje ali pa če imajo rejniki pravico do varstva in vzgoje, ki jim jo je dodelilo sodišče (17. člen JWG).

Rejništvo se lahko tudi prekliče, če tako zahtevajo otrokove koristi (18. člen JWG). JWG določa v 26. in 27. členu tudi posamezno pomoč pri vzgoji rejnikom in otrokom, ki so v rejništvu, vendar pa jo je mogoče izvajati tudi proti privolitvi rejnikov. Gre za svetovanje rejnikom in otrokom, ki so v rejništvu, spodbujanje razvoja pri otrocih v rejništvu, oskrbovanje mladoletnikov v skupinah in po odhodu iz družine.

Prihodnje rejniške družine se preverja glede zmožnosti vzgajanja, zdravstvenega stanja, zmožnosti prenašanja večjih psihofizičnih obremenitev, stanovanjskih in finančnih razmer ipd. Minimalna starost za rejnike ni predpisana, predpostavlja pa se, da naj bi bili prihodnji rejniki osebe z dovolj življenjskimi izkušnjami in izkušnjami dela z otroki. V idealnem primeru naj starostna razlika med otroki, ki so v rejništvu, in rejniki ne bi presegala 40 let. Otroke lahko v rejništvo vzamejo tudi enočlanske družine, če ustrezajo drugim pogojem za sprejem v rejništvo (Help 2011).

Postopek namestitve v rejništvo

V telefonskem pogovoru socialni delavec Agencije za posvojene otroke in otroke v rejništvu oceni situacijo s pomočjo standardnega vprašalnika za namestitev. Bolj ko so informacije natančne, lažje najde primerno okolje za otroka. Glede na otrokovo starost in stopnjo pripravljenosti matične družine se oblikuje prognoza z nalogami za socialnega delavca in družino, definirajo se tudi pričakovana dolžina

namestitve, nadaljnji stiki z matično družino ter razdalja med matično in rejniško družino. Na Dunaju imajo prednost pri namestitvi v rejniške družine dojenčki in mlajši otroci. Starejši otroci so pred namestitvijo v rejniško družino začasno nameščeni v regionalni krizni center, da se lahko tako oni kot tudi njihovi starši sprijaznijo z ločitvijo. Pred namestitvijo v rejniško družino naj bi se dalo rejniški družini in otroku dovolj časa in priložnosti, da se spoznajo in se med njimi razvije odnos. Tim znotraj Agencije za posvojene otroke in otroke v rejništvu izbere najprimernejšo rejniško družino za posameznega otroka in ga tudi namesti v rejništvo. Po namestitvi otroka v rejniško družino regijski socialni delavec skrbi za svetovanje rejniški družini in za delo z matično družino (Rape Žiberna 2008: 67).

Izobraževanje rejnikov

Za sprejetje otroka v rejništvo je potrebna pridobitev ustrezne izobrazbe v določeni zvezni deželi. Da bi rejništvo dobro potekalo, morajo uradni organi glede na zakonske predloge izvajati svetovalno pomoč in nadaljevalno izobraževanje. Na Dunaju izobraževanja in nadaljnja izobraževanja od leta 2008 organizira Referat za posvojene otroke in otroke v rejništvu. Izobraževanje traja povprečno tri do štiri tedne, nadomestijo pa ga lahko dodatni tematski večeri (npr. v Salzburgu) ali dnevni tečaji (npr. na Tirolskem). Tečaje morata obiskovati in uspešno končati oba starša, ki se odločita za rejništvo. Na ta način se okrepi povezava med rejnikoma. Tečaji vsebujejo uvodna izobraževanja o rejništvu, reševanju kriz in konfliktov, razvoju osebnosti, o pomenu rejništva za vsakega posameznega člana družine in družine kot celote. Temu sledijo obiski na domu. Najbolj urejeno izobraževanje za rejnike imajo v Vorarlbergu. Izobraževanje vsebuje informiranje in pripravlanje, tri hišne obiske, dve večerni srečanja in dnevne seminarje. Nadaljevalni seminarji so različno intenzivni in različno pogosti. Na Dunaju in v Vorarlbergu so ti seminarji tedenski, več kot enkrat na mesec potekajo na Štajerskem, do dvakrat na leto pa na Koroškem. Razen v južni Avstriji so seminarji povsod brezplačni (Scheipl 2009).

Analiza trajanja rejništva

Otroka se lahko namesti v rejniško družino za določen ali nedoločen čas. Največkrat gre za otroke, ki živijo v hudih razmerah in zanje matični starši ne morejo skrbeti. V Avstriji poznajo dve vrsti rejništva, kratkotrajno oz. krizno rejništvo (za čas družinskih kriz in drugih težav) in dolgotrajno rejništvo (v določenih primerih tudi do izpolnitve otrokove polnoletnosti) (Help 2011).

Kratkotrajno rejništvo je namenjeno otrokom, ki bodo nameščeni v rejniško družino za čas od 8 do 12 tednov. Navadno gre pri tej obliki rejništva za dojenčke oz. malčke, stare do dveh let. Ta oblika rejništva je za socialne delavce zelo zahtevna. Po nekaj tednih, ki jih otrok preživi v rejništvu, se začne podrobna razprava o možni vrnitvi otroka v matično družino, ob predpostavki, da so matični starši izboljšali zahtevane pogoje. Leta 2006 se je 164 otrok nastanilo v kratkotrajno rejništvo. Približno 40 % kratkotrajnih rejništev se je končalo z vrnitvijo otroka matičnim staršem (Reichl-Roßbacher 2002).

Konec leta 2006 je bilo v Avstriji 1,7 milijonov otrok, od tega jih je bilo v rejništvu 4341. Število otrok, ki živijo pri posvojiteljih, je veliko manjše od števila otrok pri rejnikih. Leta 2006 je bilo opravljenih 140 posvojitvev (OE 24 at 2008). Leta 2006 je bilo v Avstriji 0,25 % vseh otrok v rejništvu.

Leta 2009 je bilo 27.261 otrok od države deležnih pomoči v zvezi z varstvom in vzgojo. V rejniške družine, stanovanjske skupine in zavode je bilo nameščenih 10.659 otrok. Opazna je časovna razlika med bivanjem otrok v rejniški družini in bivanjem otrok, ki so nameščeni v ustanove. Dlje kot pet let ostane v rejništvu kar 39,3 % otrok in le 12,3 % otrok, ki so nameščeni v ustanove. V posvojiteljske družine je bilo poslanih 110 otrok (Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend 2009).

Leta 2009 se je v Avstriji končalo 758 rejništev ali 17,3 % vseh rejništev. Od teh rejništev jih je 6,8 % trajalo več kot pet let. V manj kot enem letu se je končalo 5,14 % rejništev. Manj kot pet let je trajalo 2,72 % rejništev, vendar več kot dve leti. Več kot eno leto in manj kot dve leti pa je trajalo 2,65 % rejništev.

Konec leta 2009 je bilo v Avstriji v starostni skupini otrok v rejništvu med 6 in 13 let kar 44,8 % otrok. V starostnem obdobju do pet let je bilo v rejništvu 31,2 % otrok, od 14 do 18 let pa 24 % vseh otrok v rejništvu.

Matični starši ohranijo vse pravice do otrok, le nego in vzgojo prepustijo mladinskemu uradu, ki to dolžnost prenese na rejnike (Help 2011).

Izkušnje v praksi so pokazale, da je pri nameščanju otrok v rejniško družino treba upoštevati določena merila (Reichl-Roßbacher 2002):

Preglednica 5: Število otrok v rejništvu in trajanje rejništva v Avstriji na dan 31. 12. 2009.

	št. otrok v rejništvu	Rejništva, ki so se končala v letu 2009 in so trajala:			
		do 1 leta	do 2 leti	do 5 let	več kot 5 let
0–5 let					
deklice	674	53	20	14	1
dečki	689	55	28	24	3
skupaj	1363	108	48	38	4
6–13 let					
deklice	988	39	21	24	30
dečki	973	32	25	22	30
skupaj	1961	71	46	46	60
14–18 let					
deklice	531	27	12	18	116
dečki	516	19	10	17	118
skupaj	1047	46	22	35	234
vse skupaj	4371	225	116	119	298

Vir: Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend (2009).

- Otrok v rejništvu naj bo najmlajši otrok v rejniški družini, vsaj leto dni mlajši od drugega najmlajšega otroka.
- Starostna razlika med otroki v rejništvu in rejniki naj bo podobna običajni starostni razliki med matičnimi starši in otroki (presejala naj ne bi 40 let).
- Časovna razlika med dvema namestitvama v isti rejniški družini naj bo vsaj eno leto, da se prvi otrok v rejništvu privadi, preden pride naslednji.
- Če je v rejniški družini več otrok, naj ti prihajajo iz največ dveh matičnih družin, ker je sicer težko usklajevati stike z matičnimi družinami.
- Nameščanje v družine, ki so geografsko preveč oddaljene od matične družine, ni priporočljivo.

PRIMERJAVA REJNIŠKE DEJAVNOSTI MED SLOVENIJO IN AVSTRIJO

Izobraževanje rejnikov

Primerjava programa izobraževanja rejnikov med Avstrijo in Slovenijo nam pokaže, da se morata v Avstriji tečajev izobraževanja udeležiti oba starša, ki se odločita za rejništvo, v Sloveniji pa je dovolj, da se takšnega izobraževanja udeleži samo rejnik, torej le eden izmed zakoncev, čeprav bo otrok v rejništvu živel z obema zakoncema. Na podlagi teh podatkov lahko trdimo, da so v Avstriji izvajalci rejniške dejavnosti bolj izobraženi kot v Republiki Sloveniji. Obisk izobraževanja v Avstriji traja povprečno tri do štiri tedne.

Pravilnik o pogojih in postopkih za izvajanje zakona o izvajanju rejniške dejavnosti (2008) (v nadaljevanju pravilnik)⁴ določa usposabljanje kandidatov za izvajanje rejniške dejavnosti. Pravilnik določa, da ministrstvo kandidate, ki jih je izbrala Komisija za izbor kandidatov za izvajanje rejniške dejavnosti, napoti na obvezno usposabljanje, ki traja 10–12 ur (42. člen pravilnika).

Vsi rejniki, ki imajo dovoljenje za izvajanje rejniške dejavnosti, se morajo najmanj enkrat

v petih letih udeležiti obveznih usposabljanj (44. člen pravilnika). Usposabljanje traja od 20 do 25 ur in vsebuje predavanja, delavnice in skupinske pogovore o lastnih izkušnjah.

Trajanje rejništva

Statistični podatki v Sloveniji kažejo, da je polovica otrok v rejništvu, daljšem od pet let, oz. da je skoraj četrtina v rejništvu, daljšem od 10 let. V Avstriji pa ostane 39,3 % otrok v rejništvu dlje kot pet let. Konec leta 2006 je bilo v Avstriji 0,25 % vseh otrok v rejništvu.

Konec leta 2006 je bilo v Sloveniji v rejništvu 1201 otrok. Decembra 2006 je bilo v Sloveniji vseh otrok, starih do 18 let, 374.649. Tako je bilo v Sloveniji konec leta 2006 v rejništvu 0,32 % vseh otrok.

Če primerjamo Avstrijo in Slovenijo glede števila otrok v rejništvu, lahko vidimo, da je v Avstriji za 0,07 % manj otrok v rejništvu kot v Sloveniji.

Iz teh podatkov lahko razberemo, da v Republiki Sloveniji biva 10 % več otrok v dolgoletnem rejništvu, kot jih biva v dolgoletnem rejništvu v Avstriji.

Vrste rejništva

Ugotovili smo, da med Slovenijo in Avstrijo obstajajo razlike glede vrste rejništva. V Sloveniji ni določenega kratkotrajnega rejništva, kakršnega pozna Avstrija. V Sloveniji poznamo rejništvo, v katerem otrok živi v rejniški družini vse dni, do prenehanja rejništva, in rejništvo, pri katerem je otrok le za konec tedna v rejniški družini, teden pa preživi v zavodu ali v domu šole. Avstrija pa pozna kratkotrajno in dolgotrajno obliko rejništva. Kratkotrajno rejništvo je namenjeno le otrokom do dveh let starosti, za katere se predvideva bivanje v rejniški družini za največ 12 tednov.

Merila za rejništvo

V Sloveniji ne poznamo nekaterih zahtev, ki so v Avstriji del dolgotrajne prakse. V Avstriji velja, če je v rejniški družini več otrok, naj ti prihajajo iz največ dveh matičnih družin, ker je

⁴ Pravilnik o pogojih in postopkih za izvajanje zakona o izvajanju rejniške dejavnosti, Uradni list RS, št. 54/03, 78/08. <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200354&stevilka=2702> (27. 10. 2011).

sicer težko usklajevati stike z matičnimi družinami. Otrok, ki je v rejništvu, naj bo najmlajši otrok v rejniški družini, vsaj leto dni mlajši od drugega najmlajšega otroka. Ugotovili smo, da so merila, na podlagi katerih se namesti otroke v rejniško družino v Avstriji, natančneje določena kot v Sloveniji.

V Sloveniji ne poznamo centraliziranega sistema nameščanja otrok v rejništvo niti državne agencije, ki bi izbirala najprimernejše rejnike med potencialnimi rejniki, kot to počnejo državne agencije v Avstriji. V Sloveniji izbirajo rejnike centri za socialno delo med imetniki rejniških dovoljenj.

Pristojnosti na področju rejništva sodijo v Avstriji na podlagi njene federalne ureditve na raven zveznih dežel, ki same oblikujejo pogoje rejništva in izobraževanje rejnikov, financirajo dejavnost in so odgovorne za izvajanje (Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve 2011 b).

SKLEP

Menimo, da imajo centri za socialno delo zahtevno nalogo, saj morajo v vsakem posameznem primeru najti čas, ki je najprimernejši trenutek za odvzem otroka matičnim staršem, kakor tudi za vrnitev otroka, če se odpravijo vzroki, zaradi katerih je bil otrok odvzet. Pri vseh dejanjih pa morajo biti povsem prepričani, da se ne bodo zgodili nove zlorabe in zanemarjanje in bo otroku s tem dejanjem zagotovljena največja možna korist. Tako v Sloveniji kot tudi v Avstriji pa je primarni cilj otrokova vrnitev v matično družino.

Predlagamo nekatere izboljšave glede ureditve rejništva v Sloveniji, in sicer bi bilo treba spremeniti izobraževanje rejnikov tako, da bi se usposabljanj za rejnike morala udeležiti oba zakonca, kot se zahteva v Avstriji, in ne le eden od zakoncev, saj bo otrok po sklenitvi rejniške pogodbe živel z obema zakoncema in bosta tudi oba skrbela zanj in ga vzgajala.

Nadaljnja izboljšava bi bila, da bi bilo treba primerno sankcionirati starše, ki so svoje otroke tako zanemarili, opustili skrb zanje, z otroki neprimerno ravnali in jih neprimerno vzgajali, da je moral center za socialno delo otroka odvzeti.

Menimo, da bi morali centri za socialno delo pri namestitvi otrok v rejniško družino upoštevati število bioloških otrok, ki jih ima rejniška družina. To bi pripomoglo k zmanjšanju preobremenjenosti rejnikov zaradi prevelikega števila otrok.

Ker prihaja v praksi do velikih težav zaradi trka interesov med rejniki in matičnimi starši otrok, bi bilo najbolje, da bi rejniki pridobili za čas izvajanja rejniške dejavnosti pravico zakonitih zastopnikov otrok, ki jih imajo v rejništvu, saj potem ne bi več potrebovali soglasja otrokovih matičnih staršev ali skrbnikov.

VIRI

- BERGLEZ, V. (2005), *V rejništvu ali kako se kaže spoštovanje do rejencev in rejenk, rejnikov in rejnic in koliko se ceni delo slednjih*. Maribor: Družina Berglez.
- (2007), Rejniška pogodba ter razmerja in odnosi po sklenitvi pogodbe. *Pravna praksa*, 26, 48: 11–13.
- BEVC, V. (2008), Naše rejništvo – dolgotrajni socialno varstveni ukrep. V: Berglez, V., Bevc, V., Dolčič, T., Lah, D., Lampič, D., Markač, N., Munc, M., Muršič, L., Perpar, T., Škerlak, B., Škerlak, M., *Otrokova varnost v sistemu skrbi za otroke, ki ne morejo živeti pri starših*. Hoče: Združenje Moč za zaščito otrok, ki ne morejo živeti pri starših.
- Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend (2009). *Jugendwohlfahrtsbericht*. Dostopno na: <http://www.Bmwfj.gv.at/Familie/Jugendwohlfahrt/Documents/AA%20-%20Statistik%202009.pdf> (23. 3. 2011).
- Državni portal Republike Slovenije (2006), *Namestitve v rejništvo*. Dostopno na: <http://e-uprava.gov.si/e-uprava/dogodkiPrebivalci.euprava?zdid=698&sid=828> (14. 1. 2011).
- GEČ-KOROŠEČ, M. (1984), *Družinsko pravo SFRJ, 2. del: Pravna ureditev razmerij med starši in otroki, rejništvo in druge oblike organizirane družbenega varstva otrok, skrbništvo, načrtovanje družine*. Ljubljana: Center za samoupravno normativno dejavnost.
- GEČ-KOROŠEČ, M., KRALIČ, S. (2000), *Družinsko pravo*. Maribor: Pravna fakulteta (3. izdaja).
- Help (2011), *Aufnahme eines Pflegekindes*. Dostopno na: <http://www.help.gv.at/Content.Node/72/Seite.720008.html> (16.2.2011).

- JWG (1989), Jugendwohlfahrtsgesetz, BGBL. Nr. 161. Dostopno na: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008691> (12. 8. 2011).
- Mikić, N. (2010), *Nedosegljive sanje: V sistemu rejništva in ustanov*. Ljubljana: Založba KATR.
- Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve (2011 a), Rejništvo. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/uvajavljanje_pravic/statistika/rejnistvo/ (30. 3. 2011).
- (2011 b), Raziskava. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/rejnistvo_raziskava_konc_ (11. 4. 2011).
- NOVAK, B., KOROŠEC, D. (2006), *Osebnopravni svetovalec: Nasveti največjih slovenskih strokovnjakov za vsakogar*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- OE 24 at. (2008), Rund 4.300 Pflegekinder in Österreich. Dostopno na: <http://www.oe24.at/oesterreich/chronik/wien/Rund-4-300-Pflegekinder-in-Oesterreich/299429> (23. 3. 2011).
- Pravilnik o pogojih in postopkih za izvajanje zakona o izvajanju rejniške dejavnosti (2008), *Ur. l. RS*, št. 54/03, 78/08. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200354&stevilka=2702> (27. 10. 2011).
- RAKAR, T., ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G., ZAVIRŠEK, D., BOŠKIČ R., BOLJKA, U., SMOLEJ, S., SOBOČAN, A. M., URH, Š., DREMELJ, P., KOBAL, B., NAGODE, M., ŽIBERNA, V., KOVAČ, N. (2010), *Postopki, organizacija in standardi na področju rejništva*. Ljubljana: MDDSZ, Direktorat za družino (50).
- RAPE ŽIBERNA, T. (2008), Rejništvo v Avstriji. *Rejniški glasnik*, 47: 63.
- RECEK, T. (2010), Rejenec – otrok s težko prtljago. *Večer*, Bonbon, 18. 5. 2010: 10–14.
- REICHL-ROSSBACHER, M. (2002), *Foster Care in Vienna*. Dostopno na: <http://www.google.si/search?q=Foster+care+in+Vienna&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:sl:official&client=firefox-a> (16. 2. 2011).
- Scheipl, J. (2009), *Das Pflegekinderwesen in Österreich, Liebe und Freundschaft in der Sozialpädagogik, Das Pflegekinderwesen in Österreich*. Dostopno na: http://www.pflegefamilie.at/index.php?Option=com_content&view=article&id=58:daspflegekinderwesen-in-oesterreich-3&catid=8:fachartikel&Itemid=15 (15. 11. 2011).
- Splošni civilni zakonik (2011). Allgemeines *Bürgerliches* Gesetzbuch – ABGB (RGI 946/1811). Dostopno na: <http://www.Gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> (12. 8. 2011).
- VRBNJAK, T. (2007), Kdaj je čas za prenehanje rejništva? *Večer*, 27. 11. 2007, 47: 19.
- Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (2007), *Ur. l. RS*, št. 110/02, 56/06, 114/06, 5/07.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004), *Ur. l. RS*, št. 69/04.
- ZAVIRŠEK, D. (2010), »Na otroka se ne sme te več navezati«: Od rejništva do posvojitve – tabu socialnega dela. V: Leskošek, V., Petrović Jesenovec, B. (ur.), *4. kongres socialnega dela*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (110).
- ZUPANČIČ, K., ŽNIDARŠIČ, V., NOVAK, B. (2005), *Reforma družinskega prava: Predlog novih predpisov s komentarjem*. Ljubljana: Uradni list RS.

SAMOPOŠKODOVANJE

TELO KOT SREDSTVO SPOROČANJA IN PREMAGOVANJA STISK MLADOSTNIKOV

V zadnjih letih se o samopoškodovanju vedno več govori. Beremo novice o tragičnih zgodbah otrok in mladostnikov, ki so si vzeli življenje. Številni primeri samopoškodovanja so zato napačno interpretirani kot poskusi samomora. Kot bomo predstavili v članku, gre za drugačen, v marsičem prav nasproten pojav, zato je pomembno, da ga bolje spoznamo.

Veliko svetovalnih služb, zlasti v šolah, poroča o povečanju samopoškodbenega vedenja in se želi seznaniti s to problematiko. Eden od ciljev članka je tudi ovreči stereotipno prepričanje, da je samopoškodovanje zgolj iskanje pozornosti, in pokazati, da še zdaleč ni poskus samomora, ampak za nekatere mladostnike strategija preživetja. Z izpovedmi mladostnic smo poskusili ponazoriti teorijo in hkrati omogočiti razumevanje kompleksnega pojava samopoškodovanja.

V raziskavi nas je zanimalo devet vidikov idealno-tipskega modela samopoškodovanja:

1. pojavna slika motnje,
2. značilnosti mladostnika, ki se samopoškoduje,
3. splošne značilnosti fenomena,
4. izkustvena ozadja,
5. čustva in občutja mladostnika pred samopoškodovanjem, med njim in po njem,
6. odzivi na mladostnikovo samopoškodovanje,

7. oblike samopomoči mladostnika, ki se samopoškoduje,
8. družbeni pogled na pojav samopoškodovanja,
9. brazgotine kot spominsko obeležje.

Idealno-tipski model samopoškodovanja kot osnovo raziskave smo raziskovalci oblikovali na podlagi pregleda literature. Empirične podatke smo zbrali s poglobljenimi intervjuji petih posameznic, ki so se samopoškodovale. Omenjenih devet vidikov pojava smo uporabili kot vodilo in vprašanja prilagajali glede na zgodbo in druge okoliščine. Izpovedi smo primerjali z idealno-tipskim modelom ter ugotavljali podobnosti in odstopanja.

Najprej smo se za intervju dogovorili s petimi posameznicami. Ker so kar tri dekleta pozneje odpovedala sodelovanje, smo intervjuvanke poskušali pridobiti tudi prek internetnega foruma. Na naše sporočilo se je odzvalo eno dekle. Preostala dekleta smo tako pridobili po metodi snežne kepe, prek znancev in prijateljev.¹

Samopoškodovanje pa ni stvar samo deklet, vendar nam s fanti ni uspelo priti v stik niti prek forumov niti prek prijateljev in znancev.

Intervjuvanke so bile stare od 16 do 23 let, sodelovala pa je tudi 44-letna gospa, ki se je samopoškodovala v obdobju med svojim 15. in 19. letom. V vzorec smo jo vključili, da nazorno pokažemo, da samopoškodovanje ni nov fenomen. Štiri se niso več samopoškodovale, ena pa se je občasno še vedno samopoškodovala za lajšanje stisk.

Relevantne dele dobljenega pisnega gradiva smo razčlenili na smiselne vsebinske sklope – enote kodiranja. Te smo skozi odprto in odnosno kodiranje razvrstili po vidikih idealno-tipskega modela samopoškodovanja. Zanesljivost informacij smo preverjali z vzporednim neodvisnim kodiranjem in naknadnim usklajevanjem kod. V rezultatih je na podlagi idealno-tipske klasifikacije samopoškodovanja predstavljena dejanska slika motnje, ki smo jo oblikovali na podlagi zgodb intervjuvank.

¹ Intervjuvanke so bile seznanjene s tem, da bodo njihove zgodbe uporabljene v raziskavi in da bodo deli zgodb javno objavljeni. Vse sodelujoče so se s tem strinjale.

POJAVNA SLIKA MOTNJE

Intervjuvanke so bile ob prvi poškodbi stare od 13 do 17 let, se pravi nekoliko starejše, kot navaja literatura, namreč od 10 do 14 let (Ferentz 2001).

Glede trajanja in stopnjevanja (pogostost in resnost) samopoškodb pri intervjuvankah nismo prepoznali nikakršnega skupnega vzorca. Samopoškodovanje je razen od sprožilcev odvisno še od številnih drugih dejavnikov, zato je impulzivno in nepredvidljivo.

Najpogostejša oblika samopoškodovanja je rezanje (Nixon *et al.* 2002), predvsem delanje črtic z ostrim predmetom na koži. Omenile so tudi pikanje in ožiganje s cigareto, ena pa je z vrezi pisala besede.

Jaz se nisem začela tako [pokaže na roki], tiste črtice, jaz sem si pisala stvari gor.

Izbira orodja za samopoškodovanje ni stvar razmisleka. Uporabile so orodje, ki je bilo pri roki in učinkovito. Pri intervjuvankah je bil to najpogosteje tapetniški (olfa) nož, dve pa sta se rezali z britvicami.

Žiletke so bile vedno doma. [...] Pač žiletke so vedno pri roki, če je moški nekje zraven.

Najpogosteje se režejo po rokah (Nixon *et al.* 2002), vendar tudi drugje.

Leva roka, podlaket, dlan [...] potem mi ni bilo več po rokah, ker je bilo preveč normalno. Potem sem se pa začela še po nogah. [...] Potem [...] sem se pa začela tudi po trebuhu.

Poškodbe so na začetku površinske (Petermann, Winkel 2005), pozneje globlje.

Najprej je bilo bolj praskanje [rezanje] ..., pozneje včasih tudi globlje. [...] Potem je bilo globlje [...] Pa sem šla po starih ranah.

Mladostniki, ki se samopoškodujejo, se praviloma ne ustavijo pri eni ali dveh samopoškodbah (Resch 2001), saj motnja predpostavlja ponavljanje, kljub negativnim posledicam.

Ne vem, nisem štela.

ZNAČILNOSTI MLADOSTNIKA, KI SE SAMOPOŠKODUJE

Ima bedno mnenje o sebi.

Imela sem tako slabo mnenje o sebi [...] da sem neumna, nesposobna, da me itak nihče ne mara [...] me ne sprejema takšne, kot sem [...] da sem slaba oseba.

Tako nizka samopodoba, da sploh nisem hotela, sploh nisem mogla zastopiti, da bi me lahko kdo drugače videl, kot sem samo sebe videla.

Pogosto ima težave z besednim izražanjem svojih občutij.

Nisem mogla povedati, kaj mi je [...] enostavno ni mi šlo.

Ali pa ima težave z iskanjem naklonjenega poslušalca.

Znam povedati, kaj čutim. Samo ni bilo komu. Samo tudi nisem, nisem hotela.

Težko nadzira impulz po samopoškodovanju (Favazza, Conterio 1989, Herpertz *et al.* 1997, Nixon *et al.* 2002, Paivio, McCulloch 2004).

Sem imela to v sebi, je bilo pa to kot nekaj, kar moram narediti, a ne?! Kot nek refleks.

Mladostnica ima samopoškodovanje za intimno dejanje in se po navadi samopoškoduje, kadar je sama. Glede samopoškodovanja si določi pravila.

Nikoli pa nisem pomislila, da bi se v šoli vrezala ... Nisem upala, ker me je bilo strah. Ko sem prišla domov in sem bila sigurna, da sem sama.

Izjema so lahko mladostniki, ki vidijo samopoškodovanje kot del svoje subkulturne identitete.

Sem to delala tudi v javnosti, ko pa je bilo res hudo, sem delala to tudi doma ... Čeprav doma se nisem toliko rezala kot drugje.

Mladostnica praviloma rane skriva.

Pri športni, recimo, sem imela tisti ščitek, ki je drugače za tenis.

Skrivala sem in vreznine in bruhanje, alkohol, droge, vse. Vse to sem skrivala pred starši.

So pa tudi izjeme, posebej če mladostnica samopoškodovanje vidi kot del svoje subkulturne identitete.

Glede na to, da sem bila punkerica [...] sem šla vedno na vidne predele. Jaz se nekako nikoli nisem skrito.

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI FENOMENA

Tudi intervjuvanke opažajo, da samopoškodovanje ni nov fenomen² (Favazza 1996, D'Onofrio 2007), imajo pa občutek, da ga je več, kot včasih.

Včasih pa ne vem, kako je bilo, po mojem je bilo, samo ne toliko.

Pred dvajsetimi leti ni bilo toliko tega kot zdaj.

Ali pa je pojav vsaj bolj viden zaradi vpliva medijev.

Po mojem bolj zaradi tega, ker je bolj prišlo na dan, včasih pa je to bilo bolj skrito.

Malo to naredijo tudi mediji, da je to kul, po eni strani.

Po izkušnjah intervjuvank je samopoškodovanje pogostejše pri dekletih (Hawton *et al.* 1996)

Ful veliko je punc, pa tudi nekaj fantov poznam, ki so se ali pa se še režejo.

Samopoškodba ni poskus samomora (Favazza 1989, Pembroke 1997, Suyemoto 1998, Mrevlje 1995, Hawton *et al.* 2002, Sachsse 2002, Petermann, Winkel 2005, Smith 2005, Sutton 2007, Walsh 2008, Martinson 2011).

Ja, ni bilo rezanje s tem namenom, zdaj se bom pa fentala, ne.

Ko sem se vrezala, nisem pomislila na to, da bi naredila samomor ali pa da bi se močno, ampak da se ne bi preveč.

Samopoškoda je bolj način preprečevanja samomora.

[Samopoškodovanje] je zdravilo! Neke vrste zdravilo je, ko te prežame ... Taka bolečina glede čustev, čustvena bolečina, mislim, da je to zdravilno.

Samopoškodovanje lahko zasvoji (Schmeißer 2000, Resch 2001, Sachsse 2001, Nixon *et al.* 2002, Petermann, Winkel 2005, Cutter *et al.* 2011).

Imela sem tudi občutek, da nimam kontrole več nad sabo [...] Če sem se skregala s komerkoli, sem iskala rešitev v britvici.

Včasih je prav fizična nuja, da moram to narediti.

Velikokrat sovpada z drugimi motnjami (Herpertz, Saß 1994, Zlotnick *et al.* 1999, Resch 2001, Petermann, Winkel 2005, Favazza, Conterio 1989).

Pedopsihiatrinja je postavila diagnozo depresija.

Ok, imam tisto paranojo, ki ... Na primer, jaz sem že v osnovni šoli, kako se že reče, obsesivna-kompulzivna motnja, to sem imela.

Bulimija je potekala sočasno z rezanjem.

Vendar to ni nujno, zato ne moremo trditi, da je le simptom drugih motenj (*cf.* Favazza 1996, Favazza, Rosenthal 1990, 1993).

Ne, nikoli nisem dobila diagnoze [...] Jaz sem bila samo ta [...] Te adolescentne težave. Tako, čisto tako.

IZKUSTVENA OZADJA

Mladostnice in mladostniki, ki se samopoškodujejo, praviloma prihajajo iz disfunkcionalnih družin (Petermann, Winkel 2005, Levenkron 2001, D'Onofrio 2007, Eckhardt 1994, Hawton *et al.* 1996, Gostečnik 2008, MacAniff-Zila, Kiselica 2001, Simeon *et al.* 1992, Dark 2004, Klosinski 1999, Sachsse 2001, 2002, Schmeißer 2000, Walsh 2008, Yates 2004, Nixon, Heath 2009). Doživeli so psihično nasilje.

² Konec koncev se je ena od intervjuvank samopoškodovala že pred več kot 20 leti.

Sem prišla v dnevno sobo in sem videla atija s pištolo, ko si jo je v glavo meril. Začel se je dreti name: »Glej, koza, kaj si naredila!«

Ali pa imajo izkušnjo fizičnega nasilja.

Če si očeta pač dobil na levi nogi, je obstajala možnost, da boš skasiral. Pa nisi mogel vedeti, kdaj in kje.

Oče [...] ima agresiven karakter. Svojo slabo voljo je zato velikokrat spravljal name.

Ali pa poznajo izkušnjo alkoholizma.

Foter se ga je pa pač [po ločitvi staršev] eno leto ful zapijal [...]. Enkrat sem ga po stopnicah pomagala do postelje spraviti.

Ali pa poznajo izkušnjo varanja.

Pa izvedla sem, da je oče mamó varal, in me je to še toliko bolj prizadelo.

Doživeli so drastične ali pomembne spremembe, na primer ločitev, probleme v šoli.

Vse skupaj se je začelo zaradi obremenitev iz vseh strani ... Šola, oče, nove razmere doma.

Ponavljati je bilo treba letnik.

Mi je bilo bad, ker sem pač ponavljala letnik in nisem tega v sebi prenesla.

Vrstniki so jih zaradi tega izločili iz družbe.

Tisti odnos ... ki ga imajo sošolci do tebe ... so me opravljali, sem tudi kdaj slišala ... ko sem zadaj stala, pa niso opazili.

Doživeli so zdravstvene težave, hospitalizacije.

Imela sem [...] probleme z želodcem ... Bruhala sem, pa niso vedeli, zakaj, niti sama nisem vedela. [...] Tako sem bila ... mesec dni v bolnici. Bilo mi je grozno. Vsak dan sem imela preiskave.

Doživeli so zanemarjanje ali vsaj sistematično pomanjkanje pozornosti.

Sestra je imela več problemov v šoli, pa so skozi z njo bili zaradi tega, meni je laufalo brez problema ... Potem ko so se pa problemi začeli, pa je bila sestra še tukaj, doma, tudi niso toliko opazili [problemov intervjuvanke],

ker je pač sestra imela še vedno večje probleme kot jaz.

Zunanji dražljaji in situacije, ki pri mladostniku povečajo stisko

Mladostnik je doživel zavračanje in razočaranje pomembnih oseb (Hawton *et al.* 1996), predvsem staršev in vrstnikov.

Pozornost mame sem pogrešala in ... mogoče sem s tem [z rezanjem] pač nadomestila to občutje.

Užaljena pa tudi žalostna sem na nek način bila, ker so me vrgli iz družbe.

Takrat nisem mela tipa, kdorkoli mi je bil všeč, me ni maral.

Tudi neuspeh v šoli je lahko dejavnik, vendar je ta velikokrat vsaj toliko posledica kot vzrok težav.

V šoli je bilo vse narobe, ocene slabe, vse, pa sem se počutila krivo.

Mladostnik čuti pritisk zaradi velikih pričakovanj (Mrevlje 1995, Stojanović, Pettauert 2001, Ule 2000), bodisi lastnih pričakovanj bodisi pričakovanj pomembnih oseb (starši, učitelji).

Ker sem bila tudi v devetem samo prav dobra, sem se potem še zaradi šole začela sekirati.

Oče je imel vedno visoka pričakovanja v tem smislu, da moram biti odlična, da moram biti popolna. ... Ne smem delati napak, ne smem piti [...] Hotel je na nek način izsiliti, da bi imela dobre ocene.

In profesorji [...] pač primerjajo me s svojimi najboljšimi dijaki.

Notranja občutja in stanja mladostnika, ki sprožijo samopoškodbeni akt

Neznosna notranja napetost (Nixon *et al.* 2002, Walsh 2008).

Čutila sem grozno napetost in ogromno stisko [...] sem imela ful stvari v glavi, čutila pritisk

... zadrževala sem v sebi, mučilo me je, mislila sem, da bom eksplodirala ... nisem videla več izhoda iz tega, pa sem se vrezala.

Ali jeza in bes (Nixon *et al.* 2002, Lloyd-Richardson *et al.* 2007).

Kot majhen otrok sem imela izbruhe jeze, ki sem jo čutila do očeta [...] tako kot sem jo potem dala ven z rezanjem pa pikanjem.

No, jaz sem bila pa čisto sovražno nastrojena do teh, ko so bili kaj krivi, in proti tem, ko niso bili nič krivi [...] Ja, jezna sem bila.

Mnogi s samopoškodovanjem obvladujejo depresivna občutja (Nixon *et al.* 2002, Sachsse 2001, Lloyd-Richardson *et al.* 2007).

Jaz samopoškodovanje ful povezujem z ... mislim, da pride to ven iz depre, depresije, tudi pri meni je bilo tako, sem se zapirala vase, bila rada sama ... ful nisem več hodila v šolo.

S samopoškodovanjem obvladujejo živčnost in strah (Nixon *et al.* 2002).

Pa strah pred očetom, pa tudi nervoza zaradi vseh pritiskov.

Strah, ali bom naredila sprejemce ... nihanja samozavesti, živčnost pa pritiski.

Lahko pa s samopoškodovanjem izražajo tudi različne frustracije (Nixon *et al.* 2002, Lloyd-Richardson *et al.* 2007).

Nikamor me niso vpisali! Hotela sem trenirati plavanje, kolesarjenje, pa ni bilo nič ... pa ful bi rada, na primer kaj igrala ... ampak ne, jaz sem morala biti doma.

S fizično bolečino odvrnejo pozornost od notranje, duševne bolečine (Nixon *et al.* 2002, D'Onofrio 2007).

Mislila sem samo na to pač, kako me boli, in sem odmisliła bolečino, ki jo čutim do očeta, oziroma jezo, ki jo čutim do njega [...] Rabila sem to bolečino no, kot da bi odgnala tisto notranjo.

Fizična bolečina [...] premaga pač čustveno, psihično bolečino ... je kot eno olajšanje, ko jo začutiš.

S telesno bolečino odvrnejo pozornost od neprijetnih spominov in misli (Nixon *et al.* 2002, Lloyd-Richardson *et al.* 2007, Hollander 2008, Sutton 2007).

Da sem nehala misliti na to, da je nekaj narobe, da sem kaj narobe naredila, da sem se pač skoncentrirala na nekaj drugega.

S samopoškodbo se mladostnik kaznuje, ker misli, da je slab (Nixon *et al.* 2002).

Sebe sovražiš pa se tudi zaradi tega kaznuješ.

Da se kaznuješ na nek način ... kao, glej, kaj si naredila, pa česa nisi naredila, pa kakšna si.

S samopoškodovanjem mladostnik prekine samomorilne misli oziroma poskus samomora (Nixon *et al.* 2002).

Se počutiš, da bi si nekaj naredil. In pač rezanje ti pomaga [...] odvrneš nekako pozornost od [...] tega, da bi se ubil.

In najraje bi se fental. In to pomaga, takrat, da se ne.

Ugotovitev iz literature o prekinitvi občutka disociacije, otopelosti in odtujenosti (Nixon *et al.* 2002, Lloyd-Richardson *et al.* 2007, Petermann, Winkel 2005, Moldzio 2009) intervjuvanke niso eksplicitno potrdile. Za nazaj je takšna stanja težko ugotavljati, ne da bi intervjuvankam vstavljali besede v usta, vendar lahko na to posredno sklepamo iz njihovih pripovedi.

Bila sem taka zmedena, čudna in sem naenkrat zagledala britvico v kopalnici in [...] sem britvico nastavila in sem naenkrat samo potegnila, čisto tako, brez nekega zavedanja, kaj delam. Dejansko [...] kot da si izven sebe.

Tako kot vakuum, ki ga imaš v glavi [...] nisem čutila tega več.

Kot da si zadet, pa nekaj delaš, nekaj, česar se ne zavedaš.

Nekatere intervjuvanke so povedale, da so si prizadevale pridobiti pozornost in skrb drugih (Nixon *et al.* 2002, D'Onofrio 2007).

Rezala sem tudi zaradi tega, da bi videli, da sem, da obstajam, ja, želela sem pozornost.

[...] Kot da sem družbi, okolici rekla: »Ma, jebite se! Ni mi važno, kaj vi mislite!« ... Čeprav mi ni bilo vseeno, očitno ne.

Iz nobenega odgovora ni mogoče razbrati, da bi intervjuvanke s samopoškodovanjem hotele zbuditi v drugih občutja krivde, kot trdijo Favazza (1989) ter Petermann in Winkel (2005).

Ena od intervjuvank je sicer povedala, da je hotela izzivati, kot navajajo tudi Sachsse (2001) ter Petermann in Winkel (2005).

Pri meni je bila vedno nekje provokacija drugih, tudi to.

A težnje po manipulaciji situacije in ljudi (dodatna trditev omenjenih avtorjev) v intervjujih ni zaslediti.

Praviloma pri intervjuankah motiv za samopoškodovanje ni pripadnost skupini (Nixon *et al.* 2002, Petermann, Winkel 2005, Taiminen *et al.* 1998, D'Onofrio 2007).

Nikoli se nisem rezala, da bi spadala v kako družbo.

Vendar sta dve vsaj začeli zaradi izražanja pripadnosti subkulturi: punkerjem in satanistom.

Punkerji so bili znani tudi po nekih samopoškodbah, à la Sex Pistolsi, Sid Vicious.

Jaz sem [...] zapadla v neko satanistično družbo [...] Na začetku je po mojem bolj, jaz sem kul, ker imam vreznine, spadam v družbo.

ČUSTVA IN OBČUTJA MLADOSTNIKA PRED SAMOPOŠKODOVANJEM, MED NJIM IN PO NJEM

Mladostnik pred samopoškodbo občuti notranjo napetost, jezo, razdvojenost, disforično razpoloženje, strah, nemoč, brezizhodnost in (samo)sovraštvo (Verhaeghe 2002, Sutton 2007, Resch 2001, Favazza, Conterio 1989).

Razmišljaš samo o tem, kako boš bolečino, jezo, bes oziroma vse neprijetne občutke, ki jih čutiš, spravil ven.

Enostavno najprej si živčen, ker iščeš kraj, ker iščeš čas ... To je ena stvar, ki jo moraš narediti, in da jo narediš potem in da bo potem boljše.

Med samopoškodbo se mladostnik počuti topelega (telesa ne čuti več) in odtujenega od samega sebe v smislu depersonalizacije in derealizacije. Večinoma ob zadani samopoškodbni občuti le manjšo bolečino oziroma je sploh ne občuti.

Dejansko ne čutiš telesa, kot da si izven sebe. [...] Potem ko sem gledala tisto roko, ko čutiš, kot da to ni del tebe, pač kri, tako kot dejansko to narediš nekemu [...] kot bi ga tako hotel kaznovati.

Bolečine nisem vedno čutila ... Ko sem bila včasih res v bedu, čisto totalno, ne, potem nisem.

Pri nekaterih intervjuvankah ni odsotnosti ali zmanjšanja bolečine, vendar bolečino sprejemajo kot pomemben del dejanja.

Čutim bolečino, vsakič sem jo čutila.

Potem pa, ko se vrežeš, zaboli.

Mislím, no, da je to itak bil namen, da me boli.

Tudi tem intervjuvankam bolečina ni neznosna, temveč je razbremenitev. Ker bolečih občutij ne zmorejo ali ne smejo izraziti, za takojšnjo ublažitev napetosti in pomiritev čustvene bolečine poskrbi s samopoškodbo prizadejana fizična bolečina. Samopoškodbni akt umiri begajoče moreče misli in pomeni prehod iz neznosne notranje bolečine v telesno, ki jo je mogoče lažje nadzorovati, prekine boleče doživljanje, mladostnica pa po njem občuti olajšanje in osvoboditev.

Neposredno po samopoškodovanju oseba občuti zadovoljstvo, olajšanje, tolažbo, »predramljenje«, živost, nadzor. Intervjuvanke govorijo predvsem o olajšanju,

Potem je nastopilo olajšanje.

Po preteku nekaj ur oziroma dni pa se je pojavil sram ali obžalovanje.

Potem me je bilo ful sram, pač, strah, da bodo pogruntali, sram, ker sem to naredila.

Ali pa se je pojavil občutek krivde.

Vsakič sem čutila: fak, kaj sem naredila.

Je bil pa vedno občutek obžalovanja.

Ali pa se je pojavilo razočaranje nad seboj.

Bila sem tudi ful razočarana nad sabo, da nisem mogla ravnati drugače.

Nekatere pa so poročale o občutku, da so razočarale druge.

Bolj sem čutila tisto žalost, da sem mammo razočarala.

ODZIVI NA MLADOSTNIKOVO SAMOPOŠKODOVANJE IN POMOČ

Pomoč strokovnjakov

Šolski svetovalni delavci (socialne delavke, socialni pedagogi, psihologinje): informirali in svetovali naj bi o možnih oblikah pomoči in samopomoči. Le nekatere intervjuvanke so bile deležne potrebne pomoči šolskih svetovalk.

Socialna delavka se ni pogovarjala z mano, nimamo nekih stikov, kot da je ne bi bilo [...] ne zdi se mi, da socialni delavci tukaj kaj pomagajo.

Ma jaz nisem videla šolskega psihologa ali kaj takšnega.

Le ena od intervjuvank poroča o pomoči šolske psihologinje.

Razredničarka, pa šolska psihologinja, pri njej sem tudi ful presedela.

Klinični psiholog: poleg diagnostike je njihova naloga psihoterapevtska pomoč v obliki individualne, skupinske ali družinske terapije. Pomoči kliničnih psihologov niso dobile vse intervjuvanke.

Ma jaz nisem videla psihologa.

Nekaterim od tistih, ki so to pomoč dobile, je koristila.

S psihologinjo sva se dosti pogovarjali o tem, kako se jaz počutim [...] Skušala mi je pač vlititi neko samozavest, da se morem postaviti zase, da pač britvica ni rešitev.

Sem pač povedala, kaj se mi dogaja, pa svoje občutke, pa o očetu sva se pogovarjali.

Nekaterim pa ni koristila.

Izbral je tak otročji pristop, jaz pa nisem bila taka tipična najstnica [...] Ni mi čisto pasalo, samo on je pa drugače baje ful strokovnjak.

To sproža vprašanje, kako z individualnim pristopom, ki vsaj pri intervjuvankah ni bil v celoti izveden, izboljšati obravnavo ljudi s takšnimi motnjami.

Pedopsihiater: njegova naloga je poleg pogovora obsegala diagnosticiranje zdravstvenih težav in motenj, napotitev na zdravljenje in predpisovanje farmakološkega zdravljenja. Obravnava pri pedopsihiatru ni bila dostopna vsem intervjuvankam, ko so potrebovale pomoč, verjetno tudi zaradi vprašanja, ali so mladostniki sploh še otroci (zanje je pedopsihiater specializiran).

Tim, ki je na voljo v času hospitalizacije (psihiater, klinična psihologinja, socialni delavec, delovna terapevtka, višja medicinska sestra, medicinski tehnik in različni zunanji sodelavci – socialna pedagoginja, andragog, kinezioterapevtka): intervjuvanke niso navajale sestave tima. Med bolnišnično obravnavo jim je tim zagotavljal individualne in skupinske terapije. Te so jim včasih pomagale.

Sem se takrat ful veliko naučila, no ... ko dobiš feedback od drugih.

Dobile pa so tudi druge oblike, ki so se jim zdele malo manj koristne.

Socialna delavka [...] je vodila skupino socialne veščine [...] ki jih moramo obvladati za normalni vstop v družbo.

Psihodrame ... neko igranje vlog, to mi ni bilo ... tisto risanje je bilo tudi bolj tako. Terapije so bile zelo težke [...] smo imeli recimo gibalno terapijo in težko se ti tam odpreš, vsi so bili tako zadržani [...] Likovne terapije, glasbene, ne vem, nekako, vsaj kakršno izkušnjo sem jaz imela.

Psihoterapevt: naj bi raziskal boleče izkušnje, občutke in čustva, pripravil program pomoči za premoščanje akutnih stisk mladostnika

v obliki individualne, skupinske in družinske terapije ter odkrival čustvene ovire, ki mlado-stniku onemogočajo polno življenje. Psihote-rapevtsko pomoč je zunaj bolnišnice imela le ena od intervjuvank.

Šest let psihoterapije ... pa dve leti družinske terapije. Tako da sem že malo predelana [smeh] [...] Drugače sem začela gledati nase [...] počasi gre [...] po enem srečanju ni učinka. Šele po pol leta se vidijo dejanski učinki.

Različna društva in nevladne organizacije: njihovo poslanstvo naj bi bilo ukvarjanje z izkustvenimi ozadji problematike in torej s tisko in krizami mladostnikov. Intervjuvanke društev, ki se ukvarjajo s problematiko samo-poškodovanja, ne poznajo oziroma menijo, da ne obstajajo.

Se s samopoškodovanjem konkretno ne ukvarjajo, vsaj jaz ne vem za nobeno ... Pa tudi mama je iskala, pa konkretno ni našla nič.

Odzivi okolja

Pozitivni odzivi in neformalna pomoč: nekdo iz mladostnikovega okolja opazi nje-govo tisko, ga poskuša razumeti, mu ponudi oporo in tako pripomore k reševanju težav, ki so vodile v krizo.

Mama je opazila ... Me je vprašala, zakaj, ful me je spraševala, hotela je vedeti ... Se je ful pogovarjala potem z mano ... Je vedela, da mi je hudo ... Je takrat ona poiskala pomoč zame.

Fant mi pomaga, pošlihta, no. Reče, me prosi, ne tega delat, da je žalosten, in potem pač ne naredim.

Takšna oseba mladostnika ne obsoja, temveč ga posluša, se z njim pogovarja in ga poskuša razumeti.

[Fant] me posluša, pomaga mi. Je človek, s katerim se lahko pogovarjam, pa mi je to v redu, je moj zaupnik.

Z razredničarko sem ful skoz lahko govorila.

Ene par ful fajnih sošolk [...] So mi začele zaupati in to in so bile tako skoz, skoz z mano.

Takšna oseba problem razume kot prilo-žnost za pristnejše odnose, zbližanje in grajenje varnejšega okolja za mladostnico.

Od staršev je bila že to podpora, da sta se toliko potrudila, da sta izboljšala razmere [...] Sta ful mogla delati na tem [...] Že to, da se je doma uredilo, mi je že ful pomagalo.

Negativni odzivi, ki zavirajo proces pomoči: takšna bližnja oseba ne prepozna in ne razume stiske mladostnice.

Tudi če bi starši izvedeli, dvomim, da bi razumeli.

K psihologu sem dvakrat šla, potem pa ne več, ko je mama to zvedela. Ker ji nekaj ni bilo všeč [...] pa sem potem nehala.

Nerazumevajoča oseba vedenje mladostnice obsoja.

Mama se je jezila ful name ... da to ni nor-malno, da to delajo samo psihiči.

Vsakič ko je videla, da sem se porezala, se je [sestra] zdrla name, da nisem normalna, in se zaprla v sobo in jokala.

Lahko ga zasmehuje.

So me imeli za frikico, za psihiča.

So me opravljali, sem tudi kdaj slišala.

Lahko ga stigmatizira ali mladostnico izloči iz družine.

Takrat sva se z očimom ful skregala [...] z mamom sva se ful kregali, pa z očimom tudi [...] Enostavno potem več nisem našla skupnega jezika z nikomer.

Lahko mladostnico izloči iz vrstniškega okolja ali družbe.

In me razred [...] ni več sprejemal in me je izločal.

So me izločili iz družbenega dogajanja.

Problema se lahko tudi izogiba.

Profesorji so opazili ... ampak z mano se niso pogovarjali, samo z mamom malo.

[Sošolci] so vedeli ... ampak ... niso nič kaj ekstra ukrenili.

Nočeta govoriti o temu. Ful ne. To je obdobje, ko rečeta, da je ad akta, to je mimo in to je konec. Onadva tudi že takrat nista hotela govoriti.

Ravnanja mladostnice se sramuje in ga skriva pred okolico.

Ves čas jih je skrbelo, kaj bodo drugi rekli. Ko sem prišla enkrat domov iz bolnice, ko je bil en sodelavec od atija pa od mami na obisku: »Ja kaj bo pa zdaj on rekel?«

Lahko ima občutek slabe vesti in se želi odkupiti z materialnimi dobrinami.

Kupovati darila, da bi se odkupil pa da bi me pridobil na svojo stran.

Ali pa krivdo vali na mladostnico.

Oče mi še kdaj reče: »Joj, kaj si nam naredila!«

Že samo navajanje odzivov okolja pokaže, da prevladujejo negativni odzivi. Odzivi okolja so lahko ambivalentni, saj so intervjuvanke navajale pozitivne in negativne odzive pri istih osebah. Takšna dvojnost ne pripomore k vzajemnemu zaupanju in zmanjšuje učinke neformalne pomoči.

OBLIKE SAMOPOMOČI MLADOSTNIKA, KI SE SAMOPOŠKODUJE

Intervjuvanke svojo stisko lahko izražajo s pisanjem.

Pesmice sem začela že prej pisati ... ko je bila ful kriza, mi je ful ratalo, zdaj pa ne vem, zgleda, ali da še ni takšna kriza, kot kakšni poeti à la Prešeren, ki so rabili trpet, da so lahko pisali pesmice.

Bolj ali manj uspešno se sproščajo z različnimi dejavnostmi.

Kužek je tudi kot neka terapija. [...] Se pogovarjam z njim, ful! [...] Ko mi je hudo, kar pes začuti [...] in ti potem, daj me malo v naročje vzemi, a ne?!

Najbrž bi šport pomagal, samo [...] ni bila prilika nikoli za ven it.

Vpit v gozdu ne pomaga. Smo tudi to probali kdaj.

Predvsem sem se in se tudi še zmeraj, mogoče zdaj še bolj, pogovarjam sama s sabo.

Nekatere intervjuvanke so zamenjevale samopoškodovanje z drugimi avtodestruktivnimi načini reševanja stisk.

To so bile moje terapije, ne? Mrtvo napita, kao izjadati vso tugo, tri dni skupaj biti pijana.

Samopomoč je včasih tudi prenehanje je-manje predpisanih zdravil.

Sem sama nehala jemati zdravila, ker sem videla, da jaz nisem jaz.

Samopomoč je včasih izživljanje nad kakšnim predmetom.

Papir mečkam ali pa kaj.

Ali pa daje mladostnici moč olfa nož.

Sem tisti olfa nož nosila s sabo kot [...] največji vernik [...] tisti križ [...] in ko sem tisto vrgla stran, je bilo tisto, uau! Zdaj mi je pa ratalo.

DRUŽBENI POGLED NA POJAV SAMOPOŠKODOVANJA

Intervjuvanke ugotavljajo, da družba ne razume resnosti problema.

Ne vem, po mojem ful, ful ne zastopijo ali nočejo zastopiti, da ... Nočejo videti, ne vem, kako bi temu rekla.

Ugotavljajo, da je samopoškodovanje še tabu tema. Ljudje imajo o tem stereotipne predstave in predsodke, to pa intervjuvanke žali.

Tako, polni so predsodkov [...] vsakega, ki se vreže [...] imajo to za emote, ne, in to je žalitev, ne? Ne gledajo ozadja, zakaj si ti to naredil.

Ena od intervjuvank ugotavlja, da se ljudje bojijo.

Dosti jih po mojem tudi tako razmišlja, ne? Če sebe reže, lahko tudi mene.

BRAZGOTINE KOT SPOMINSKO OBELEŽJE

Intervjuvanke brazgotine sprejemajo kot del sebe.

Je pač to stvar mojega življenja, je to del tega, kaj jaz zdaj sem.

Sprejemajo jih kot spomin na neko obdobje.

Brazgotine [...] ostanejo. Ampak veš, vse, kar sem dala skozi, je za nekaj dobro [...] Če bom kdaj imela opravka s človekom, ki ima to težavo, mu bom lahko pokazala svoje brazgotine [...] in rekla, nisi edini, ne, in mu bom lahko pomagala.

Pogosto pa jih doživljajo kot hibo, se jih sramujejo, saj je iznakažena koža stigma.

Če začne kdo spraševati, me spet motijo.

Sem sedela pač zraven ene sošolke in ona me vpraša: »Ja kaj pa imaš to?« ... In meni je bila prav groza, ko te prav stisne.

SKLEP

Primerjava idealno-tipskega modela samopoškodovanja z izpovedmi intervjuvank kaže, da teoretska spoznanja dobro opisujejo dejanski pojav. Zato velja iz dobljenih rezultatov izluščiti nekaj ugotovitev, pomembnih za socialne delavke in delavce, kadar se bodo srečali s tem pojavom.

Ko govorimo o samopoškodovanju, govorimo o odnosu do telesa. Tu velja pritrčiti Mary Douglas (v: Scheper-Hughes, Lock 1987: 19), ki trdi, da telo simbolizira vse in vse simbolizira telo. Hkrati z fizičnim telesom obstaja tudi družbeno telo.

Družbeno telo določa, na kakšen način dojemamo fizično telo. Fizično izkušnjo telesa oblikujejo družbene kategorije, skozi katere se izraža družbeni nadzor. (Selič 2011.)

Moderna družba poudarja lepo telo, skrb za telo, izogibanje bolečini. Ljudje, ki se samopoškodujejo, kršijo te norme, zato se zdijo drugim, lahko pa tudi sami sebi, čudni. Težave pri pridobivanju intervjuvank in nezmožnost

najti moške predstavnike niso bile naključne. Samopoškodbeno vedenje je kočljiva in intimna, skrajno osebna tema, ki jo posamezniki zadržijo zase ali kvečjemu zaupajo najintimnejšim prijateljem, ali svojo identiteto zakrijejo s psevdonimi v virtualnem svetu.

Trdimo lahko, da za te ljudi samopoškodovanje temelji na ekonomiji bolečine, saj psihično bolečino spreminjajo v fizično in jo s tem odpravljajo ali vsaj zmanjšujejo. Hkrati pa zaradi samopoškodovanja postanejo kršitelji norm in doživijo odklanjanje družbe, bodisi neposredno od okolice bodisi s ponotranjenimi mehanizmi (sram, strah pred odzivom okolice). Tako znova večajo svojo stisko in s tem tudi potrebo po zmanjševanju notranje bolečine.

Rešitev tega začaranega kroga je v tem, da (1) zmanjšajo vire psihične bolečine (spremembe v okolju in v njihovih odnosih z njim) ali (2) najdejo drugačne načine zmanjševanja psihične bolečine (izpovedovanje, nadomestne dejavnosti, ki jih družba manj obsoja). Oboje zahteva veliko ukvarjanja z medsebojnim zaupanjem.

Intervjuvanka, s katero smo navezali stik prek spletnega foruma, je bila kljub temu, da se je odzvala sama in je bila prej seznanjena s temami intervjuja, bolj redkobesedna glede svojih izkušenj in občutij, povezanih s samopoškodovanjem. Delno je to lahko posledica dejstva, da se občasno še samopoškoduje, vsekakor pa kaže na neko previdnost in nižjo stopnjo zaupanja. Kljub prizadevanju nam ni uspelo premostiti njenega nelagodja glede sporočanja intimnih doživetij.

Kot lahko sklepamo iz intervjujev, v Sloveniji prevladuje medicinski pogled na samopoškodovanje, saj mladostnike, ki se samopoškodujejo, napotijo predvsem k pedopsihiatrom. Zgolj psihiatrična obravnava z uporabo psihofarmakov pa po navadi ne obrodi zelenih sadov. Sodeč po izjavah intervjuvank je najuspešnejša kombinacija dveh pristopov. Prvi je omogočanje drugačne oblike zmanjševanja notranje stiske in bolečine s pomočjo individualnega svetovanja, psihoterapije ali skupinske terapije. To namreč zmanjšuje potrebo po samopoškodovanju kot načinu sproščanja

nakopičenih stisk in bolečin. Drugi pristop je zmanjševanje virov stisk in sprožilcev samopoškodbenega vedenja na podlagi izboljševanja odnosov mladostnika s pomembnimi ljudmi v njegovem okolju, pa tudi odnosov v socialnem okolju mladostnika na sploh, saj so tudi ti vir njegovih stisk in bolečin.

Treba je tudi povečati poznavanje samopoškodovanja kot motnje v mladosti. Zdaj velja za značilnost (predvsem emo) subkulture, konkretno dejanje pa je po navadi interpretirano kot samomor. Takšen odnos je po besedah intervjuvank žaljiv do mladostnikov, ki se samopoškodujejo, in jim vzbudi občutek nerazumljenosti, osamljenosti, tudi krivde, to pa daje samo še dodaten zagon začaranemu krogu, v katerega so ujeti, in jih ovira pri preseganju vzorca samopoškodovanja kot rešitve za stiske.

Da bi lahko pomagali tem mladostnikom, bi se socialne delavke in predstavniki drugih strok, ki prihajajo v stik z njimi, morali izobraziti o razširjenosti samopoškodbenega vedenja mladostnikov, njegovi etiologiji in možnih načinih postopanja in usmerjanja v nadaljnjo pomoč, potem pa s tem znanjem delovati tudi v javnosti.

Socialno delo se mora s promoviranjem vrednot duševnega zdravja v skupnosti lotiti tudi značilnosti strokovnega in javnega diskurza o samopoškodbenem vedenju in tako preprečevati razvoj te problematike. V primeru njenega pojava pa mora znati mobilizirati vse vire mladostnikovega socialnega okolja ter uporabiti strokovno znanje in spretnostne kompetence, s katerimi razpolaga, da zmanjša pogostost situacij, ki povzročajo ali sprožajo samopoškodovanje, ali da omogoči drugačno sproščanje stisk, ki to vedenje sprožajo.

Težavne problemske situacije mladostnikov zahtevajo od socialnih delavk tudi specifična znanja in metodične kompetence. Socialna delavka, ki stopa v odnos z mladostnikom, ki se samopoškoduje, mora imeti predvsem znanje za ravnanje. Poznati mora osnovne informacije o samopoškodovanju, poznati mora dejavnike tveganja in etične okvirje svojega delovanja. Pri svetovanju mladostniku mora biti usposobljena za prepoznavanje problema in za soustvarjanje rešitev. Poznati mora mo-

žne vire samopoškodovanja in njegov vpliv v ožjem mladostnikovem okolju, poznati mora obstoječo mrežo pomoči in jo znati soustvarjati skupaj z mladostnikom. Naloge socialnega dela pri delu z mladostniki, ki se samopoškodujejo, lahko razdelimo na tri dele.

Prvi sklop nalog socialnega dela vključuje preventivo, zgodnje odkrivanje in reševanje problemov in stisk, preden sprožijo samopoškodbeno vedenje. Govorimo o preišljenem razvijanju sposobnosti za ustvarjanje rešitev, o razvoju občutka o lastni vrednosti in o sposobnosti poiskati pomoč zase in spodbujanju pripravljenosti pomagati drugim.

Drugi sklop nalog socialnega dela obsega socialno oporo in sodelovanje pri terapiji mladostnikov, ki se samopoškodujejo. Treba je predvsem ohranjati občutljivost in prilagodljivost v procesu individualnega in skupinskega dela v okviru socialnodelovnega delovanja, ki vključuje integracijo bio-psiho-socialnih paradigem in temelji na interdisciplinarnem sodelovanju.

Socialne delavke morajo imeti tudi specifična znanja in metodične kompetence za prepoznavanje problemov in vplivov samopoškodovanja v ožjem mladostnikovem okolju, za poznavanje obstoječe mreže pomoči in za soustvarjanje nove mreže skupaj z mladostnikom. Sistem pomoči je treba oblikovati tako, da mladostnika ne bo dodatno obremenil, temveč bo omogočal zmanjševanje virov in sprožilcev samopoškodovanja (ukvarjanje z odnosi) oziroma nevtraliziral njihove učinke s tem, da pomaga mladostniku najti drugačne načine zmanjševanja stiske in psihične bolečine.

V tretji sklop nalog sodi pomoč pri reintegraciji kot značilno socialnodelovna naloga. Nekateri pomembni vzroki, še bolj pa sprožilci samopoškodovanja so tesno povezani z medosebnimi in družbenimi odnosi v mladostnikovem okolju. Če odštejemo socialno učenje novih vzorcev reševanja stisk, je za izhod iz samopoškodbenega vedenja in reintegracijo nujno socialnodelovno znanje o odnosih. Zato je nujno, da se socialne delavke vključijo v delovne projekte pomoči in poznejše reintegracije mladostnika, ki se samopoškoduje, ter poskrbijo za integracijo individualnega

in socialnega pristopa za namen prenehanja takšnega vedenja.

Seveda učinkovito odpravljanje problema samopoškodovanja ni odvisno le od socialnega dela, temveč tudi od sodelovanja z drugimi strokami. Pri delu s posamezniki, ki se samopoškodujejo, se prepleta pet področij: čustveno, vedenjsko, biološko, kognitivno in okoljsko. Kompleksnost samopoškodovanja zahteva kompleksno pomoč. Socialni delavec mora zato pri delu z mladostniki, ki se samopoškodujejo, med drugim sodelovati v timih s strokovnjaki različnih strok, kot so psihologi, pedopsihiatri in psihiatri, terapevti in drugi zdravstveni delavci, z učitelji, družinskimi člani in prijatelji mladostnika, ki se samopoškoduje, in z drugimi ljudmi, ki lahko pripomorejo k reševanju omenjene problematike.

Zdravstveno osebje pomaga predvsem pri celjenju telesnih poškodb. Psihologi, pedopsihiatri, psihiatri in terapevti pomagajo pri reševanju in premagovanju kompleksnih duševnih stisk, težav in travm, ki so vodile v samopoškodovanje. Učitelji in drugi lahko pripomorejo k odkrivanju mladostnic in mladostnikov, ki potrebujejo pomoč in so lahko vir pomembnih informacij, potrebnih za osvetlitev in odpravljanje samopoškodovanja.

Naloga socialne delavke v tem je predvsem skrbeti za mrežo odnosov mladostnika s socialnim okoljem, hkrati pa za odnose v tem okolju samem, da mladostniku omogoči izhod iz začaranega kroga. Vsaka stroka ima svoje mesto pri delu z mladostniki, ki se samopoškodujejo, osnovni pogoj za uspeh pri tem pa je skupno delo strokovnih delavk in sodelovanje različnih strok (šolstvo, zdravstvo, socialno varstvo, pa tudi mladostniki sami in njihovi svojci). Tudi zato je pomembno medinstitucionalno zblizevanje, ki bi omogočilo multidisciplinarnost pri obravnavi stisk in težav, s katerimi se srečujejo mladostnice in mladostniki, ki se samopoškodujejo, pri poskusih ubežati začaranemu krogu samopoškodovanja.

**Manca Kaliman, Tadeja Knez,
Nino Rode**

VIRI

- CUTTER, D., JAFFE, J., SEGAL, J. (2011), *Self-injury: Types, causes and treatment*. Dostopno na: http://www.helpguide.org/mental/self_injury.htm (30. 11. 2011).
- DARK, A. (ur.), (2004), *Anders Leben: Selbstverletzendes Verhalten*. Diedorf: Ubooks Verlag.
- D'ONOFRIO, A. A. (2007), *Adolescent self-injury: A comprehensive guide for counselors and healthcare professionals*. New York: Springer Publishing Company.
- ECKHARDT, A. (1994), *Im Krieg mit dem Körper: Autoaggression als Krankheit*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- FAVAZZA, A. R. (1989), Why patients mutilate themselves. *Hospital and Community Psychiatry*, 40, 2: 137-145.
- (1996), *Bodies under siege: Self-mutilation and body modification in culture and psychiatry*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- FAVAZZA, A. R., CONTERIO, K. (1989), Female habitual self-mutilators. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 79, 3: 283-289.
- FAVAZZA, A. R., ROSENTHAL, R. J. (1990), Varieties of pathological self-mutilation. *Behavioral Neurology*, 3: 77-85.
- (1993), Diagnostic issues in self-mutilation. *Hospital and Community Psychiatry*, 44, 2: 134-140.
- FERENTZ, L. R. (2001), Self-injurious behavior. *The NYU Child Study Center Letter*, 6, 2. Dostopno na: http://www.aboutourkids.org/files/articles/nov_dec_3.pdf (30. 11. 2011).
- GOSTEČNIK, C. (2008), *Relacijska paradigma in travma*. Ljubljana: Brat Francišek in Franciškanski družinski inštitut.
- HAWTON, K., FAAG, J., SIMKIN, S. (1996), Deliberate self-poisoning and self-injury in children and adolescents under 16 years of age in Oxford, 1976-1993. *British Journal of Psychiatry*, 169: 202-208.
- HAWTON, K., HAW, C., HOUSTON, K., TOWNSEND, E. (2002), Family history of suicidal behaviour: Prevalence and significance in deliberate self-harm patients. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106, 5: 387-393.
- HERPERTZ, S., SAß, H. (1994), Offene Selbstbeschädigung. *Der Nervenarzt*, 65: 296-306.

- HERPERTZ, S., SAß, H., FAVAZZA, A. (1997), Impulsivity in self-mutilative behavior: Psychometric and biological findings. *Journal of Psychiatric Research*, 31, 4: 451–465.
- HOLLANDER, M. (2008). *Helping teens who cut: Understanding and ending self-injury*. New York: The Guilford Press.
- KLOSINSKI, G. (1999), *Wenn Kinder Hand an sich legen: Selbsterstörerisches Verhalten bei Kindern und Jugendlichen*. München: Beck.
- LEVENKRON, S. (2001). *Der Schmerz sitzt tiefer: Selbstverletzung verstehen und überwinden*. München: Kösel-Verlag.
- LOYD-RICHARDSON, E., PERRINE, N., DIERKER, L., KELLEY M. L. (2007), Characteristics and functions of non-suicidal self-injury in a community sample of adolescents. *Psychological Medicine*, 37, 8: 1183–1192. Dostopno na: <http://www.pubmedcentral.nih.gov/picrender.fcgi?artid=2538378&blobtype=pdf> (30. 11. 2011).
- MARTINSON, D. (2011), Self-injury: You are NOT the only one. Dostopno na: <http://www.palace.net/~llama/psych/injury.html> (30.11. 2011).
- MACANIFF-ZILA, L., KISELICA, M. (2001), Understanding and counseling self-mutilation in female adolescents and young adults. *Journal of Counseling and Development*, 79: 46–52.
- MREVLJE, G. (1995), Avtoagresivno vedenje: Oblike, značilnosti in psihodinamika. V: Mihelič, G., Zajec, A. (ur.), *Obzornik zdravstvene nege*, 29, 1–2: 3–7. Dostopno na: http://www.obzornikzdravstvenenege.si/Celoten_clanek.aspx?ID=86a56c81-f5ec-4df8-8399-cc2dca0dc676 (30. 11. 2011).
- MOLDZIO, A. (2009), *Verletzte Leiblichkeit*. Dostopno na: http://www.gnp-online.de/fileadmin/media/Moldzio_Leiblichkeit.pdf (30. 11. 2011).
- NIXON, M., CLOUTIER, P., AGGARWAL, S. (2002), Affect regulation and addictive aspects of repetitive self-injury in hospitalized adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41, 11: 1333–1341.
- NIXON, M., HEATH, N. (2009), *Self-injury in youth: The essential guide to assessment and intervention*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- PAVIO, S., McCULLOCH, C. (2004), Alexithymia as a mediator between childhood trauma and self-injurious behaviors. *Child Abuse and Neglect*, 28: 339–354.
- PEMBROKE, L. (1997), Mich zu schneiden war der einzige Weg zu überleben. V: Stratenwerth, I. (ur.), *Wahn und Sinn: Verrückte Lebenswege von Frauen*. Hamburg: Ingrid Klein Verlag.
- PETERMANN, F., WINKEL, S. (2005), *Selbstverletzendes Verhalten: Erscheinungsformen, Ursachen und Interventionsmöglichkeiten*. Göttingen: Hogrefe Verlag.
- RESCH, F. (2001), Der Körper als Instrument zur Bewältigung seelischer Krisen: Selbstverletzendes Verhalten bei Jugendlichen. *Deutsches Ärzteblatt*, 98, 36: 2266–2271. Dostopno na: <http://www.aerzteblatt.de/v4/archiv/pdf.asp?id=28492> (30. 11. 2011).
- SACHSSE, U. (2001), Selbstverletzendes Verhalten – somatopsychosomatische Schnittstelle der Borderline-Persönlichkeitsstörung. V: Kernber, O., Dulz, B., Sachsse, U., *Handbuch der Borderline-Störungen*. Stuttgart: Schattauer.
- (2002), *Selbstverletzendes Verhalten: Psychodynamik – Psychotherapie: Das Trauma, die Dissoziation und ihre Behandlung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- SCHEPER-HUGHES, N., LOCK, M. (1987), The mindful body: A prolegomenon to future work in medical anthropology. *Medical Anthropology Quarterly*, 1, 1: 6–41.
- SCHMEISSER, S. (2000), *Selbstverletzung: Symptome, Ursachen, Behandlung*. Münster: Waxmann Verlag.
- SELIČ, T. (2011). Presaditev organov kot družbeni proces. Ljubljana: Filozofska fakulteta (diplomska naloga). Dostopno na: <http://www.zveza-dlbs.si/diplomske-naloge/presaditev-organov-kot-druzbeni-proces.htm> (20. 8. 2011).
- SIMEON, D., STANLEY, B., FRANCES, A., MANN, J. J., WINCHEL, R., STANLEY, M. (1992), Self-mutilation in personality disorders: Psychological and biological correlates. *The American Journal of Psychiatry*, 149, 2: 221–226.
- SMITH, M. (2005), *Hilfen für Menschen mit selbstverletzendem Verhalten: Arbeitsbuch*. Bonn: Psychiatrie-Verlag.
- STOJANOVIC, N., PETTAUER, M. (2001), Samomorilnost in mladi: Delo s suicidalno stranko. *Socialno delo*, 40, 5: 249–254.
- SUTTON, J. (2007), *Healing the hurt within: Understand self-injury and self-harm, and heal the emotional wounds*. Oxford: How To Books.

- SUYEMOTO, K. L. (1998). The functions of self-mutilation. *Clinical Psychology Review*, 18, 5: 531–554.
- TAMINEN, T. J., KALLIO-SOUKAINEN, K., NOKSO-KOIVISTO, H., KALJONEN, A., HELENIUS, H. (1998), Contagion of deliberate self-harm among adolescent in patients. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 37, 2: 211–217.
- ULE, M. (2000), Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V: Ule, M. (ur.), *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Založba Aristej.
- VERHAEGHE, P. (2002), *Ljubezen v času osamljenosti: Trije eseji o gonu in želji*. Ljubljana: Orbis.
- WALSH, B. W. (2008), *Treating self-injury: A practical guide*. New York: Guilford Press.
- ZLOTNICK, C., MATTIA, J. I., ZIMMERMAN, M. (1999), Clinical correlates of self-mutilation in a sample of general psychiatric patients. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 187: 296–301.
- YATES, T. M. (2004), The developmental psychopathology of self-injurious behavior: Compensatory regulation in posttraumatic adaptation. *Clinical Psychology Review*, 24: 35–74.

PREDSTAVITEV AKCIJE »POSTANI MOJ PRIJATELJ«

PROSTOVOLJNO SOCIALNO DELO Z UČENCI S POSEBNIMI POTREBAMI

UVOD

Ko smo v Centru za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava (Cirius Vipava) pred desetletji začeli novo, dopolnilno obliko sodelovanja med našo ustanovo in Škofijsko gimnazijo Vipava – v obliki prostovoljnega socialnega dela – z akcijo, ki smo jo poimenovali »Postani moj prijatelj«, nismo ne vedeli ne slutili, kakšne bogate, pristno človeške, prijateljske razsežnosti bomo ustvarili. Iz prvih, pogumnih, na trenutke previdnih korakov navezovanja prvih stikov med dijaki Škofijske gimnazije Vipava in našimi učenci s posebnimi potrebami smo omogočili dobro medčloveško spoznavanje drugačnosti, odprtost in boljše razumevanje ne samo razlik, ki nas določajo, ampak tudi razlik, ki nas povezujejo.

Danes, po 17 letih, lahko rečemo, da smo še vedno na začetku medsebojnega spoznavanja in razumevanja. Vsak posameznik zase je pomemben kot individuum, hkrati pa nena-domestljiv člen oblike prostovoljne dejavnosti, saj prav vsak da nekaj sebe in nekaj dobi zase. Vsako leto znova smo strokovni delavci obeh ustanov prijetno presenečeni nad odzivom dijakov, da sodelujejo v programu prostovoljstva z učenci s posebnimi potrebami. Veselje naših učencev, njihov pogovor o prostovoljcih,

pričakovanih obiskih, skupnem druženju in dejavnostih ipd., vse to priča o dragoceni obliki medsebojnega sodelovanja, ki je preraslo običajne okvire druženja med učenci in dijaki ter strokovnimi delavci dveh ustanov.

ORGANIZACIJA DELA V CIRIUSU VIPAVA

Oblika prostovoljnega socialnega dela ali prostovoljstvo je dalj časa znano tudi v slovenskem prostoru. Prostovoljstvo je v današnjih družbenih razmerah najuspešnejši način za razvijanje človeške solidarnosti. Solidarnost je temeljna sposobnost za vsako medčloveško sožitje; solidarnost je sočutje ali sočutenje z drugim človekom, sodoživljanje z njegovim doživljanjem, vživljanje v njegovo stanje in položaj; je pristna človeška pomoč drugemu v potrebi (Ramovš 2007: 8).

Prostovoljstvo izvajamo ali smo ga deležni različni vzgojno-izobraževalni zavodi, znotraj njih tudi specializirane ustanove, kot je naša. Cirius Vipava namreč izvaja program specialnega šolanja oseb z več primanjkljaji in izvaja tri osnovnošolske programe.

- Prilagojeni program z nižjim izobrazbenim standardom (devetletka). V njem se izobražujejo osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju in drugimi primanjkljaji, stare do 15 let. Če se učenci zaradi različnih vzrokov ne morejo vključiti v skrajšane poklicne ali srednješolske programe, se jim lahko po 75. členu Zakona o osnovni šoli (2005) šolanje podaljša še za največ tri leta (do dopolnjenega 18. leta).
- Posebni program, v katerem se izobražujejo in usposablajo osebe z zmerno, hujšo in hudo motnjo v duševnem razvoju. Izobraževanje traja od 6. do 21. leta in se deli na pet stopenj. Učenec je na vsaki stopnji po tri leta, potem napreduje na višjo. Po 21. letu je potrebna usmeritev v druge socialno-namestitvene programe.
- Vzgojni program za vse učence, ki se izobražujejo in usposablajo v ustanovi ne glede na stopnjo motnje v duševnem razvoju ali vrsto izobraževalnega programa. Vzgojna dejavnost je nadaljevanje vzgojno-izobraževalne dejav-

nosti po koncu pouka za tiste učence, ki bivajo v ustanovi in ne odhajajo vsak dan domov ter so vključeni v institucionalno bivanje.

Zaradi otrokovih kombiniranih motenj s področja spoznavnih, motoričnih, čustvenih in socialnih elementov ustanova poleg osnovnošolskega programa izvaja še celosten rehabilitacijski, zdravstveni in socialno-namestitveni program. Zdravstveno-terapevtski program sestavlja celostno rehabilitacijo oseb z več primanjkljaji. Obsega osnovno zdravstveno dejavnost za vse učence in odrasle osebe, ki bivajo v ustanovi. To so osnovni zdravstveni programi preventive in kurative oz. zdravljenje, skrb za zdravje in zdravo življenje, medikamentozna terapija, zdravljenje, specialistični pregledi ipd.

V sklopu zdravstvenega programa poteka tudi rehabilitacijska dejavnost. Deli se na:

- delovno terapijo; pri tem se poudarja učenje dnevnih aktivnosti in prenos terapije v vseživljenjske oblike dejavnosti, navajanje na samostojnost v številnih dnevnih aktivnostih (oblačenje, slačenje, umivanje, obuvanje, osebna higiena, hranjenje), usmerjanje v določeno zaposlitev, izrabo prostega časa;
- fizioterapijo s poudarkom na razvijanju normalnih gibalnih vzorcev, vertikalizaciji, samostojni hoji, vzdrževanju doseženega nevro-motoričnega statusa, zadrževanju kontraktur in deformacij, učenju uporabe ortotičnih in protetičnih pripomočkov;
- logopedijo, poudarek je na razvijanju govora oz. komunikacije, odpravljanju govornih napak ter iskanju ustreznih oblik nadomestne komunikacije.

Ustanova izvaja poleg šolskega in zdravstvenega programa še socialno-namestitveni program. Obsega institucionalno varstvo odraslih na 24-urnem in 16-urnem usposabljanju, v sklopu katerega je ustanova ustanovila stanovanjsko bivalno skupnost. Institucionalno varstvo odraslih, prikrajšanih za normalno družinsko življenje, obsega še vzgojo in pripravo za življenje ter usposabljanje po posebnem zakonu, oskrbo in vodenje.

Čeprav gre za organizacijsko in finančno ločene programe, je izvajanje vzgojno-izobraževalnih oblik in usposabljanja namenje-

no otrokom, mladostnikom in odraslim, ki potrebujejo posebno skrb, varstvo in nego v Cirusu Vipava. Vsi programi se povezujejo in dopolnjujejo. Zdravstveno-rehabilitacijski programi se izvajajo za vse učence, mladostnike in že odrasle osebe, ki se usposabljujejo v ustanovi. Tudi akcija prostovoljstva »Postani moj prijatelj« poteka med učenci, mladostniki in odraslimi osebami s posebnimi potrebami.

Cirius Vipava sprejema učence v svoje osnovnošolske programe iz vse Slovenije, ne glede na posamezne šolske okolišče, to je na podlagi veljavne odločbe Komisije za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami, pristojne območne enote Zavoda za šolstvo RS. Najpogosteje so usmerjeni učenci z motnjo v duševnem razvoju in gibalnimi primanjkljaji. Pogosta pa je kombinacija več primanjkljajev.

UČENCI S POSEBNIMI POTREBAMI

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2000, 2007) opredeljuje v 2. členu te osebe, in sicer kot slepe in slabovidne, gluhe in naglušne, z govorno-jezikovnimi motnjami, dolgotrajno bolne, s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, učence z učnimi težavami in nadarjene učenci. Mednje sodijo tudi gibalno ovirani učenci ter učenci z motnjo v duševnem razvoju.

Učenci v Cirusu Vipava imajo poleg motnje v duševnem razvoju še druge, spremljajoče primanjkljaje. Najpogosteje gre za primanjkljaje s področja gibanja in sensorike (motnje vida, sluha ipd.). Več kot 2/3 učencem ima diagnozo cerebralna paraliza in z njo povezane težave. Cerebralna paraliza je statična, mirujoča in nespremenjena motnja možganov in ni progresivna, se pravi, da se motnja ali okvara možganov ne povečuje in ne širi na druge možganske dele.

Učenci s cerebralno paralizo imajo lahko tudi več zdravstvenih problemov. Poleg očitne in obvezne motorične motnje so lahko pridružene še druge motnje: epilepsija, hiperaktivnost, mentalna prikrajšanost, učni problemi, slabša pozornost, številni senzorični

primanjkljaji: vidni in slušni, govorno-jezikovni in širši, komunikacijski, vedenjski itd. (Baxter 2006). Manifestacije tega stanja so tako raznovrstne, kot je raznovrstno delovanje poškodovanih možganov.

Učenci s posebnimi potrebami, še zlasti ko gre za kombinacije več primanjkljajev z različnih področjih, so lahko prikrajšani tudi za številne socialne stike. Zato je lahko zanje vsaka oblika prostovoljstva in druženja z mladimi, z vrstniki, dobrodošla oblika socialnega vključevanja. Kot navaja Mikuš Kos (1999: 14), je z vključevanjem mladih v prostovoljno delo omogočeno tudi socialno učenje. Tako otroci in mladi, ki prejemajo pomoč, lahko doživijo izkušnjo solidarnostne pomoči.

PROSTOVOLJNO SOCIALNO DELO – AKCIJA »POSTANI MOJ PRIJATELJ«

Prostovoljno delo je delo, za katero se ljudje odločajo sami, da lahko koristijo drugim, in zanj ne prejema plačila. Prostovoljno delo pa ne prinaša koristi le prejemnikom pomoči, temveč se z njim bogati tako skupnost kot tudi sami prostovoljci (Gril 2007: 1).

V Cirusu smo s prostovoljstvom začeli v šolskem letu 1994/1995. Skupno akcijo smo poimenovali »Postani moj prijatelj«. Ta se je začela kot oblika sodelovanja med dvema vzgojno-izobraževalnima ustanovama, ki sta se glede na zahtevnost programa zelo razlikovali.

K sodelovanju v akciji prostovoljstva so bili povabljeni dijaki prvega letnika. Sodelovanje se je začelo s prihajanjem štirih deklet iz prvega letnika Škofijske gimnazije Vipava, leta 1994. Postopno se je te akcije udeležilo vedno več dijakinj in dijakov.

Akcija prostovoljstva se je iz prvega letnika širila, sodelovali so dijaki drugega, tretjega letnika in četrtošolci. Nekateri od njih so ostali zvesti svojim učencem v centru še naprej, po koncu Škofijske gimnazije Vipava in med študijem v Ljubljani. Prostovoljstvo smo postopoma širili v ustanovi tako, da so se priključili tudi dijaki drugih srednjih šol, vključili pa so se tudi naši upokojeni sodelavci.

V preglednici 1 so prikazani rezultati opravljenih ur prostovoljnega socialnega dela akcije »Postani moj prijatelj« v zadnjih enajstih letih, ki so jih opravili samo dijaki Škofijske gimnazije Vipava. Opravljenih je bilo več kot 11.300 ur, v obliki različnih individualnih ali skupinskih dejavnosti med prostovoljci Škofijske gimnazije Vipava in učenci s posebnimi potrebami. Treba pa je omeniti, da je bilo opravljenih še veliko več ur, saj so nekateri dijaki prihajali v ustanovo pogosteje in niso več vpisovali svojih obiskov. Število vseh ur prostovoljnega socialnega dela pa je še večje, saj tu ni upoštevano število ur prostovoljcev iz drugih srednjih šol.

Preglednica 1 prikazuje še število vseh prostovoljcev v enajstih letih, teh je bilo 574; število prostovoljcev glede na posamezni

Preglednica 1: Rezultati opravljenih ur prostovoljnega dela.

Šol. leto	Št. prostovoljcev	Letno št. ur	Št. prostovoljcev (glede na letnik SŠ)			
			1.	2.	3.	4.
2010/11	35	675	11	9	9	6
2009/10	48	776	22	12	11	3
2008/09	45	1243	22	13	7	3
2007/08	39	939	19	13	3	4
2006/07	51	1063	26	5	13	7
2005/06	41	1127	15	14	8	4
2004/05	49	914	21	10	13	5
2003/04	45	918	18	14	5	8
2002/03	55	1270	26	12	11	6
2001/02	59	848	38	12	9	0
2000/01	58	1211	28	20	8	2
1999/00	49	336	29	16	4	0
Skupaj	574	11320	275	150	101	48

razred in skupno število ur prostovoljstva. Iz rezultatov v preglednici lahko razberemo, da se največ dijakov odloča za obliko prostovoljstva v prvih letnikih, v enajstih letih jih je bilo 275; že nekoliko manj je prostovoljcev v drugem letniku (150), v tretjem 101; v zadnjem, četrtem, pa se to število močno zmanjša in znaša 48. Le dvakrat v enajstih letih ni bilo v četrtem letniku nobenega prostovoljca, ki bi se vključeval v akcijo »Postani moj prijatelj«.

SODELOVANJE MED DVEMA USTANOVAMA

Na začetku vsakega šolskega leta predstavi mentor iz Ciriusa dijakom prvega letnika Škofijske gimnazije Vipava ustanovo, prostovoljstvo in akcijo »Postani moj prijatelj«, potek in način skupne akcije, ključne podatke. Dijakom ponudi prijavnico za prostovoljno socialno delo, to podpišejo tudi starši ali skrbniki otroka s posebnimi potrebami, da se strinjajo, da njihovega otroka – učenca obiskuje prostovoljec. Pri predstavitvenem delu prostovoljstva sodeluje tudi mentor Škofijske gimnazije Vipava, saj je akcija ves čas usklajena med obema ustanovama.

Po zbranih podatkih za sodelovanje v prostovoljstvu se povabi dijake prvič v center. Tam si lahko ogledajo ustanovo in njene programe. Prav tako so možna tudi individualna srečanja med mentorjem in zainteresiranim dijakom – prihodnjim prostovoljcem, ki želi izvedeti več podatkov o ustanovi, o učencu, ki ga bo obiskoval, pravilih hišnega reda, delovanju ustanove, poteku spremljanja akcije »Postani moj prijatelj«.

Mentor spremlja izvajanje akcije tudi prek telefonskih pogovorov, elektronske pošte, evidenčnih vpisov, z razgovori z učitelji, učenci in samimi prostovoljci. Dijakom v pomoč so še: izdana knjižica *Drobni napotki za lažje »prostovoljno življenje«* (Torkar, Tomažič 1998) in *Knjižica prostovoljstva* (Torkar 2007). Svetovalna služba centra ugotovi na začetku vsakega šolskega leta število učencev, mladostnikov in odraslih oseb s posebnimi potrebami, ki bi želeli imeti prostovoljca. Najpogosteje se za in-

formacije obrne na učitelje ali vzgojitelje, večji učenci pa sami izrazijo željo po prostovoljcu.

Vsak prostovoljec pred prihodom v ustanovo izpolni prijavnico prostovoljstva, nanjo lahko tudi zapiše, koga želi obiskovati (npr. učenca, ki ga je obiskoval že lansko leto). Prostovoljci prihajajo v Ciriuss enkrat na teden, v popoldanskem času, če pa so zaposleni z drugimi obveznostmi ali ni našega učenca oz. skupine v ustanovi, se datum obiska prestavi. Nekateri prostovoljci obiskujejo učence tudi čez vikend, če učenec ne gre domov. V tem primeru se mora prostovoljec javiti v dežurni službi centra.

Glede na otrokove sposobnosti se okvirno določi tudi oblika prostovoljstva. Ta lahko poteka v obliki druženja in pogovora med prostovoljcem in učencem ali mladostnikom. Če je več prijateljev, se ti družijo, gredo na sprehod do Vipave (če imajo učenci privolitev staršev ali zakonitega skrbnika glede izhodov), se zadržujejo v prostorih ustanove. Prostovoljec obišče učenca v vzgojni skupini in ga pelje iz skupine ali razreda, lahko se prosto zadržujeta v avli centra, gresta na igrišče ali v sobo. Prostovoljec lahko bere učencu knjige, pravljice, zgodbe, časopis ipd., pristop je odvisen od učenčevega mentalnega stanja oz. njegovega intelektualnega dojemanja.

V višji triadi prilagojenega programa z nižjim izobrazbenim standardom lahko prostovoljec sodeluje pri utrjevanju posamezne učne snovi, če se za to odločijo vsi trije: učiteljica, učenec in prostovoljec. Te oblike sodelovanja (utrjevanje šolske snovi, pomoč pri tujem jeziku, pomoč pri matematiki, itd.) so bili deležni tudi odrasli uporabniki v programu, ki so se vpisali v program, s katerim bi dokončali osnovnošolsko izobrazbo (v programu Ljudske univerze v Ajdovščini). Zadnji dve leti sta bili v akcijo prostovoljstva »Postani moj prijatelj« vključeni tudi tuji študentki (Latvija, Nizozemska). Sodelovali sta z učenci šestega, devetega in desetega razreda, in sicer pri angleščini. Letošnje leto (2011) se je tej akciji pridružil študent iz Španije.

Na splošno lahko prostovoljstvo v Ciriuss Vipava delimo na individualno in skupinsko

druženje. Pri individualnem druženju prostovoljci pomagajo učencem s posebnimi potrebami pri nekaterih dnevnih opravilih (sprehodi, igranje, druženje v dvoje, branje, družabne igre, petje, učna pomoč idp.). Pri skupinskem druženju se oblikujejo manjše skupine učencev in prostovoljcev glede na njihovo zanimanje in podkovanost. Tako so nastale skupne dejavnosti, pri katerih so lahko učenci s pomočjo mentorice interesne dejavnosti (likovno-ustvarjalne delavnice) izrazili svoja močna področja in ustvarjali z glino, modelirno maso, risali, slikali idr.

Druga skupinska oblika delovanja je bila plesna delavnica. Pod vodstvom mentorice so spoznavali razne plesne in ritmične improvizacije, prosto gibanje, gibanje po ritmu glasbe, plesne korake. Tretja oblika skupinske dejavnosti so bile ustvarjalno-komunikacijske dejavnosti. Tu je tekel pogovor o različnih aktualnih temah ob socialnih, gibalnih in ustvarjalnih igrah med vsemi udeleženci. Zadnja oblika skupinske dejavnosti je bila pripovedovanje pravljic mlajšim učencem s posebnimi potrebami. Zelo radi pa so se tej skupinici pridružili tudi nekoliko starejši učenci. O obravnavani pravljici so nastajale tudi risbe učencev in izdelki.

Ob vsakem prihodu se prostovoljec najprej javi v razredu ali vzgojni skupini oz. oddelku pri strokovnem delavcu (učitelju ali vzgojitelju), ki mu podpiše *Knjižico prostovoljca*. Z njo vodi ustanova evidenco obiskov prostovoljca v ustanovi oz. pri učencu. Številni prostovoljci prihajajo pogosteje kot enkrat na teden in ne zbirajo vseh podpisov. Ustanova vodi še evidenčni list prostovoljstva, ki je v vsakem razredu oz. oddelku ali vzgojni skupini. Navzočnost prostovoljca zapišejo strokovni delavci centra. Zapišejo datum obiska in trajanje.

Učenec lahko dobi prostovoljca tudi med šolskim letom. To se ugotovi na podlagi mnenja strokovnega operativnega tima. Tam se srečajo vsi strokovni delavci, ki ocenijo, da bi bilo to za učenca dobro in primerno. Akcija »Postani moj prijatelj« je zapisana tudi v individualiziranem programu za vsakega učenca posebej in v letnem delovnem načrtu

ustanove. Dijakom Škofijske gimnazije Vipava se opravljanje prostovoljstva v Ciriusu Vipava prizna kot obvezne izbirne vsebine na šoli. Opravljene ure prostovoljnega dela se po želji prostovoljca lahko vpiše tudi v indeks neformalnega izobraževanja, ki je namenjen zapisovanju pridobljenih znanj in socialnih kompetenc.

POTEK IZVAJANJA PROSTOVOLJSTVA

V šolskem letu 2010/2011 se je za obliko prostovoljstva odločilo 48 dijakov Škofijske gimnazije Vipava. Ti so opravili skupaj 776 ur prostovoljnega dela. Sodelovanje z učenci Ciriusa je potekalo v obliki skupinskega ali individualnega druženja, učenja, branja, športnih aktivnosti in skupnih likovno-ustvarjalnih delavnic. V tem letu je dodatnih 107 ur prostovoljnega dela opravljalo še pet dijakinj iz srednjih šol, ki so bile v našo ustanovo napotene prek Centra za socialno delo Nova Gorica. Skupaj je bilo tako opravljenih 883 ur prostovoljstva. Za prostovoljce iz Škofijske gimnazije Vipava je bilo organiziranih pet oz. šest srečanj (po dvakrat januarja, marca, aprila in maja).

Prvo srečanje je vedno namenjeno predstavitvi prostovoljstva dijakom, sami akciji, poteku in organizaciji ter poteka v Škofijski gimnaziji Vipava. Druga srečanja so bila organiziranja v Ciriusu Vipava in so bila namenjena podpori prostovoljcem, izmenjavi medsebojnih izkušenj, medsebojni pomoči, reševanju aktualnih problemov in spodbujanju samorefleksije prostovoljcev. Srečanja sta organizirali, usmerjali in vodili mentorici iz Ciriusa in gimnazije.

Aprila sta dve prostovoljki pod mentorstvom profesorice glasbe iz Ciriusa Vipava sodelovali skupaj z učenci iz Ciriusa Vipavi na zaključni prireditvi Dijaške oglaševalske scene Slovenije (DOSS 2011) v Sežani. Junija pa se je deset prostovoljk udeležilo osrednje prireditve festivala prostovoljstva v Ljubljani. Vsako leto pa se učenci in strokovni delavci Ciriusa zahvalijo vsem prostovoljcem tako, da se skupaj zberejo v ustanovi, pripravijo kratek kulturni

program, sledi podelitev priznanj s pogostitvijo s sladoledom. Ravnateljica Cirusa Vipava se prostovoljcem pridruži še na njihovi zaključni prireditvi v Škofijski gimnaziji Vipava.

UGOTOVITVE

Ugotovitve strokovnih delavcev Cirusa Vipava o izvajanju prostovoljstva so pozitivne, saj v dinamiko vzgojno-izobraževalnega procesa oseb s posebnimi potrebami prinašajo vrsto zanimivih, dinamičnih in dopolnilnih oblik dejavnosti, s katerimi lahko dodatno popestrimo šolski in vzgojni vsakdan učencem, ki bivajo v Cirius ali vsak dan odhajajo domov. Naše ugotovitve kažejo, da bi več učencev želelo imeti »svojega« prostovoljca, kot je mogočih prostovoljcev. Zato smo se odločili, da v takih primerih prihaja prostovoljec v skupino oz. razred in prijateljuje z več učenci hkrati. Večina naših učencev si želi, da bi imeli »svojega« prostovoljca, ki naj bi jih spremljal več let. Pri nekoliko večjih učencih so osrednje teme pogovorov predvsem prijateljstvo, tovarištvo, ljubezen, družina, odhodi domov, konjički in prosti čas, pa še vse tiste podrobnosti vsakdana, ki ga obogatijo.

Da je akcija prostovoljstva resnično dobro sprejeta tudi pri starših, nam kaže tudi njihovo zanimanje za novice o prostovoljstvu. Starši tudi tistih otrok, ki imajo prostovoljca, pa ne morejo govoriti ali so njihove komunikacijske sposobnosti zelo omejene, želijo, da jim strokovni delavci centra poročajo o obisku. Starši pogosto v »Moj dnevnik« (pisna oblika sporočanja med ustanovo oz. strokovnimi delavci in starši) zapišejo kakšno vprašanje, misel itd., ki se nanaša na prostovoljstvo, na prostovoljca njihovega otroka.

Med nekaterimi so se stkale zelo osebne povezave, ki se nadaljujejo tudi zunaj prostora organiziranega življenja centra in se nadaljujejo v domačem okolju. Nekateri prostovoljci se za določenega otroka odločijo tudi zato, ker prihajajo iz istega kraja, so z njim sorodstveno ali prijateljsko povezani. Posebno naklonjenost do prostovoljcev pokažejo tudi starši naših učencev, saj vsa ta leta skrbno spremljajo

potek prostovoljstva. Nekateri so bili na začetku nekoliko zaskrbljeni in niso povsem vedeli, kaj naj bi skupaj počela njihov otrok in prostovoljec. Te zaskrbljenosti že dolgo ni več. Starši z veseljem sprejmejo vsa obvestila in novice o prostovoljstvu, pravi neizčrpen vir vseh informacij pa so njihovi otroci, ko pridejo domov, in tisti, ki odhajajo k družinam ob koncu tedna in poročajo o vsakem obisku in dogodku posebej. Tako so se v teh letih stkale pristne vezi med učenci s posebnimi potrebami, prostovoljci in nami.

Zanimivi so tudi osebni motivi, ki so bili odločilni pri nekaterih prostovoljcih za izbor njihove nadaljnje poklicne oz. izobražbene poti. Nekateri prostovoljci so nam zaupali, da so se za svoje prihodnje izobraževanje (študij fizioterapije, delovne terapije, socialnega dela, logopedije ipd.) odločili prav na podlagi svojih izkušenj z druženjem oseb s posebnimi potrebami, ki so jih srečali in spoznali v naši ustanovi. Ne redko se odločajo tudi za študij specialne in rehabilitacijske pedagogike in so prvi stik s tem strokovnim profilom vzpostavili prav v naši ustanovi, z rednimi stiki z učencem s posebnimi potrebami in njegovim učiteljem.

Zanimivo je te prostovoljce znova srečati čez leto ali dve, ko želijo svojo obvezno študijsko prakso opravljati v ustanovi ali se pozneje v ustanovi tudi želijo zaposliti. V letu 2010 je o prostovoljstvu prijavila diplomsko nalogo študentka – prostovoljka, ki je bila vsa štiri gimnazijska leta prostovoljka našemu učencu in se je tudi zaradi njega odločila za študij specialne in rehabilitacijske pedagogike na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Stike z njim še vedno vzdržuje, ga ob koncih tednov obiskuje, se z njim pogovarja in ga vozi na sprehode po Vipavi.

Tudi ugotovitve Žorge (2002: 229) nakazujejo, da je za profesionalni razvoj potreben prožen pristop, v katerem imajo študentke in študentje priložnost, da se učijo z vlaganjem lastnega truda, zlasti če je pri tem omogočeno sodelovanje s kolegi pri skupnem reševanju problemov in razmišljanju o lastni praksi.

Nekateri naši nekoliko starejši učenci vzdržujejo redne prijateljske stike s prostovoljcem

tudi po odhodu z naše ustanove, v njihovem domačem okolju, ali po odhodu v druge, organizirane oblike socialno-varstvenih namestitev. Najpogosteje gre za občasne ali redne telefonske pogovore, redkeje za pisne oblike komunikacije.

Prostovoljci pogosteje izrazijo željo po druženju in obiskovanju mlajših učencev kot starejših, pogosto želijo imeti istega učenca tudi naslednje šolsko leto (isto opazamo tudi pri naših učencih). Le v redkih primerih se zgodi, da se prostovoljec in učenec ne ujameta, takrat se po opravljenem razgovoru s prostovoljcem in učencem odločimo za zamenjavo.

SKLEP

Sodelovanje v prostovoljski akciji med Cirusom Vipava in Škofijsko gimnazijo Vipava traja že 17. leto in vsako leto znova prinaša pozitivne oblike medsebojnega sodelovanja. V teh letih so se oblikovale med učenci, strokovnimi delavci in prostovoljci prijateljske vezi in te trajajo tudi po končani akciji. Poleg prednosti vključevanja učencev s posebnimi potrebami v primerno socialno okolje tudi prek prostovoljstva gre tudi za sodelovanje dveh ustanov, ki sta začutili medsebojno potrebo po sodelovanju ter možnost graditve medsebojnih odnosov komuniciranja, seznanjanja in ozaveščanja. Nesmiselno se je spraševati, kdo v tej obliki druženja več pridobi, posamezen učenec ali prostovoljec. Veliko pridobivata oba, pravzaprav vsi, ki smo vključeni v to obliko dejavnosti.

In kaj so teme teh pogovorov? Učenci, mladostniki in odrasli se s prostovoljcem najraje pogovarjajo, gredo na sprehod, počnejo razne družabne igre, se športno udeležujejo (dovolj so že elementarne oblike igre z žogo, npr. met na koš itd.), poslušajo glasbo. Največ dijakov se za obliko sodelovanja prostovoljstva z učenci s posebnimi potrebami odloča v prvem letniku, potem se to število prepolovi v drugem, še nekoliko zmanjša v tretjem, najzvestejši pa ostanejo do konca. Našim učencem je prostovoljec lahko prijatelj in zaupnik, tudi starejši brat ali sestra, včasih idol in vzornik, vedno

pa zvesti poslušalec, »Zakajček« za številna njihova vprašanja, čeprav so lahko tudi vedno ista. Skoraj da ne izide izdaja glasila *Studenček* (glasilo učencev Cirusa Vipava), v kateri ne bi bilo vsaj enega prispevka o prostovoljstvu ali opisu posameznega prostovoljca in skupnem druženju. Akcija »Postani moj prijatelj« je tako nenadomestljivo vpeta v vzgojno-izobraževalni proces ustanove, da si je nemogoče predstavljati, da bi z njo prenehali in naše učence, starše in dijake prikrajšali za vrsto dragocenih, prijateljskih in humanih stikov.

Erna Žgur

VIRI

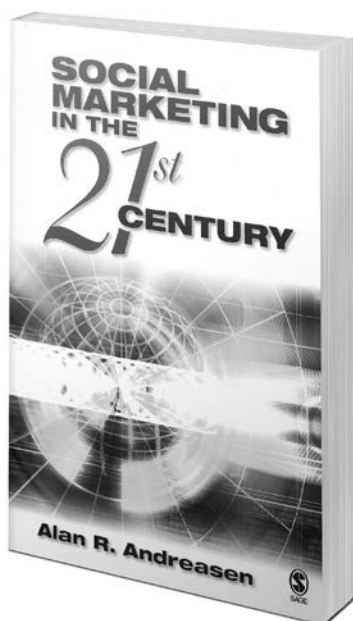
- BAXTER, P. (2006). Cerebral palsy: Sinergism, pathways and prevention. V: Baxter, P. (ur.), *Developmental Medicine & Child Neurology*. London: London Press, MacKeith, 48, 1: 3–4.
- GRIL, A. (2007), *Prostovoljstvo je proizvodnja smisla*. Ljubljana: Pedagoški inštitut (1).
- MIKUŠ KOS, A. (1999), *Prostovoljno delo v šolstvu*. Ljubljana: Slovenska filantropija, združenje za promocijo prostovoljstva (14).
- RAMOVŠ, J. (2007), *Prostovoljski dnevnik pri osebni prostovoljski delu z ljudmi in učenju lepega medčloveškega sožitja*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje (8).
- TORKAR, T. (2007), *Knjižica prostovoljstva*. Vipava: Center za usposabljanje invalidnih otrok »Janka Premrla Vojka«.
- TORKAR, T., TOMAŽIČ, L. (1998), *Drobni napotki za lažje »prostovoljno življenje«*. Vipava: Center za usposabljanje invalidnih otrok »Janka Premrla Vojka« (interna publikacija).
- Zakon o osnovni šoli (2005), *Ur. l. RS*, št. 23/50.
- Zakon o usmerjanju oseb s posebnimi potrebami (2000) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o usmerjanju oseb s posebnimi potrebami (2007), *Ur. l. RS*, št. 54 in št. 3.

Alan R. Andreasen (2006)

SOCIAL MARKETING IN THE 21ST CENTURY

Thousand Oaks: Sage. 264 str. ISBN 978-1-4129-1634-9.

Marketing¹ je področje, ki je deležno pogoste in ostre kritike tako strokovne kot širše javnosti, in zagotovo ni nekaj, kar bi bilo mogoče na prvi pogled povezati s socialnim delom. Sploh če upoštevamo, da je spodbujanje čezmernega potrošništva razlog za socialno in ekonomsko izključenost številnih posameznikov in skupnosti. Vendar gre pri takšnem razumevanju za razmeroma ozko, poenostavljeno videnje raznovrstnega področja.

¹ V teoriji in praksi se uporablja tako izraz marketing kot trženje. Jančič (1999: 7–8) zagovarja uporabo izraza marketing in to temeljuje z domnevnim pomenskim zavajanjem tega izraza, ki ga Slovar slovenskega knjižnega jezika definira kot trgovanje, prekupčevanje in prodajo, s čimer implicira pojem trga. V resničnem življenju po mnenju avtorja menjave potekajo na različnih vrstah trgov ali zunaj njih. Trženje kot konvencionalen pojem ne odlikava celostnega marketinškega koncepta.

Različni socialni oglasi in kampanje ne ostanejo neopaženi. Prav zdaj (november 2011) lahko na televiziji spremljamo oglas s sloganom »Nekatere skrivnosti ne smejo ostati skrite« Ministrstva za notranje zadeve, ki poteka v okviru kampanje, namenjene ozaveščanju o spolnih zlorabah otrok. To kampanjo lahko uvrstimo k socialnemu marketingu, saj je omenjeni oglas le del širše zasnovane kampanje, ki vključuje različna orodja in pristope, povezuje različna področja (pravosodje, policija, šole ipd.) in tako kompleksno obravnava kompleksno tematiko.

Socialni marketing je področje, ki se zadnjih 30 let bliskovito razvija in ga izvajajo ne samo v kontekstu družbenih gibanj, ampak tudi na področju zdravja, zdravstvene preventive, preventive v cestnem prometu, človekovih pravic, nasilja v družini, izobraževanja, varstva okolja, vprašanj spola, skupnosti LGBT, brezdorstva, različnih oblik diskriminacije, revščine in socialne izključenosti, politike, vere in vprašanj staranja. V praksi se socialni marketing nanaša na analizo, načrtovanje, izvedbo in evalvacijo uporabe različnih orodij tržnokomunikacijskega spleta, kot so socialno oglaševanje, publiciteta, promocije, raba socialnih omrežij, odnosi z javnostjo², gverilski marketing (virusni marketing³, preznamčenje⁴ ali naključne ustvarjalne intervencije, katerih namen je opozarjati na pomembna družbena vprašanja ali neenakosti). Ti pristopi se v socialnem

² Orodja odnosov z javnostjo so: tiskani materiali (letna poročila, katalogi, brošure, letaki, zloženke, koledarji, razglednice), fotografije (dogodkov, obiskov znanih osebosti), avdiovizualno gradivo (zgoščenke s predstavitvami, dokumentarni filmi, spletne igrice, spletne predstavitve), celostna grafična podoba, novice in sporočila za medije, dogodki, novinarske konference, intervjuji ali govori znanih oseb, ki promovirajo organizacijo ali kampanjo in podobno.

³ Virusni marketing je ena najpreprostejših oblik marketinga, ki deluje po načelu ustvarjanja govoric. Danes se tradicionalno uporablja na spletnih socialnih omrežjih in dosega velik učinek.

⁴ Preznamčenje je izraz, ki se uporablja v klasičnem trženju in se nanaša na ustvarjanje novega imena, termina, simbola, oblike ali pa kombinacijo vsega navedenega za utrjevanje tržne znamke z namenom razvoja diferenciranja (posebne, nove) pozicije v glavah vseh ciljnih skupin, pa tudi v glavah konkurence (Muzellec, Lambkin 2006: 805). V socialnem marketingu se preznamčenje uporablja kot parodija.

marketingu vedno uporabljajo v kombinaciji s preostalimi (socialnodelovnimi) pristopi, ki omogočajo doseganje zastavljenih ciljev.

V socialnem delu in socialnem varstvu se vse pogosteje pojavljajo komunikacijske kampanje, ki so sestavni del marsikaterega programa ali projekta. Za načrtovanje teh kampanj organizacije najpogosteje najamejo oglaševalske agencije, ki kampanjo po svoji presoji pripravijo in izvedejo za zelo široko definirano javnost, prav tako pa le redko spremljajo učinke teh kampanj. Pri uvajanju socialnega marketinga je treba slediti maksimi, da tako kot ne obstajajo »splošne« situacije, tako ne obstajajo »splošne« javnosti (Gregory 2010: 101). Odgovornost za takšno stanje ne gre iskati v oglaševalskih agencijah niti v socialnovarstvenih organizacijah, temveč v pomanjkanju medsebojnega sodelovanja in nepoznavanju temeljnih konceptov socialnega marketinga. Rezultat tega so socialnomarketinški izdelki, ki bi lahko imeli velik potencial, vendar je ta spregledan.

Andreasen ocenjuje, da gredo družbeni problemi skozi predvidljiv sklop osmih faz prednostnega tematiziranja⁵ (str. 37–38). Sklop temelji na konceptu treh dnevni redov ali *agend*, pomembnih za ukvarjanje z družbenimi vprašanji – javnega, medijskega in političnega dnevnega reda; ti vplivajo drug na drugega (Dearing, Rogers 1996).

Javni dnevni red se nanaša na razumevanje javnosti o tem, kaj je pomembno, največkrat pa se kaže v raziskavah javnih mnenj, stališčih vplivnih mnenjskih voditeljev ali skupin in socialnih omrežjih (Twitter, Facebook itd.). Medijski dnevni red se nanaša na to, o čem časopisi pišejo, televizije poročajo in pogovorne oddaje poudarjajo. Ob tem velja poudariti, da mediji sicer določajo, o čem bo javnost razmišljala, ne določajo pa, kako bo o tem razmišljala (Cohen 1963). Politični dnevni red določajo politični voditelji, politične stranke, lobiji, javni uslužbenci in civilna družba. Politični dnevni red se velikokrat oblikuje reaktivno, kot reakcija na pritiske javnosti. To sicer krepi vpliv civilnodružbe-

nih pobud in pritiskov, vendar tako v pozitivni kot negativni smeri, kot vidimo v poskusih prednostnega tematiziranja zagovornikov in nasprotnikov novega družinskega zakonika.

Andreasen osem faz družbenih problemov razdeli na: (1) nepozornost na problem, (2) odkritje problema, (3) vzpon po lestvici prednostnega tematiziranja, (4) oris izbir, (5) izbira načinov akcije, (6) zagon začetnih intervencij, (7) ocena in možna preusmeritev naporov, (8) doseganje uspeha, neuspeha ali zatona (str. 32–38).

Pri tem zagovarja tezo, da v prvi fazi javnost sploh ne ve, da neki problem obstaja oziroma se ne zaveda obsega ali vpliva problema.

V drugi fazi se javnost začne zavedati problema in možnih rešitev. V tej fazi imajo velik vpliv mediji, ki javnosti predstavijo temo na bolj ali manj zanimiv način, predstavljajo slikovite primere iz prakse ter povzemajo govore in teoretske prispevke, ki opozarjajo javnost na obstoj problema.

V tretji fazi poteka ozaveščanje javnosti: posamezniki, aktivisti, zagovorniške skupine, posamezni politiki, raziskovalni novinarji izrazijo pripravljenost na osebni angažma, temo raziskujejo in razmišljajo o možnih odgovorih.

V četrti fazi strokovnjaki predstavljajo problem z vidika raziskav in javnosti predstavijo možnosti reševanja problema.

V peti fazi začne javnost razmišljati o predstavljenih alternativah in kompromisih, ki jih bo morala sprejeti, če se odloči za eno izmed njih. Tedaj se pojavijo nasprotujoče si sile, ki javnosti pomagajo utrditi stališča.

V šesti fazi različne vladne in nevladne organizacije začnejo izvajati aktivnosti (programe, kampanje), ki jih sofinancira država ali mednarodna skupnost.

V sedmi fazi, ta je tudi najzahtevnejša, smo priče upočasnitvam, spremembam, ki zahtevajo preusmeritev intervencij in aktivnosti. Po nekaj letih se problem začne reševati ali se vsaj zdi do določene mere obvladljiv. V primeru počasnih sprememb ali neuspeha lahko problem preprosto izgine z dnevnega reda ali ga zasenči nov, javnosti zanimivejši družbeni problem.

Andreasen pri načrtovanju socialnomarketinških intervencij piše o pristopu proti toku [*upstream approach*] (str. 125–195). Mogoče ga je primerjati

⁵ Dnevni red (agenda) je sklop tematik, ki so obravnavane hierarhično glede na njihovo pomembnost v danem trenutku. Prednostno tematiziranje [*agenda setting*] se nanaša na nenehno tekmovalno med različnimi temami, ki si želijo pridobiti pozornost medijev, javnosti in političnih elit (Dearing, Rogers 1996).

s pristopom »od spodaj navzgor« v socialnem delu. Ta pristop upošteva vrsto strukturnih in okoljskih dejavnikov, ki so največkrat razlog za nastanek nekega socialnega problema (str. 7), in zagovarja širše razumevanje družbenih tem in kompleksnejše ukvarjanje z njim.

Socialni marketing je področje, ki lahko v socialno delo vnese svežino, saj je konceptualno blizu idejam socialnega dela, hkrati pa se problemov loteva iz nove, socialnemu delu manj znane in obetavne perspektive.

Alan R. Andreasen je profesor marketinga na McDonoughovi poslovni šoli na Univerzi v Georgetownu in izvršni direktor Inštituta za socialni marketing (Social Marketing Institute). Velja za enega vplivnejših avtorjev s področja socialnega marketinga.

Romana Zidar

VIRI

- ANDREASEN, A. R., KOTLER, P. (2008), *Strategic marketing for nonprofit organizations*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education (7. izdaja).
- COHEN, B. C. (1963), *The press and foreign policy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- DEARING, J. W., ROGERS, E. M. (1996), *Agenda-setting*. Thousand Oaks: Sage.
- GREGORY, A. (2010), *Planning and managing public relations campaigns: A strategic approach*. London: Kogan Page.
- JANČIČ, Z. (1999), *Celostni marketing*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- MUZELLE, L., LAMBKIN, M. (2006), Corporate rebranding: Destroying, transferring or creating brand equity?. *European Journal of Marketing*, 40, 7/8: 803–824.

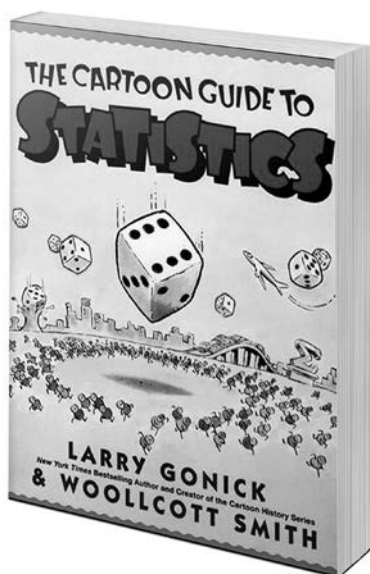

Larry Gonick, Woollcott Smith (1993)

THE CARTOON GUIDE TO STATISTICS

New York: Harper Perennial. 230 strani.

ISBN 0-06-273102-5.

Ob pripravi gradiva za bolonjski predmet »opisna statistika in statistično sklepanje« na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani sem dobila v roke knjigo, ki se je predstavitev statistike lotila na malce drugače, po mojem mnenju zelo zanimivo. Avtorja Woollcott Smith, profesor statistike, in Larry Gonick, avtor številnih podobnih knjig, ki se lotevajo različnih področij znanosti, na 230 straneh kratko in jedrnatost predstavita osnove statistike s stripovskimi zgodbicami in slikami. Pri pripravi knjige sta uporabila program Fontographer za simulacijo ročne pisave in formul ter v določenem delu tudi statistični program Minitab za prikaz računalniškega izpisa rezultata regresije.

Knjiga obsega dvanajst poglavij, sledijo bibliografija in ob koncu stvarno in imensko kazalo. Avtorja na začetku vsakega poglavja omenita, kaj

bo v njem predstavljeno, in ponekod sredi poglavja strneta ključne stvari.

V uvodu in krajšem prvem poglavju avtorja nazor predstavitva, kaj je statistika. Zaradi avtentičnosti in ponazoritve uporabljenega jezika podajam nekaj uvodnih dialogov.

♦Chapter 1♦

WHAT IS STATISTICS?

WE MUDGLE THROUGH LIFE MAKING CHOICES
BASED ON INCOMPLETE INFORMATION...

Str. 1

MOST OF US LIVE
COMFORTABLY WITH SOME
LEVEL OF UNCERTAINTY.

I'LL HAVE
THE SOUP,
PLEASE!

AARRR... COULD YOU
JUST BRING ME A
CALCULATOR?

WHAT MAKES STATISTICS UNIQUE IS ITS ABILITY TO QUANTIFY UNCERTAINTY, TO MAKE IT PRECISE. THIS ALLOWS STATISTICIANS TO MAKE CATEGORICAL STATEMENTS, WITH COMPLETE ASSURANCE—ABOUT THEIR LEVEL OF UNCERTAINTY!

GOOD CHOICE! I'M 95%
CONFIDENT THAT TONIGHT'S
SOUP HAS PROBABILITY
BETWEEN 73% AND 77% OF
BEING REALLY DELICIOUS!

Str. 2

Med drugim navajata tudi:

Statistika je enkratna, ker je sposobna kvantificirati negotovost. Natančneje, zaradi tega statistiki lahko z največjo gotovostjo podajajo kategorične trditve o njihovi stopnji negotovosti! (Str. 2.)

Povzameta še, s čem se ukvarja statistika oz. kaj obsega in zakaj je pomembna, in to ponazorita s konkretnimi primeri iz zgodovine. Sledi krajša predstavitev same vsebine knjige.

Drugo poglavje je namenjeno opisni statistiki – predstavitvi podatkov, mer srednjih vrednosti in mer razpršenosti. Prikazani so različni grafični prikazi podatkov (ponekod so navedene tudi usmeritve, kdaj je primerno uporabiti katerega). Bralec z nekaj statističnega predznanja bo verjetno opazil, da v knjigi niso predstavljene vse mere srednjih vrednosti in mere razpršenosti, vendar pa poglavje bralcu vendarle omogoči osnovni pregled opisne statistike, zato je dobrodošlo branje predvsem za tiste, ki se s statistiko srečujejo prvič (zanje bodo dobrodošle tudi preproste, vendar natančne razlage označb in simbolov), za tiste, ki imajo s statistiko že nekaj izkušenj, pa knjiga predstavlja svež pogled na posamezne statistične teme. Motiti bi utegnili, da nekatere uporabljene oznake (npr. za x) niso najbolj posrečene (spominja bolj na označbo za hi-kvadrat X^2). Opaziti je tudi, da z določenimi, razmeroma pomembnimi stvarmi (npr. standardni odklon) avtorja (pre)hitro opravi in ne pojasnita, zakaj je kaj treba storiti (npr. kvadrirati odklone), ali pa se pojasnilu izogneta z opombo: »Iz tehničnih razlogov uporabimo [...]« (str. 22).

Tretje, dokaj obsežno poglavje je namenjeno verjetnosti in v začetnem delu opiše tudi zgodovino statistike. Tako kot preostala poglavja vsebuje like in fraze, ki si jih ni težko zapomniti, npr.: »Manj oz. slabše kot nemogoče ni mogoče?« (str. 34).

V četrtem poglavju obravnavata naključne spremenljivke. Uporabita veliko življenjskih primerov in z njimi preprosto pojasnita obravnavane teme.

Tudi v petem poglavju brez odvečnih besed pišeta o porazdelitvah, predvsem o normalni.

Šesto poglavje avtorja napovesta z odstavkom:

Šele v tem poglavju začnemo obravnavati stvari, ki so pravi posel statistikov, in to je pravzaprav, kako prihraniti ljudem čas in denar. Ljudje ne marajo zapravljati časa za nepotrebno delo

in statistiki nam lahko natančno povedo, koliko lenobe si lahko privoščimo. (Str. 89.)

V tem poglavju obravnavata vzorčenje (z navedbami konkretnih primerov), tudi Studentovo t-porazdelitev, ki se uporablja pri malih vzorcih.

V sedmem poglavju pišeta o inferenčni statistiki oz. statističnem sklepanju – najprej o intervalih zaupanja (zmoti morda, da obravnavata le intervale zaupanja za odstotke in aritmetične sredine). Za predstavitev teh intervalov se streljanju v tarčo in napovedovanju volilnega izida pridružita preiskovalec Sherlock Holmes in njegov pomočnik Watson.

V osmem poglavju obravnavata testiranje hipotez na velikih in malih vzorcih. Pregledno, po korakih predstavitva sam postopek testiranja hipotez in si vseskozi pomagata z analogijo z vsakdanjim življenjem oz. uporabljata primere, ki si jih vsak lahko predstavlja in zapomni (npr. kuhanje).

S primerjavo dveh populacij se avtorja še posebej ukvarjata v devetem poglavju. Tu lahko spet najdemo nekaj primerov iz zgodovine in povzetek številnih formul. Ob pomoči grafičnih prikazov vidimo, kako nam ti lahko pomagajo na podlagi podatkov razbrati bistvo.

Deseto poglavje je namenjeno eksperimentalnemu načrtu oz. načrtovanju eksperimenta, saj je od njega, kot navajata avtorja, pogosto odvisen uspeh eksperimenta.

V predzadnjem poglavju avtorja obravnavata regresijo, med drugim podrobneje tudi metodo, imenovano analiza variance (ANOVA – gre za metodo, s katero analiziramo, koliko variabilnosti pojasnimo z regresijo in koliko je ostane nepojasnjene), determinacijski in regresijski koeficient. V poglavju so omenjeni tudi multipla linearna regresija, nelinearna regresija in pa preverjanje predpostavk regresije.

V zadnjem poglavju oz. sklepu, kot ga poimenujeta avtorja, pa odgovarjata na vprašanje, v kaj lahko nadgradimo osnovna načela in orodja, predstavljena v knjigi, da bi lahko rešili kompleksnejše probleme. Omenita razvrščanje v skupine, diskriminantno in faktorsko analizo ipd. in knjigo skleneta s slikico, ki po mojem mnenju subtilno opozarja statistike, da morajo svoje znanje uporabljati za dobro, za spoznanja, ki so v korist družbi (in njenim članom), ne pa za manipulacijo s podatki in ugotovitvami.

Gonick in Smith ves čas na domisel in življenjski način opisujeta bistvo statistike in različnih metod, izračunov ipd., ob tem pa večkrat naredita

Str. 220

krajše, jasne povzetke bistva (tudi v obliki priporočil oz. receptov). Besedilo hitro beremo tudi zaradi humornih vložkov in seveda stripovskega načina podajanja snovi.

V tem »statističnem« priročniku sem pogrešala predvsem krajši prikaz osnov metodologije, saj o njej izvemo zelo malo (izjemi sta le poglavji o vzorčenju in eksperimentalnem načrtu). Menim, da bi bilo bralcem (ki se verjetno prvič srečujejo s statistiko) dobro podati vsaj še nekaj informacij o merjenju – na katerih ravneh (nominalna, ordinalna, intervalna, razmernostna) lahko izmerimo vrednosti spremenljivk, katere statistične metode so primerne za obdelavo katerih podatkov ipd. Tako avtorja sploh ne omenita, da predstavljata predvsem postopke in obrazce, ki jih lahko uporabljamo le, kadar imamo podatke, zbrane vsaj na intervalni ravni. Manjkajo tudi predstavitve nekaterih metod in izračunov, ki so primerni oz. celo edini možni, kadar imamo podatke, zbrane na ordinalni (ali nominalni) ravni, npr. modus, Spearmanov koeficient korelacije rangov.

V knjigi je uporabljena preprosta angleščina, zato jo priporočam v branje dijakom, ki jih statistika zanima, predvsem pa študentom, ki zase menijo, da jim matematika ne leži in se morda pred študijem obvezne statistične literature pri predmetu na fakulteti želijo znebiti strahu pred statistiko (ta vsaj pri družboslovcih in humanistih po navadi velja za zahtevnejši predmet v učnem načrtu). Knjiga se mi sama po sebi ne zdi dovolj za samostojno študijsko

gradivo za študij statistike na ravni dodiplomskega študija, je pa zelo dober uvod in primeren način prvega spoznavanja s statistiko.

Knjiga bo verjetno tudi zanimivo branje za učitelje, asistente in predavatelje statistike, saj iz nje lahko dobijo kakšno idejo, kako čim bolj slikovito in življenjsko predstaviti kako statistično temo. Morda pa bo po njej posegla tudi kakšna socialna delavka, delavec, ki želi zaradi takšnih ali drugačnih razlogov osvežiti svoje znanje statistike. Če nič drugega, je knjiga zanimivo in poučno branje.

Tamara Rape Žiberna

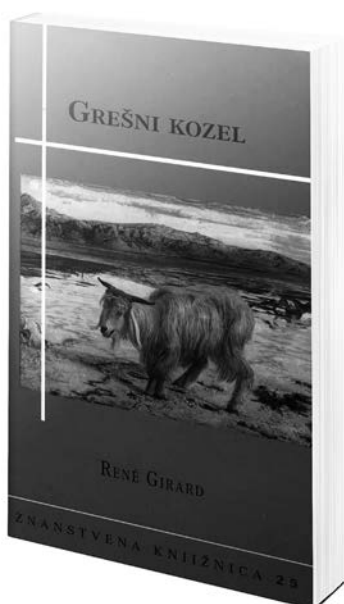

René Girard (2011)

GREŠNI KOZEL

Ljubljana: Teološka fakulteta. 256 strani.

ISBN: 978-961-6844-02-4.

Ker se stroka socialnega dela med drugim ukvarja tudi z diskriminiranimi, brezpravnimi in izključenimi, bi morali socialni delavci in delavke poznati Renéja Girarda, saj je verjetno največji strokovnjak za mehanizem preganjanja, izključevanja in zatiranja. Po delih *Nasilje in sveto* ter *Gledam satana, ki kakor blisk pada z neba* je *Grešni kozel* že tretje Girardovo delo v slovenščini. Velja za enega največjih antropologov in filozofov 20. stoletja.

Fascinantno je opazovati, kako se ta član Francoske akademije kot kak genialen detektiv na podlagi starodavnih mitov loti seciranja temeljev človeške družbe. Vsak mit, ki ga pogleda pod lupo, mu razkrije eno in isto zgodbo, zgodbo o grešnem kozlu.

Fenomen grešnega kozla se kakor rdeča nit vleče skozi zgodovino človeštva, kakor daleč ji je možno slediti. (Str. 7).

Toda vselej gre za zgodbo preganjalcev, ki zakrijejo resnico o nedolžnosti žrtve.

Girard je že v knjigi *Nasilje in sveto* ugotovil, da človeška kultura temelji na t. i. ustanovnem umoru. Funkcija morilskega obredja je iz kaosa nediferenciranosti vzpostaviti red in odvrniti krizo. Ne gre za vprašanje, ali domnevnega krivca za krizo ubiti ali ne, ampak za vprašanje, kako najti in umoriti najprimernejšo žrtev, ki bo tesnobe odrešila vse druge, ki se brez premisleka, mimetično pridružijo linču. Ta prastari mitski vzorec je obujen vsakič, ko imamo opraviti s kolektivnim preganjanjem.

Ker ima žrtev odrešiteljsko vlogo, je neločljivo povezana z religijo, s svetim, ima funkcijo posvetitve in katarze. Je hkrati predmet največjega prezira in največjega povečevanja. Po eni strani lahko frustracije izživljamo na tem »krivcu za vse grozote«, po drugi pa smo žrtvi neizmerno hvaležni, ker nas vzpostavlja kot skupnost nas priti njim. Girard v *Grešnem kozlu* podrobneje opiše postopek določanja žrtve in zgodovino zatajevanja resnice o nedolžnosti žrtve.

Girard ugotavlja, da gre za preganjanje vselej, kadar imamo opraviti z vsaj dvema od štirih t. i. stereotipov preganjanja. Prvi stereotip ali pogoj za pojav preganjanja je kriza, ki ukinja hierarhične razlike, na katerih temelji kulturna ureditev. Kriza je sopomenka za grozljivo enolično uniformizacijo.

V nasprotju s tem, kar ponavljajo okoli nas, preganjalci nikoli niso obsedeni z razliko, ampak z njenim neizrekljivim nasprotjem, s pomanjkanjem razlike. (Str. 46.)

V krizi trdnih pravil na lepem ni več, vse je nekakšna amorfna gmota, mešanica čistih in nečistih prvin, naravnih in nenaravnih, grešnih in nedolžnih, ni se več mogoče zanesti na institucije, oslABLJENE so, zato se pojavljajo spontani ljudski shodi, civilne iniciative, vstaja ogorčene mobilizirane množice proti zločinom, ki kršijo tabuje.

Pa smo pri drugem stereotipu preganjanja, pri zločinih, ki ukinjajo razlike. Ni pomembno, kateri so ti pravi ali izmišljeni zločini, pomembno je, da je žrtvam zaradi njih mogoče naprtiti odgovornost za krizo. In da bi končno že premagali krizo, je treba zločinske žrtve pokončati ali vsaj izgnati iz skupnosti.

Pripadniki množice so vedno potencialni preganjalci, kajti sanjajo o tem, da bi skupnost očistili

nečistih elementov, ki jo kvarijo, izdajalcev, ki jo spodkopavajo. (Str. 39.)

Tretji stereotip preganjanja je žrtveno znamenje. Žrtev mora imeti nekaj, zaradi česar se znajde v kategoriji, ki je pripravna za žrtvovanje. Imeti mora nekaj, zaradi česar izstopa, nekaj, kar v vsej brezobličnosti in nediferenciranosti – kakšen paradoks – kaže na izmišljeno razliko. Kajti žrtve v resnici niso izbrane toliko zaradi domnevnih zločinov kot zaradi žrtvenih znamenj, ki naj bi razkrivale njihovo povezanost s krizo. In bolj ko je nekdo marginaliziran, primernejši je za vlogo žrtve, pa naj ima pretemno kožo ali kakršnokoli »nenormalnost«. Ker so za vlogo žrtve najprimernejši marginalci, so najpogostejše žrtve preganjanja najšibkejši in, presenetljivo, tudi najmočnejši. Še posebej pripravne so etnične in verske manjšine ter hendikepirani in največji bogataši, ugotavlja Girard.

Četrty stereotip preganjanja je sam pojav preganjanja, se pravi nasilje v živo.

Girard za mehanizem preganjanja pravi, da je univerzalen. Mogoče ga je najti v vseh družbah in star je kot sama človeška družba. Opozori, da je nedolžna žrtev zares postala priznana kot nedolžna šele s krščanstvom. Šele z Novo zavezo je razkrita zabloda, da grešni kozel, v tem primeru Jezus, ni kriv, ampak da so krivi njegovi morilci. V nadaljevanju svoje knjige razkriva, kakšno revolucijo je to povzročilo v pogledu na odnos med žrtvijo in storilcem.

Grešni kozel je nadvse priporočljivo branje za vse, ki hočejo razumeti, kaj je na delu pri diskriminiranju, znašanju, pogromih, morijah. Dobili smo knjigo, ki nam pokvari marsikatero iluzijo o človeški družbi in prepričljivo pojasni nevaren mehanizem, ki je in še bo izjemno aktualen.

Borut Petrović Jesenovec

Špela Urh

ETNIČNOST IN SPOL

**POLOŽAJ ROMINJ V ZASEBNEM
IN JAVNEM PROSTORU**

Teorija o občutljivosti do romskih žensk v socialnem delu je razmeroma skopa in to se kaže tudi v etnično neobčutljivi praksi. Tudi v socialnem delu smo zato priče nezavednim, nenamernim primerom rasizma. Spoznavanje etnične realnosti in razkrivanje izključevanja sta dve izmed temeljnih načel etnično občutljivega socialnega dela. Članek opozori na dve sferi Rominj, v katerih se kaže izključevanje, na sfera zasebnega in sfera javnega. Prva zajema področje družine. V njej se Rominje pogosto znajdejo v patriarhalnih odnosih, avtorica pa obravnava tudi njihovo nezaposlenost in slabo izobraženost. Diskriminatorna obravnava v sferi javnega pa se kaže na primerih izključevanja in omejevanja z vidika zdravja Rominj, obravnave oz. odnosov zdravstvenega osebja do Romov in Rominj ter v zgodovinskem prikazu omejevanja njihovih reproduktivnih pravic. Potemtakem so romske ženske v primerjavi z moškimi Romi in v primerjavi z ženskami, ki so pripadnice večine, veliko bolj ranljive, podvržene izključevanjem in revščini. Vse to so pomembna vedenja za socialno delo, na katera se etnično občutljivi socialni delavci odzivajo. Prispevek je tudi poziv slovenski politikih za jasnejše strategije vključevanja romskih žensk, ki so, kljub znanim dejstvom o njihovem ranljivem položaju, bolj izjema.

KLJUČNE BESEDE: Romi, etično občutljivo socialno delo, diskriminacija, zasebna sfera, javna sfera.

Špela Urh je doktorica znanosti na področju socialnega dela. Je asistentka na Fakulteti za socialno delo, na katedri za preučevanje socialne pravičnosti in vključevanja na področju hendikepa, spola in etničnosti. Svoje raziskovalno in pedagoško delo posveča predvsem preučevanju socialnega vključevanja Romov in Rominj. Kontakt: spela.urh@fsd.uni-lj.si.

Ana Marija Sobočan

ENOSTRANSKE POSVOJITVE V ISTOSPOLNIH DRUŽINAH V PRAKSI SOCIALNEGA DELA

Prispevek je namenjen razpravi o socialnem delu na področju posvojitve z osrednjo temo enostranskih posvojitve v istospolnih družinah. Na kratko predstavi poglede na istospolne družine, se opira na raziskave doma in v tujini ter črpa iz mednarodnih prispevkov o tej temi. Avtorica izhaja iz izobraževanja o praksah na področju posvojitve, ki je potekalo na Fakulteti za socialno delo v februarju in marcu 2011. Omenja tudi trenutne zakonodajne spremembe na področju družinskega življenja. Njegov osrednji del je razprava o izzivih socialnega dela na področju do sedaj nevidnih družinskih realnosti.

KLJUČNE BESEDE: družinska zakonodaja, homoseksualnost, socialne delavke.

Ana Marija Sobočan, magistra študija spola, je mlada raziskovalka in asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Poleg raziskovanja etike v socialnem delu njeno raziskovalno delo posega tudi na področja različnih družbenih skupin (stigmatiziranih, diskriminiranih in izključenih). Kontakt: ana.sobocan@fsd.uni-lj.si.

Ana Gajšek

PRIMERJAVA PRAVNE UREDITVE REJNIŠTVA MED SLOVENIJO IN AVSTRIJO

Poglavitna namena rejništva sta varstvo in vzgoja otrok, ki zaradi različnih razlogov ne morejo živeti v matični družini. Članek obravnava primerjavo rejniške dejavnosti med Republiko Slovenijo in Avstrijo. Pri-kazane so razlike in podobnosti glede števila otrok, ki bivajo v rejništvu, glede trajanja rejništva, usposabljanja izvajalcev rejniške dejavnosti in postopka namestitve v rejništvo. Avtorica ugotavlja, da so v Avstriji izvajalci rejniške dejavnosti bolj izobraženi kot v Republiki Sloveniji. Primerjava glede števila otrok v rejništvu med Avstrijo in Slovenijo je pokazala, da je v Sloveniji več otrok v rejništvu kot v Avstriji. Med Slovenijo in Avstrijo obstajajo tudi razlike glede vrste rejništva. Avstrija pozna dve vrsti rejništva; in sicer kratkotrajno in dolgotrajno obliko rejništva. Slovenija pa ne pozna kratkotrajnega rejništva, to je v Avstriji namenjeno le otrokom do dveh let starosti in otrokom, ki bivajo v rejniški družini največ 12 tednov.

KLJUČNE BESEDE: rejniška dejavnost, izobraževanje rejnikov, trajanje rejništva, rejenci, zakon o izvajanju rejniške dejavnosti.

Iva Gajšek je univerzitetna diplomirana pravnica in študentka doktorskega študijskega programa na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru. Kontakt: gajsekiva@gmail.com.

Špela Urh

ETHNICITY AND GENDER

THE SITUATION OF ROMA WOMEN IN PRIVATE AND PUBLIC SPHERE

Sensitivity theories in regard to Roma women are relatively rare, which also results in ethnically non-sensitive social work practice. Understanding their ethnic reality and disclosure of exclusion are two of the core values of ethnically sensitive social work. The article reflects upon the private and public sphere where evidence of racism is documented. In private sphere, a Roma women is seen as a victim of discrimination in patriarchal relationship, in her low level of employment and poor educational skills. She is most commonly reduced to the role of a housewife, child carer etc. Examples of discrimination in the public sphere are seen in health condition of Roma women, in the relationships with health workers and in the field of reproductive rights. Roma women in comparison to Roma men and non-Roma women are recognized to be a more vulnerable social group, facing at least double discrimination – on the basis of gender and ethnicity. This all is relevant knowledge for ethnically sensitive social work. The author also appeals for more clear and direct affirmative strategies for Roma women in Slovenia, which are, despite evident facts of their deprivation, which have been recognized in many research reports and political documents, still rare.

KEYWORDS: Roma, ethnically sensitive social work, discrimination, private sphere, public sphere.

Špela Urh has a PhD of social work. She is an assistant lecturer at the Faculty of social work in Ljubljana in the department for social justice and inclusion on the field of disability, gender and ethnicity. Her primary focus is on studying social inclusion of Roma ethnic minority. Contact: spela.urh@fsd.uni-lj.si.

Ana Marija Sobočan

SECOND PARENT ADOPTIONS IN SAME-SEX FAMILIES IN SOCIAL WORK PRACTICE

The paper discusses social work in the field of child adoptions with special attention to second-parent adoptions in same-sex families. It shortly presents a debate on same-sex families, overviewing international and national research works and studies available. The paper also discusses the findings, collected during a training for social workers in the field of child adoptions, which took place at the Faculty for social work of the University in Ljubljana, Slovenia, in March and April 2011. It also presents some current legislative changes in the area of family matters. Its central focus is a discussion on challenges of social work in the field of – until now invisible – family realities.

KEYWORDS: family regulation, homosexuality, social workers.

Ana Marija Sobočan, Master in gender studies, is a junior researcher and an assistant at the Faculty of Social work at the University of Ljubljana. Besides ethics in social work, she is interested in researching various (stigmatized, discriminated and excluded) social groups. Contact: ana.sobocan@fsd.uni-lj.si.

Ana Gajšek

**COMPARATIVE VIEW OF FOSTER CARE
ARRANGEMENTS BETWEEN SLOVENIA
AND AUSTRIA**

The basic purpose of the foster care is the protection and education of children who, for various reasons, can not live in their parents' family. The article deals with the comparison of foster care between the Republic of Slovenia and Austria. The differences and similarities in the number of children living in foster care, the duration of foster care, qualified foster care providers and the process of placing in foster care are shown. It appears that in Austria foster care providers are better educated than those in the Republic of Slovenia. Comparison of the number of children in foster care between Austria and Slovenia showed that there are more children in foster care in Slovenia than in Austria. There are also differences in the types of foster care between Slovenia and Austria. In Austria, there are two types of foster care: short term and long-lasting form of foster care. In Slovenia, there is no short term foster care. Short term foster care in Austria is intended only for children up to two years of age and for children who live with a foster family up to 12 weeks.

KEYWORDS: foster care, education of foster parents, duration of foster care, foster children, Law on Foster Care.

Iva Gajšek holds a Bachelor of Laws and is a student of doctoral programme at the Faculty of Law, University of Maribor. Contact: gajsekiva@gmail.com.